

Redaktion:

Søren Flinch Midtgaard (ansvh.)

Derek Beach, Anne Binderkrantz, Viola Burau, Niels Ejersbo, Mogens Kamp Justesen, Mette Kjær, Robert Klemmensen, Michael Baggesen Klitgaard, Asbjørn Sonne Nørgaard, Thomas Olesen (anmeldelser), Thomas Pallesen, Jens Ringsmose, Søren Serritzlew og Rune Slothuus

Redaktionskomité:

Søren Winter, SFI - Det Nationale Forskningscenter for Velfærd

Helene Kyed, DIIS

Bo Smith, Beskæftigelsesministeriet

Lotte Jensen, CBS

Morten Ougaard, Institut IKL, Handelshøjskolen

Eva Sørensen, Institut for Samfundsvidenskab og Erhvervsøkonomi, RUC

Peter Dahler-Larsen, Institut for Statskundskab, SDU

Per Henriksen, Fagkonsulent i gymnasieskolen

Christian Albrect Larsen, Aalborg Universitet, Inst. 2

Helle Ørsted Nielsen, DMU & Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet

Peter Viggo Jakobsen, Institut for Statskundskab, KU

© politica

Tidsskriftet *Politica* udgives med støtte fra

Forskningsrådet for Samfund og Erhverv under Det Frie Forskningsråd

Omslagsdesign: Kasper Lægård, Avail Design

Grafisk tilrettelæggelse: One Hundred Proof

Tryk: Grafisk Produktion Odense

ISSN 0105-0710

ISBN 978-87-7335-153-6

Redaktionen sluttet den 15. august 2011

Bestilling af tidsskriftet:

Syddansk Universitetsforlag

E-mail: press@forlag.sdu.dk; telefon: 6615 7999

Girokonto: 5 04 51 93

Politica publicerer alene artikler bedømt ved peer review, enten i form af enkeltstående artikler bedømt ved to anonyme reviewers eller som del af et temanummer bedømt ved en anonym reviewer. Der accepteres manuskripter på dansk, norsk og svensk. Se www.politica.dk for kontaktoplysninger og skrivevejledning.

Politica er indekseret i *International Political Science Abstracts*, som udgives af IPSA.

Tidsskriftet *Politica*, c/o Institut for Statskundskab

Bartholins Allé 7, 8000 Århus C

Indhold

- 272 *Søren Flinch Midtgaard*
Metoden i politisk teori
- 277 *Nils Holtug*
Metode i politisk filosofi
- 296 *Kasper Lippert-Rasmussen*
Eksperimentel politisk teori?
- 315 *Sune Lægaard*
Kendsgerninger og normativ politisk teori
- 334 *Søren Flinch Midtgaard*
Retfærdighedens omstændigheder
- 352 *Rasmus Sommer Hansen*
Begreber og idealer i politisk teori
- 371 *Holger Højlund*
Samordning gennem samarbejde
- Anmeldelse
- 396 Poul Erik Mouritzen (red.), *Opfundet til lejligheden. Evaluering af regionernes politiske styreform*. Odense: Syddansk Universitetsforlag, 2010
(Jens Blom-Hansen)
- 400 Abstracts
- 403 Om forfatterne

Søren Flinch Midtgaard¹

Metoden i politisk teori

Angloamerikansk analytisk politisk teori eller filosofi² er et felt med en meget stærk faglighed og metode. Selv den mest uvenlige læser af nyere hovedværker i feltet såsom John Rawls' *A Theory of Justice* (1971/1999/2005), Robert Nozicks *Anarchy, State, and Utopia* (1974), Joseph Raz' *The Morality of Freedom* (1986), Ronald Dworkin's *Sovereign Virtue* (2000), og G.A. Cohens *Rescuing Justice & Equality* (2008) vil anerkende den begrebslige klarhed og de grundige og avancerede argumenter med hensyn til centrale offentlige temaer, der kendetegner disse. Det er imidlertid sparsomt, hvad der i feltet eksplicit siges om metoden. Det kan delvist forklares med henvisning til en udbredt forståelse af god politisk teori eller filosofi som et håndværk, der ikke kan læres ved at studere detaljerede metodiske opskrifter eller vejledninger, men snarere må tilegnes som en form for mesterlære (sml. Rawls, 2000: XVII; Cohen, 2011: 225). I Cohens formulering af denne opfattelse: "Det er umuligt at *forklare* nogen, hvordan filosofi skal bedrives. Den eneste måde, hvorpå man kan lære folk at udøve filosofi, er ved at lade dem kigge på, lytte og imitere" (Cohen, 2011: 225, min oversættelse). Robert Goodin ytrede noget lignende ved en konference i Uppsala arrangeret af *Nordic Network for Political Ethics* i 2010 (NNPE, 2010) om metoden i politisk filosofi: Det bedste bud angående metoden i politisk filosofi var, ifølge Goodin, i tråd med Nikes slogan "Just do it!".

Selvom mesterlære er afgørende for den politiske teori, synes det ikke at udgøre en gyldig undskyldning for at undlade at søge at eksplicite centrale aspekter af metoden i feltet og drøfte dem. Det gælder vel for ethvert videnskabeligt felt, at mesterlære er en central indgang til det videnskabelige samfund, herunder dets standarder og metoder (sml. Kuhn, 1970: kap. IV), men at det uanset er vigtigt at træde tilbage og eksplicite og reflektere over den videnskabelige praksis (sml. Jacobsen, Lippert-Rasmussen og Nedergaard, 2010: 11-19). For politisk teori er dette måske specielt vigtigt i hvert fald i mindst en sammenhæng. Politisk teori udgør nemlig institutionelt ofte en del af et generelt metodisk bevidst statskundskabsmiljø, og andre områder i statskundskaben kan med rette i flere sammenhænge spørge til metoden i politisk teori. De kan måske endda med nogen ret tillade sig at drille politiske teoretikere, hvad angår elementer af deres metode, der for udenforstående synes suspekter. Som et eksempel på det sidste spurgte professor i statskundskab Peter Munk Christiansen mig engang i forbindelse med min anmeldelse af Holtugs, Kappels og Lippert-Rasmussens bog *Det retfærdige samfund: om lighed som ideal i etik og*

politik (1997), hvad der lå i begrebet ”intuitioner”, som han kunne forstå på anmeldelsen indgik centralt i begrundelsen af normative principper (som han sagde, forbandt mange det med noget, som nogen hævdede, specielt kvinder havde!).

Nærværende temanummer er et forsøg på et bidrag til at eksplicite og drøfte centrale aspekter af metoden i politisk teori. Den angloamerikanske analytiske tradition er centralt optaget af at begrunde fundamentale normative principper eller politiske idealer. Der er især tale om to typer normative principper. Den ene type er principper for, hvad vi bør gøre, eller handlingsvejledende principper, mens den anden er principper for rangordning af situationer eller fordelinger, såkaldt aksiologiske principper (Holtug, 2007a: 126; 2007b: 46; Sen og Williams, 1982: 3-4). Et helt centralt aspekt af begrundelsen af normative principper er appellen til moralske intuitioner eller velovervejede moralske domme. Den grundlæggende ide er, at vi har en relativt veludviklet evne til at fælde velovervejede moralske domme, og at en vigtig opgave for den politiske teoretiker er at formulere principperne bag disse domme (Rawls, 2005: § 4; Nagel, 1999). Vi søger at skabe sammenhæng i vores vurderinger på forskellige niveauer, herunder mellem vores konkrete domme og moralske principper, men også i forhold til fx. overordnede vurderinger angående, hvordan man plausibelt argumenterer for politiske principper (Daniels, 1979; 1996). Der er her tale om en form for kohærentisme med hensyn til begrundelsen af normative domme: ”kohærentister med hensyn til begrundelse ... [hævder] ... at hvorvidt en given dom er begrundet afhænger af den helhed eller det netværk af domme, som det indgår i, og de egenskaber, denne helhed har, in casu om den er mere kohærent end andre konkurrerende sæt af domme” (Lippert-Rasmussen, 2005: 281). Nils Holtugs bidrag til temanummeret er det, der mest grundigt introducerer til denne metode inden for politisk teori, der efter Rawls sædvanligvis omtales som reflekteret ligevægt (sml. Holtug, 2010: 7-10).

Den nærmere karakter og status af moralske intuitioner, og hvorvidt vi har grund til at stole på dem som centrale elementer i vores begrundelse af moralske principper, er imidlertid omdiskuteret. Den såkaldte eksperimentelle politiske filosofi, der udforsker vores intuitioner gennem den empiriske videnskabs gængse metoder, udfordrer således intuitioners evidensmæssige status og dermed tilsyneladende metoden reflekteret ligevægt som sådan. Kasper Lippert-Rasmussens bidrag i temanummeret tager denne udfordring op. Mens han mener, at den politiske teori kan og bør lære af denne udfordring, så afviser han, at den begrunder en generel skepsis over for moralske intuitioner eller metoden reflekteret ligevægt.

Hvad angår begrundelsen af moralske principper, har G.A. Cohen rejst en række spørgsmål og formuleret en prægnant position, der i øjeblikket optager politiske teoretikere meget. Cohens arbejde angår især to forhold. Det ene er relationen mellem normative principper og kendsgerninger: Hvilken rolle (om nogen) spiller kendsgerninger i begrundelsen af fundamentale normative principper? Der tænkes her på en speciel type kendsgerninger, nemlig princippernes virkninger eller konsekvenser. Cohen svarer kontroversielt, at mens kendsgerninger sådan forstået spiller en afgørende rolle for vores accept (forkastelse) af anvendte principper eller reguleringsprincipper, så accepterer vi disse principper i lyset af mere fundamentale principper, der ikke afhænger af kendsgerninger. De sidste principper forklarer, hvorfor et givet principps virkninger støtter det. Hvis vi fx. delvist begrundet Rawls' princip om, at uligheder er acceptable, så længe de er til gavn for de dårligst stillede, med, at det ikke vil generere ekstreme uligheder, så accepterer vi et overordnet kendsgerningsafhængigt princip om, at ekstreme uligheder er uacceptable; og det er det princip, der forklarer, hvorfor den angivne virkning støtter differensprincippet (Cohen, 2008: kap. 6). På den baggrund mener Cohen, at Rawls og rawlsianere, der påstår, at fundamentale principper er kendsgerningsafhængige, begår en alvorlig fejl: De forveksler det, der ret beset er anvendte principper (såsom differensprincippet) med fundamentale principper. Med en ganske anden vinkel har politiske teoretikere, der er skeptiske over for den herskende tilgang i angloamerikansk politisk filosofi, kraftigt kritiseret, hvad de ser som den herskende verdensferne og urealistiske (ikke tilstrækkeligt kendsgerningsbaserede) politiske teori, inklusive den, rawlsianere bedriver.

Det andet spørgsmål, Cohen tager op, er, hvilken rolle (om nogen) andre principper spiller i begrundelsen af et givet princip, fx. et retfærdighedsprincip: Skal vores accept af et sådant princip fx. afhænge af, hvilke konsekvenser det har for værdierne frihed og effektivitet eller principper, der indfanger disse? Cohen svarer igen, modsat fx. rawlsianere og dworkinianere, benægtende: Hvis vi vil have sandheden om fx, hvad retfærdighed er, må vi ikke i vores valg af retfærdighedsprincip lade os influere af et givet principps implikationer for andre principper – det ville være det samme som at inddrage uvedkommende ikke-retfærdighedsmæssige overvejelser. Disse skal naturligvis inddrages alt taget i betragtning, men ikke i en undersøgelse, der er rettet mod at afklare, hvad retfærdighed er.

Den første del af problematikken, Cohen rejser, tages op i Sune Lægaards og mit eget bidrag. Sune drøfter det generelle spørgsmål, herunder både det cohenske syn på kendsgerningers rolle samt det "realistiske" syn. Han giver også en redegørelse for vigtigheden af den centrale bestræbelse i politisk teo-

ri, nemlig at formulere og begrunde fundamentale principper. Jeg drøfter et mere afgrænset sæt af kendsgerninger og deres mulige rolle i forhold til at gøre moralske principper, især retfærdighedsprincipper, relevante (irrelevante). Det drejer sig om de såkaldte retfærdighedsomstændigheder, dvs. omstændigheder, der skal være til stede, før vi kan tale om uretfærdighed. Jeg argumenterer for, at der kun er en uretfærdig fordeling, hvor nogen er ansvarlig for den. Da det globale samfund ikke, givet plausible betingelser for kollektivt ansvar, er ansvarligt for den globale fordeling af fordele og ulemper mellem individer, er den ikke uretfærdig. Det kan derimod godt holdes ansvarlig for det sæt af mellemstatslige eller folkeretslige principper, der gør sig gældende globalt.

Den anden del af problematikken – forholdet mellem et givet moralsk princip og andre moralske principper – tages op i Rasmus Sommer Hansens bidrag. Rasmus angriber Cohens puristiske position, der ønsker at holde vores accept af fx. et retfærdighedsprincip adskilt fra overvejelser, der angår retfærdighedsprincippets implikationer for andre værdier. Han forsvarer heroverfor en dworkiniansk *integreret* position, ifølge hvilken sådanne relaterede værdier netop er centrale for vores begrundelse af et givet princip, blandt andet fordi de hjælper os til at forklare, hvorfor vi handler forkert, hvis vi ikke behandler individer i overensstemmelse med princippet.

Noter

1. Tak til Rasmus Sommer Hansen og Kasper Lippert-Rasmussen for gode kommentarer til denne introduktion.
2. Her som i temanummeret som sådan anvendes ”politisk teori” og ”politisk filosofi” udskifteligt.

Litteratur

- Cohen, G.A. (2008). *Rescuing Justice & Equality*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Cohen, G.A. (2011). *On the Currency of Egalitarian Justice and other Essays in Political Philosophy*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Daniels, Norman (1979). ”Wide Reflective Equilibrium and Theory Acceptance”, *The Journal of Philosophy*, 76. årg., nr. 5, pp. 256-257.
- Daniels, Norman (1996). *Justice and Justification: Reflective Equilibrium in Theory and Practice*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Dworkin, Ronald (2000). *Sovereign Virtue: The Theory and Practice of Equality*, Cambridge, MA: Harvard University Press.

- Holtug, Nils (2007a). "Prioritarianism", kap. 5 i Nils Holtug og Kasper Lippert-Rasmussen (red.), *Egalitarianism: New Essays on the Nature and Value of Equality*, Oxford: Clarendon Press.
- Holtug, Nils (2007b). "A Note on Conditional Equality", *Economics and Philosophy*, 23. årg., nr. 1, pp. 45-63.
- Holtug, Nils (2010). *Persons, Interests, and Justice*, Oxford: Oxford University Press.
- Holtug, Nils, Klemens Kappels og Kasper Lippert-Rasmussen (1997). *Det retfærdige samfund: om lighed som ideal i etik og politik*, København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck.
- Jacobsen, Michael Hviid, Kasper Lippert-Rasmussen og Peter Nedergaard (2010). *Videnskabsteori i Statskundskab, Sociologi og Forvaltning*, København: Hans Reitzels Forlag.
- Kuhn, Thomas S. (1970). *The Structure of Scientific Revolutions*, 2nd ed., enlarged, Chicago: The University of Chicago Press.
- Lippert-Rasmussen, Kasper (2005). "Erik Rasmussens værdirelativisme: indhold og gyldighed", *Politica*, 37. årg., nr. 3, pp. 274-286.
- Nagel, Thomas (1999). "The rigorous compassion of John Rawls. Justice, Justice, Shalt Thou Pursue", *The New Republic*, Issue date: 10.25.99, Post date: 01.13.00.
- NNPE (2010). Uppsala/SCAS Workshop/Conference on Political Ethics, June 16-18, organiseret af Mats Lundström og Kasper Lippert-Rasmussen.
- Nozick, Robert (1974). *Anarchy, State, and Utopia*, Oxford og Cambridge: Blackwell.
- Rawls, John (1971). *A Theory of Justice*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Rawls, John (1999). *A Theory of Justice*, rev. ed., Oxford: Oxford University Press.
- Rawls, John (2000). *Lectures on the History of Moral Philosophy*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Rawls, John (2005) *En teori om retfærdighed*. Oversat af Mogens Chrom Jacobsen. Indledning og efterskrift ved Mogens Chrom Jacobsen og Asger Sørensen, Frederiksberg: det lille forlag.
- Raz, Joseph (1986). *The Morality of Freedom*, Oxford: Clarendon Press.
- Sen, Amartya og Bernard Williams (1982). "Introduction", pp. 1-21 i Amartya Sen og Bernard Williams (red.), *Utilitarianism and Beyond*, Cambridge: Cambridge University Press.

Nils Holtug

Metode i politisk filosofi

Metoden i moderne analytisk politisk filosofi kendetegnes ved følgende fire elementer; begrebsanalyse, konsistens/universaliserbarhed, rationaler og moralske intuitioner. Disse fire elementer karakteriseres og eksemplificeres og de indbyrdes relationer kortlægges. Der argumenteres desuden for, at de fire elementer udgør legitime metodiske krav, uanset hvilket mere specifikt ståsted vi har inden for en bred vifte af teorier om politiske normers epistemiske og ontologiske status.

Politisk filosofi – eller den form for politisk filosofi jeg vil beskæftige mig med her – er en *normativ* disciplin. Den er normativ i den forstand, at den søger at besvare spørgsmål om, hvilke principper et samfund skal være indrettet efter, for at det kan siges at være retfærdigt, hvad der gør en given politik rigtig eller forkert osv. Den behandler med andre ord spørgsmål om, hvordan et samfund (inklusive det internationale samfund) *bør* være indrettet. Især beskæftiger den sig med mulige begrundelser for forskellige samfundsindretninger, og hvad der gør disse begrundelser gode eller dårlige.

Inden for andre discipliner vækker det nogle gange undren, at politiske filosoffer søger at besvare denne slags normative spørgsmål. Det hænger sammen med, at der i den akademiske verden er en vis skepsis over for, om overvejelser over normative spørgsmål kan tillægges nogen form for erkendelsesmæssig værdi. I den forstand afspejler denne undren en skepsis over for muligheden af politisk filosofi, der i sin tid blev formuleret af de logiske positivister. Logiske positivister som fx. Alfred Ayer (1936) hævdede, at normative sætninger ikke kan være sande eller falske, da de slet ikke beskriver noget, men derimod udtrykker holdninger eller følelser. At tilslutte sig det repræsentative demokrati som styreform er dermed bare at tilkendegive en positiv holdning til det repræsentative demokrati snarere end at fremsætte en vurdering, der kan tilskrives en erkendelsesmæssig værdi.

Hos de logiske positivister var denne forståelse af normative sætningers (manglende) erkendelsesmæssige værdi et produkt af en generel semantisk teori, ifølge hvilken der kun er to slags sætninger, der er meningsfulde, nemlig analytiske og empirisk verificerbare. Analytiske sætninger (fx. ” $2+2=4$ ”) er sande eller falske alene i kraft af deres mening, hvorimod empirisk verificerbare sætninger (fx. ”græsset er grønt”) er sande eller falske, alt efter om de beskriver den empiriske verden korrekt. Og da normative sætninger ifølge positivisterne

hverken er analytiske eller empirisk verificerbare, kan de ikke have sandhedsværdi.

Der er imidlertid ingen filosoffer, der længere tilslutter sig en sådan simpel semantisk teori. Det logisk positivistiske program brød sammen af en række grunde, herunder at det blev klart, at dette program ikke selv lever op til sine egne krav om videnskabelighed. For eksempel er sætningen ”kun analytiske og empirisk verificerbare sætninger er meningsfulde” hverken analytisk eller empirisk verificerbar, og dermed er den, ifølge de logiske positivisters egne kriterier, ikke meningsfuld.

Selv længe efter den logiske positivismes sammenbrud var filosoffer imidlertid betænkelige ved at bedrive politisk filosofi, og det var først da John Rawls i 1971 udgav *A Theory of Justice*, at den politiske filosofi for alvor kom på dagsordenen igen. Rawls specificerede heri ganske kortfattet en metode, kendt som *reflekteret ligevægt*, men det har formentlig i langt højere grad været den konkrete måde, hvorpå han argumenterede for sin retfærdighedsteori, end teoretiske refleksioner over metoden, der i første omgang inspirerede kolleger til at følge trop og igen sparke liv i den politiske filosofi.

I det følgende vil jeg beskrive, hvad jeg anser som de vigtigste metodiske træk ved analytisk politisk filosofi, sådan som den er blevet bedrevet, siden Rawls udgav *A Theory of Justice*. I virkeligheden mener jeg, at man langt hen ad vejen også finder disse træk i megen anden filosofi, og for den sags skyld også i en række discipliner uden for filosofien. Men her vil jeg fokusere specifikt på politisk filosofi. Efter at have beskrevet disse træk vil jeg argumentere for, at de udgør legitime metodiske krav inden for politisk filosofi, uanset hvilket mere specifikt ståsted vi har inden for en bred vifte af teorier om politiske normers epistemiske og ontologiske status.

Begrebsanalyse

En helt central del af den politiske (og anden) filosofi går ud på at analysere de begreber, vi bruger inden for disciplinen (Jackson, 1998). Inden for politisk filosofi vil det selvfølgelig langt hen ad vejen dreje sig om begreber, der udtrykker politiske *værdier*, fx. demokrati, ytringsfrihed, lighed og sammenhængskraft. Ved at klargøre begreberne kan vi dels få bedre styr på, hvad værdierne egentlig går ud på, dels få et bedre overblik over, hvilke implikationer de har.

Begrebsanalyser har ofte den karakter, at de specificerer, hvad de nødvendige og tilstrækkelige betingelser er for at bruge et givet begreb (korrekt). De vil derfor (ofte) have følgende form:

x er P, hvis og kun hvis ____,

hvor "x" er en variabel, "P" er det begreb, man forsøger at definere/karakterisere, og "____" er en pladsholder for definitionen/karakteristikken. For eksempel kunne følgende være et forsøg på en begrebsanalyse af "demokratisk samfund":

x er et demokratisk samfund, hvis og kun hvis de politiske ledere i x vælges af folket i x.

Typisk vil man i begrebsanalyser afprøve analysen ved at forsøge at finde mod-eksempler. Således synes ovenstående analyse af "demokrati" at være sårbar over for en indvending om, at den er forenelig med, at et lille flertal fratager resten af befolkningen hovedparten af deres borgerrettigheder. Dette eksempel kan således siges at udgøre et modeksekempel til analysen, og i mange analyser af demokratibegrebet vil mindretalsbeskyttelse følgelig indgå som en central komponent.

Lad mig give et par eksempler fra aktuelle politisk filosofiske diskussioner, hvor det bliver klart, at det faktisk har stor betydning, præcis hvad begreberne indeholder. Ifølge Derek Parfit (1991) er der en række politiske filosoffer, der hævder at tilslutte sig egalitarisme, som i virkeligheden snarere tilslutter sig et andet fordelingspolitisk princip, nemlig prioritetsprincippet. Ifølge egalitarisme er det alt andet lige dårligt, hvis nogle er stillet værre end andre (uden selv at være skyld heri).¹ Ifølge prioritetsprincippet er det alt andet lige bedre at gavne et individ, jo dårligere stillet han eller hun er (uden selv at være skyld heri). Sidstnævnte princip indebærer, at ulighed i sig selv ikke er noget, vi bør tage hensyn til. Derimod bør vi tage hensyn til ulighedens konsekvenser for de individer, den går ud over; de sultendes sult, de nødstedtes nød, de syges lidelser osv. (Raz, 1986: 240).

Det er vigtigt at sondre mellem disse to principper, blandt andet fordi de har forskellige implikationer. En central del af vores forståelse af lighedsidealet er, at et mere lige samfund alt andet lige er bedre end et mindre lige samfund. Det er med andre ord en nødvendig betingelse for, at et ideal kan være et *lighedsideal*, at det indebærer, at et mere lige samfund alt andet lige er bedre. Det indebærer ikke nødvendigvis, at et mere lige samfund er bedre *alt taget i betragtning*, da vi jo kan have andre værdier også, der nogle gange kommer i konflikt med lighed (herunder hensynet til effektivitet og/eller frihed). Men for en egalitarist må et mere lige samfund nødvendigvis være bedre end et mindre lige samfund i én henseende, nemlig hvad angår lighed. Det følger af begrebsanalysen af lighed (Holtug, 2010a: Kap. 7).

Netop denne præcisering af lighedsidealet er vigtig, fordi den i moderne politisk filosofi har givet anledning til en indflydelsesrig indvending mod lig-

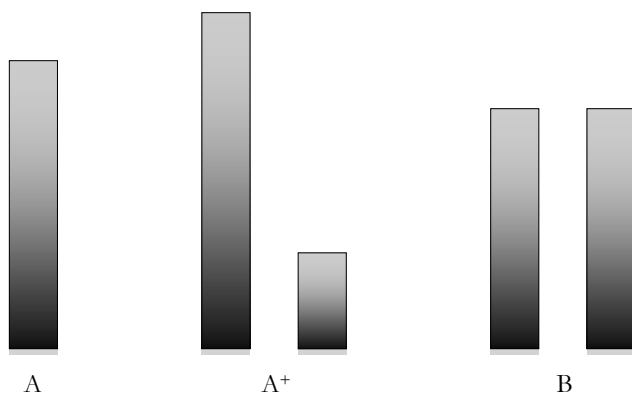
hedsidealet. Dette ideal indebærer nemlig, at hvis man tilvejebringer lighed ved at trække alle ned på de dårligst stilledes niveau, så er det i én henseende en forbedring. Der vil så være fuldkommen lighed. Men hvordan kan der være tale om en forbedring i nogen henseende, når ingen – ikke engang de dårligst stillede – vinder noget herved?

Prioritetsprincippet, derimod, er ikke sårbart over for indvendingen. Princippet hævder nemlig ikke, at lighed er værdifuldt, og derfor indebærer det ikke, at det i nogen henseende er godt at stille alle lige på de dårligst stilledes niveau. Ved at skelne mellem de to principper, der hidtil ofte er blevet sammenblandet, var Parfit altså i stand til dels at forklare, at de bygger på forskellige værdier, dels at de har forskellige implikationer og derfor er sårbare over for forskellige indvendinger. (For yderligere diskussion af forskellen på egalitarisme og prioritetsprincippet og af den nævnte indvending mod førstnævnte, se Holtug, 2006, 2010a; Parfit, 1991; Temkin, 1993: kap. 8).

Det andet eksempel, jeg vil give, er relevant i forbindelse med en række problemstillinger i politisk filosofi, herunder problemstillinger inden for den såkaldte populationsetik, der blandt andet omhandler spørgsmålet om, hvor mange mennesker, der bør eksistere i fremtiden (dvs. hvad der er en optimal befolkningsstørrelse). Dette spørgsmål er fx. relevant i forbindelse med beslutninger om global opvarmning og fattigdomsbekæmpelse i den tredje verden.

Overvej følgende eksempel, der ligeledes stammer fra Parfit (1984: kap. 19):

Figur 1: Parfits additionsparadoks

A, A⁺ og B er udfald, hvor bredden på søjlerne angiver, hvor mange mennesker der er i en gruppe, og højden angiver, hvor meget velfærd (livskvalitet) de har. I A⁺ består den første søjle af de samme mennesker, som findes i A, og den anden

søjle af en ny gruppe mennesker, som er blevet skabt. I A^+ er den første gruppe således stillet lidt bedre end i A , og der er født en ny gruppe mennesker, der har dårligere liv end den første gruppe, men ikke desto mindre rimeligt gode liv. I B findes de to samme grupper som i A^+ , hvor den første gruppe er stillet lidt dårligere, og den anden gruppe væsentligt bedre end i A^+ .

Parfit argumenterer nu for, at A^+ er mindst lige så god som A . A^+ er bedre for den første gruppe og tydeligvis ikke værre for den anden gruppe, da de har liv, der klart er værd at leve, og ikke ville have eksisteret, hvis A var det faktiske udfald. Ganske vist er der ulighed i A^+ , men vi kan antage, at de to grupper ikke har nogen kontakt med hinanden, og dermed at uligheden ikke ødelægger relationerne i mellem dem eller er udtryk for social uretfærdighed.

Ligeledes synes B at være mindst lige så god som A^+ . Den gevinst, som den anden gruppe får i B i forhold til A^+ , er nemlig større end den første gruppes tab, og gevinsten tilfalder desuden de dårligst stillede. Givet at A^+ er mindst lige så god som A , og B er mindst lige så god som A^+ , så følger det desuden, at B er mindst lige så god som A . Problemet er nu, at man på denne måde kan blive ved med at øge antallet af mennesker og samtidig sænke gennemsnitsvel-færden i skridt, der er parallelle til overgangen fra A til B , og at man dermed til sidst ender med den konklusion, at et udfald med en enorm population af mennesker, der alle har liv, der kun lige er værd at leve, er mindst lige så god som A (hvor vi kan forestille os, at A består af 10 milliarder meget lykkelige mennesker). Denne konklusion synes ikke meget bedre end den, Parfit (1984: 388) kalder *den afskyelige konklusion*, ifølge hvilken udfaldet med den enorme population er *bedre* end A .

Den afskyelige konklusion hedder selvfølgelig sådan, fordi den forekommer temmelig frastødende, og der er gjort forskellige forsøg på at undgå den, såvel som den lidt mere moderate konklusion, at udfaldet med den enorme population er mindst lige så godt som A . Et af disse forsøg omhandler slutningen fra, at A^+ er mindst lige så god som A , og B mindst lige så god som A^+ til, at B er mindst lige så god som A . Denne slutning forudsætter, at relationen ”er mindst lige så god som” er en såkaldt *transitiv* relation. At en relation er transitiv betyder, at hvis x står i relationen til y , og y står i relationen til z , så følger det, at x står i relationen til z . Således er fx. identitet en transitiv relation. Hvis $x=y$ og $y=z$, så følger det, at $x=z$. Umiddelbart synes ”mindst lige så god som” også at have denne egenskab; hvis x er mindst lige så god som y , og y er mindst lige så god som z , så må x være mindst lige så god som z .

Det er dog ikke alle, der accepterer, at ”mindst lige så god som” er en transitiv relation (Rachels, 1998; Temkin, 1987), og pointen er nu, at hvis vi benægter, at den er transitiv, så kan vi samtidig afvise ovenstående argument for

den afskyelige konklusion. Dette og andre eksempler har rejst en diskussion af, hvorvidt relationen ”mindst lige så god som” er transitiv – en diskussion, der fordrer en begrebsanalyse. Hvor nogle teoretikere således har forsøgt at give modeksempler til, at relationen er transitiv (inklusive ovenstående eksempel fra populationsetikken), har andre argumenteret for, at disse reelt ikke er modeksempler og for, at relationen synes nært beslægtet med (andre) komparativer, der tydeligvis er transitive (Broome, 2004: 50-63; se også Holtug, 2007: 52-56). (For eksempel er den komparative relation ”er højere end” tydeligvis transitiv; hvis Mads er højere end Mette, og Mette er højere end Mikkel, så følger det, at Mads er højere end Mikkel). Pointen her er dog ikke, at ”er bedre end” faktisk er en transitiv relation, men at en stillingtagen hertil kræver en begrebsanalyse.

Konsistens

Ligesom inden for andre discipliner er konsistens (modsigelsesfrihed) et metodekrav inden for politisk filosofi. Det hænger naturligvis sammen med, at selvmodsigelser – fx. ”samfundet bør indrettes som et repræsentativt demokrati, og samfundet bør ikke indrettes som et repræsentativt demokrati” – slet og ret er indholdsløse, idet de ingenting kommunikerer. Inden for moral- og politisk filosofi benyttes desuden et mere vidtgående konsistenskrav, nemlig kravet om *universaliserbarhed*. Især den engelske moralfilosof Richard Hare har bidraget til formuleringen af dette krav, som der dog også kan findes versioner af hos Kant (1965) og i den gyldne regel. Ifølge Hare er det et logisk træk ved moralske (og politiske) vurderinger, at de kan gives en universel formulering, der følgelig ikke henviser til specifikke personer, tider eller situationer (Hare, 1963: 30). Det indebærer fx., at hvis en racist hævder, at en bestemt race ikke har krav på grundlæggende frihedsrettigheder, så må han være villig til at støtte denne vurdering selv i den hypotetiske situation, at han selv tilhører den pågældende race. Hare mener på den baggrund, at en del moralske og politiske vurderinger kan afvises, da deres fortalere reelt ikke lever op til universaliserbarhedstenen.

Hare begrundet universaliserbarhedstenen i en begrebsanalyse, eller mere specifikt i en analyse af moralske udtryks semantik. Han mener sågar, at han kan udlede et bestemt moralsk princip, nemlig totalutilitarisme, fra denne semantik (Hare, 1981). Hvor moralfilosoffer generelt har accepteret Hares ide om, at moralske vurderinger er universaliserbare, har de dog generelt ikke fundet belæg for hans tese om, at der kan udledes et bestemt moralsk princip fra de moralske udtryks semantik (Seanor og Fotion, 1988).

Selv hvis Hare tager fejl i, at der kan udledes et bestemt moralsk princip fra moralske udtryks semantik, betyder det dog langt fra, at universaliserbar-

hedstesens ingen funktion har i politisk filosofi. Faktisk kan en lang række af de argumenter, der fremføres inden for feltet, siges at forudsætte netop konsistenskravet og/eller universaliserbarhedstesens. Når fx. Amartya Sen (1997: 16-18) indvender mod utilitarisme, at den indebærer, at vi nogle gange på urimelig vis skal ofre dårligt stillede individer for at stille mere privilegerede mennesker (endnu) bedre, så forudsætter han konsistenskravet. Sens pointe er, at nogle mennesker er dårligere til at omsætte ressourcer til velfærd end andre, fx. fordi de er syge, og af den grund har sværere ved at omsætte ressourcerne til valgmuligheder (der er fx. en række aktiviteter, en person, der er permanent sengeliggende, vil have svært ved at udføre). Derfor vil de blive nedprioriteret af et princip, der indebærer, at ressourcerne skal tilføres de mennesker, der får mest velfærd ud af dem. Dermed peger Sen på en bestemt implikation af utilitarismen og påpeger, at den strider mod (er logisk uforenelig med) en plausibel moralsk intuition om, at det (i hvert fald i nogle situationer) er problematisk at nedprioritere de dårligt stillede, selv hvis det maksimerer summen af velfærd.

Bemærk dog, at kravet om konsistens/universaliserbarhed ikke af sig selv fortæller os, hvilke af to modstridende holdninger vi bør acceptere. Når Sen fx. påpeger, at utilitarismen strider mod et vidtgående hensyn til de dårligt stillede, så følger det jo kun, at vi er nødt til at forkaste ét af disse modstridende hensyn. Sen mener så, at det er utilitarismen, der bør forkastes, men det følger ikke i sig selv af modstriden, men af, at han intuitivt finder hensynet til de dårligst stillede vigtigst. Jeg udfolder denne metodiske ide om, at politisk filosofi også hviler på moralske intuitioner nærmere senere i artiklen, men foreløbig er pointen bare, at kravet om konsistens/universaliserbarhed tvinger os til at vælge mellem uforenelige synspunkter.

På den baggrund kan det måske se ud til, at kravet om konsistens/universaliserbarhed reelt ikke hjælper os særlig meget, når vi skal vælge mellem forskellige politiske synspunkter og teorier. Af forskellige grunde er det dog en forhatet konklusion. For det første bidrager kravet til at indsnævre antallet af sæt af synspunkter, vi har at vælge imellem, til kun at omfatte konsistente sæt. For det andet kan man, som Hare, argumentere for, at universaliserbarhedstesens i praksis udelukker mange synspunkter for langt de fleste mennesker. Blandt andet mener Hare som nævnt, at det er de færreste racister, der reelt er villige til at universalisere deres racisme. Og for det tredje tvinger kravet os til at tænke over, om de synspunkter, vi overvejer, er forenelige med andre holdninger, vi har, hvilket nogle gange kan afsløre uerkendte sammenhænge mellem holdninger. For eksempel var der, da de første forsøg med gentterapi på mennesker blev udført, mange, der var betænkelige herved, da de mente, at forskerne "legede Gud", når de ændrede på menneskers genetiske sammensætning. Det blev

heroverfor påpeget, at organtransplantationer jo også indebærer ændringer i menneskers genetiske sammensætning, og at denne begrundelse (for modstanden mod generapi) derfor har videre implikationer, end dens fortalere måske umiddelbart er opmærksomme på og parate til at acceptere.

Rationaler

En yderligere central metodisk komponent i den politiske filosofi er forsøget på at give rationaler, dvs. mere grundlæggende teoretiske begrundelser, for politiske principper. Et eksempel herpå er Rawls' begrundelse af sin retfærdighedsteori i *A Theory of Justice*. En af de begrundelser, Rawls her giver for sine retfærdighedsprincipper, er, at de ville blive valgt af frie og lige individer, der søger at blive enige om et sæt af principper for, hvordan samfundet bør indrettes. Rawls sikrer her parternes lighed ved, at de i den såkaldte oprindelige position (valg-situationen) fratages en række informationer, de kunne bruge til at favorisere sig selv på bekostning af andre i valget af principper, herunder viden om deres klassetilhørsforhold, køn, intelligens, talenter mv. (Rawls, 1971: 12). Rawls hævder så, at det i den oprindelige position er rationelt for parterne at vælge et specifikt sæt af principper, som blandt andet inkluderer et princip, der er nært beslægtet med prioritetsprincippet, nemlig det såkaldte differensprincip, ifølge hvilket gruppen af dårligst stillede bør stilles bedst muligt (Rawls, 1971: 302-303). Da ingen nemlig ved, hvilken position de selv indtager i samfundet, vil de søge at gardere sig ved at sikre, at den værst tænkelige situation – at tilhøre gruppen af de dårligst stillede – bliver så god som muligt.

Thomas Nagel har desuden givet et andet rationale for et princip, der minder om differensprincippet, som bygger på en ide om enstemmighed. Indviders interesser vil nogle gange være i konflikt med hinanden, og vi kan derfor ikke altid træffe valg, der er helt acceptable for alle. Men vi kan gøre det næstbedste, nemlig træffe det valg, der er mindst uacceptabelt for det individ, for hvem det er mest uacceptabelt (Nagel, 1979: 123). På den måde sikrer vi mest mulig enstemmighed, forstået på den måde, at den største legitime klage, et individ kan have over fordelingen, er så lille så muligt. Og det udfald, der sikrer det, er et, hvor det dårligst stillede individ er stillet bedst muligt.

Hvor Rawls således giver et rationale for differensprincippet, der tager udgangspunkt i en mere fundamental ide om mennesker som frie og lige individer samt i en teori om rationelle valg under usikkerhed (den såkaldte maximinstrategi), giver Nagel et rationale, der tager udgangspunkt i ideen om, at den valgte fordeling skal sikre mest mulig enstemmighed. Hvorvidt disse to rationaler udgør plausible begrundelser kan naturligvis diskuteres (for kritik af henholdsvis Rawls' og Nagels begrundelse, se Hare, 1989; McKerlie, 1994),

men i denne sammenhæng er pointen den mere beskedne, at appellen til rationaler er en udbredt måde at forsøge at begrunde principper på i politisk filosofi.

Ideen med at begrunde principper i rationaler er, at man derved opnår en stærkere begrundelse, end hvis man bare henviste til princippernes eventuelle intuitive plausibilitet. Man undgår desuden det, som Shelly Kagan (1989: 14) omtaler som ”hængende distinktioner” (eng. *dangling distinctions*), dvs. distinktioner, hvis normative relevans ikke er begrundet.

Rationalets bidrag til begrundelsen af princippet kan forklares på to måder. Nogle teoretikere vil henvise til, at de værdier, et plausibelt rationale hviler på, må have en højere grad af troværdighed, end principperne selv har, eller at de ligefrem er selvindlysende, for at rationalet begrunder principperne. Andre vil derimod sige, at de værdier, rationalet hviler på, ikke nødvendigvis er mere troværdige, men at jo flere og stærkere begrundelsesrelationer, der findes inden for et givet sæt af værdier, jo mere velbegrundet er dette sæt. Disse to forskellige måder at forstå rationalers begrundelsesmæssige betydning på, der knytter sig til henholdsvis fundamentalistiske og kohærentistiske teorier om begrundelse, vender jeg tilbage til senere.

Intuitioner

Det sidste træk, jeg vil pege på, hvad angår metoden i politisk filosofi, er også det mest kontroversielle. Det drejer sig om brugen af moralske (eller politiske) intuitioner, hvilket vil sige moralske (politiske) overbevisninger, man finder intuitivt plausible, fx. en intuition om, at tortur er forkert, eller at staten ikke bør fremme kristendom på bekostning af andre livsanskuelser. Der er vel at mærke to forskellige måder, hvorpå intuitioner bruges i politisk filosofi. Dels bruges intuitioner inden for begrebsanalyse til at kortlægge, hvad vi dybest set mener med givne begreber, herunder moralske og politiske begreber (Jackson, 1998: 31-37). Ved eksempelvis at se på, om vi mener, statslige forbud mod rygning på offentlige steder er forenelige med borgernes autonomi, bliver vi klarere på, hvad vi mener med ”autonomi”, og bliver muligvis også klar over, at begrebet bruges forskelligt af forskellige aktører, hvilket i sig selv kan bidrage til at klarlægge en række debatter.

Det er dog den anden brug af intuitioner, der er den mest kontroversielle. Her bruges intuitioner ikke bare til at kortlægge vores moralske og politiske begreber, men derimod til at *begrunde* moralske og politiske principper. Det taler med andre ord til fordel for et givet princip, at det stemmer overens med vores intuitioner, hvorimod det tenderer til at underminere princippet, hvis vores intuitioner strider imod det. Det er fx. således, Sen bruger sin intuition om, at det i hvert fald i nogle situationer er uretfærdigt, hvis de dårligt stillede

interesser tilsidesættes, også selvom man herved kan maksimere den samlede sum af velfærd i samfundet. Han mener med andre ord, at det taler imod utilitarismen, at den har en sådan kontraintuitiv implikation.

Det er dog ikke nødvendigvis alle moralske intuitioner, der er velegnede til at begrunde principper. For eksempel understreger Rawls (1971: 48), at det kun er velovervejede moralske intuitioner, der bør indgå i begrundelsen. Heri ligger, at de er udformet under omstændigheder, hvor man ikke er indlysende partisk, vred, bange, uligevægtig eller lignende.

Nogle teoretikere finder ikke desto mindre brugen af intuitioner til at begrunde politiske principper suspect. De mener, at intuitionerne ikke kan tjene til at begrunde principper, medmindre vi har uafhængige grunde til at tro, at disse intuitioner er sande eller i hvert fald velbegrundede (Brandt, 1979: 20; Hare, 1981: 12; Singer, 1974; se også Lippert-Rasmussens artikel i dette nummer). Andre teoretikere tvivler derimod på, at vi kan begrunde politiske principper eller for den sags skyld andre teorier uden i sidste ende at henvise til intuitioner:

Nogle filosoffer mener, at det, at noget er intuitivt plausibelt, udgør et meget simpelt grundlag for at tro på det. Selv mener jeg, at det udgør stærk evidens for hvad som helst. På en måde ved jeg ikke, hvilken form for mere konklusiv evidens man i sidste ende kan have for noget som helst (Kripke, 1980: 42).

I næste afsnit vil jeg argumentere for, at brugen af moralske intuitioner faktisk kan retfærdiggøres ud fra en bred vifte af positioner inden for metaetik, dvs. teorier om etikens og politikens grundlag. Men foreløbig vil jeg fokusere på, hvordan intuitioner indgår som metodisk komponent i politisk filosofi.

Ofte bruges intuitioner som en del af en øvelse, der går ud på at isolere en bestemt faktor i en problemstilling for at identificere, hvilken normativ relevans faktoren har. Tænk fx. på ovenstående indvending mod egalitarisme, ifølge hvilken det er uplausibelt at hævde, at det i bare én henseende er godt at tilvejebringe lighed, hvis det sker ved, at alle stilles på de dårligst stilledes niveau. For at tage stilling til, om dette er en god indvending, er vi nødt til at antage, at alt andet er lige. Det vil sige, at vi sammenligner to udfald, hvor det ene er ulige, og det andet lige (på de dårligst stilledes niveau), hvor disse to udfald ikke adskiller sig fra hinanden i *andre henseender*. Det er fordi vi gerne vil fokusere på, om lighed virkelig kan være værdifuldt i bare én henseende, når den indebærer, at nogle stilles dårligere, mens ingen stilles bedre. Hvis nu fx. udfaldene i øvrigt adskilte sig på den måde, at individerne var mere frie i det lige udfald, så kunne vi jo ikke konkludere, at lighed kan være værdifuldt,

også når den ikke gavner nogen, selv hvis vi mente, at det lige udfald er bedre i én henseende. Det kunne jo være, fordi dette udfald indeholder mere frihed, at vi syntes sådan. Og det siger jo ikke i sig selv noget om vores intuitioner om *lighed*.

På nogle punkter minder denne isolationsmetode selvfølgelig om, hvordan man inden for andre discipliner undersøger en given problemstilling. Når man fx. inden for lægevidenskab ønsker at teste effekten af et givet præparat og gør det ved at give præparatet til en gruppe forsøgspersoner, hvorimod præparatet ikke gives til kontrolgruppen, så nytter det jo ikke noget, hvis man samtidig giver forsøgspersonerne noget andet, som kontrolgruppen ikke får. Så ved man jo ikke, om det er præparatet eller det andet, forsøgspersonerne får, der har en eventuel effekt på forsøgspersonerne. Parallelt hermed er man nødt til at isolere en bestemt faktor, fx. en forskel i lighed, når man tager stilling til, om man mener, at denne faktor er normativt betydningsfuld.

Man kan selvfølgelig opponere mod, at de værdier, man dermed undersøger, fjernes fra den sociale kontekst, de fungerer i (Goodin, 1982: 8-9). Hvis fx. individer generelt har større (eller mindre) frihed, hvis de er stillet nogenlunde lige godt, så kan det synes problematisk at abstrahere fra denne sammenhæng, når man undersøger værdierne. Alternativt kan det indvendes, at det kun er samfund, der indeholder bestemte former for fællesskab, der overhovedet er i stand til at realisere lighed, og at det er problematisk at se bort fra disse lighedens forudsætninger i diskussioner af lighed i politisk filosofi. Sidstnævnte indvending trækker desuden på en generel kommunitaristisk kritik af megen liberal tænkning (Taylor, 1992).

Jeg mener dog, at disse indvendinger hviler på en misforståelse. At isolere lighed, når man tager stilling til dens værdi, indebærer jo ikke, at man benægter, at frihed (eller alt muligt andet) har værdi. Samme metode er man så nødt til at bruge, når man undersøger frihedens værdi. Men for at undgå fx. at tilskrive lighed en værdi, der egentlig er en værdi ved frihed, eller omvendt, er man nødt til at isolere dem som en del af metoden.

Der er ikke noget i vejen for, at de to værdier samtidig kan have indflydelse på hinanden. Det kan fx. være, at lighed kun har værdi, når den realiseres inden for rammerne af et frit samfund eller omvendt. Men pointen er, at også den ide kan vi bedst teste vores intuitioner om, hvis vi på behørig vis isolerer den faktor, vi ønsker at fokusere på. Vi kan så sammenligne situationer, hvor vi varierer graden af lighed i et frit samfund med situationer, hvor vi varierer graden af lighed i et ufrit samfund. Hvis variationer i lighed kun ændrer på værdien af udfaldet i det frie samfund, taler det for, at værdien af lighed forudsætter frihed.

Hvad angår tesen om, at lighed kun kan realiseres i et samfund, der er bundet sammen af en bestemt form for fællesskab, fx. sammenhængskraft eller en bestemt social ethos, er den ligeledes helt forenelig med isolationsmetoden.² Denne tese angår nemlig ikke direkte værdien af lighed, men derimod forudsætningerne for, at værdien kan realiseres i et givet samfund. For så vidt lighed er værdifuldt, bør vi selvfølgelig søge at tilvejebringe forudsætningerne for, at værdien kan trives, alt andet lige. Men pointen er, at disse forudsætninger har vi kun grund til at tilvejebringe, for så vidt lighed faktisk *er* værdifuldt (eller bidrager til noget andet, som er værdifuldt), og vi har derfor brug for en metode, der gør os i stand til at tage stilling til det.

Ligesom man skal passe på ikke at sammenblande en given faktors værdi med vigtigheden af dens kausale forudsætninger, skal man desuden passe på med ikke at sammenblande dens værdi med vigtigheden af dens kausale konsekvenser. Nogle indvender således mod egalitarisme, at lige samfund tenderer til at være mindre effektive, og at ligheden således går ud over størrelsen på den samlede kage, vi har at fordele. Men selv hvis det er rigtigt,³ så indebærer det jo bare ikke, at lighed ikke er værdifuldt, men muligvis at lighed skal afvejes over for andre værdier, fx. effektivitet. Det er således ikke en indvending mod isolationsmetoden, at de værdier, vi bruger den til at undersøge, har yderligere konsekvenser, for så vidt de implementeres. Det er bare en påmindelse om, at når vi vurderer *politikker*, så skal vi forsøge at tage de samlede konsekvenser i betragtning med fokus på hele viften af værdier, de fremmer eller hæmmer.

Et yderligere spørgsmål angår, hvilke typer eksempler, det kan være relevant at teste politiske principper i forhold til. Sens eksempel med patienter, der pga. deres sygdom har sværere ved at omsætte deres ressourcer til velfærd end andre, er et hverdags eksempel, og det er blandt andet af den grund relativt ukontroversielt som en form for intuitiv test på utilitarismen. Eksemplet, hvor vi sammenligner et ulige udfald med et lige udfald, hvor alle er stillet på de dårligst stillede niveau, kan derimod synes mere hypotetisk, for hvornår står vi lige og skal vælge mellem sådan to udfald? Svaret er imidlertid, at det gør vi ganske ofte – vi kunne fx. vælge at fratage de bedre stillede deres ressourcer (og destruere ressourcerne), indtil de når de dårligst stillede niveau. Når vi ikke seriøst overvejer denne mulighed, hænger det snarere sammen med, at vi finder den moralsk uansvarlig.

Det er imidlertid ikke alle de eksempler, der overvejes i politisk filosofi, der indeholder en sådan grad af realisme. For eksempel henviser Larry Temkin (2003: 69) til en case, hvor en mineralrig asteroide bevæger sig gennem universet, og man med sit rumskib kan skubbe den sikkert ned på en planet, hvor mineralerne kan bruges til at forbedre indbyggernes liv. Temkin spørger nu,

om det er vigtigere at føre mineralerne ned til planeten, hvis borgerne på denne planet er stillet dårligere end borgerne på alle andre planeter, end hvis de er stillet *bedre* end alle andre? (Bemærk at borgerne på denne planet er stillet lige godt i de to scenarier; det er kun niveauet på de andre planeter, der varierer.) Tanken er så, at hvis vi mener, at det er vigtigere at hjælpe dem, hvis alle andre er stillet bedre, så taler det for egalitarisme snarere end for prioritetsprincippet. Ifølge prioritetsprincippet afhænger værdien nemlig kun af, hvor godt eller dårligt beboerne på planeten selv er stillet, hvorimod egalitarisme indebærer, at den afhænger af, hvor godt eller dårligt de er stillet *i forhold til andre* (om mineralerne bringer mere eller mindre lighed i universet).

Temkin kalder selv eksemplet ”far-fetched”, og spørgsmålet er så, om det gør det mindre anvendeligt til at teste vores intuitioner om principperne, at det ikke er realistisk? Nogle teoretikere forholder sig skeptisk over for værdien af sådanne eksempler. For eksempel skriver Hare, hvad angår intuitive modeksempler til utilitarisme:⁴

Det mest almindelige trick blandt utilitarismens modstandere er at tage udgangspunkt i eksempler på den slags tænkning [tænkning der angår rigtigheds-kriterier], typisk anvendt på fantastiske cases, og sammenligne dem med, hvad almindelige mennesker ville synes (Hare, 1990: 31).

Her er det dog afgørende, hvad man mener med, at eksemplerne ikke er realistiske. Denne ide kunne udlægges som, at vi kun bør benytte os af intuitioner om faktiske eksempler – dvs. eksempler, der foreligger i den virkelige verden – og ikke af hypotetiske eksempler. Problemet er dog her, at vi ikke ved, hvilke eksempler der er faktiske, da vi ikke ved, hvad fremtiden bringer, fx. med hensyn til muligheden for at høste mineraler fra asteroider.

Et andet bud kunne være, at vi kun bør benytte os af historiske og nutidige eksempler, dvs. eksempler, der nu foreligger eller har foreligget i den virkelige verden. Heller ikke dette bud forekommer dog plausibelt. Et vigtigt element i politisk filosofi synes netop at være, at den skal sætte os i stand til at håndtere nye situationer, teknologier mv., og i lyset heraf forekommer det problematisk, hvis vi ikke kan teste vores principper i forhold til de udfordringer, fremtiden kan bringe. Det var fx. nye teknologier, der gjorde Holocaust mulig, og det synes i høj grad relevant at teste vores principper i forhold til sådanne scenarier, herunder katastrofale scenarier, som vi kan tænkes at blive konfronteret med.

Et tredje bud kunne være, at kun eksempler, der involverer sandsynlige begebenheder, bør inddrages i diskussionen af politiske principper. Heller ikke dette bud forekommer dog plausibelt. Massive radioaktive udslip fra atom-

kraftværket i Barsebäck er (forhåbentlig) overordentlig usandsynlige, men vores principper bør ikke desto mindre kunne hjælpe os til at tage stilling til teknologier som fx. atomkraft.

I stedet kunne man hævde, at kun eksempler, der er fysisk, eller metafysisk eller logisk mulige, er relevante i forhold til testningen af vores principper.⁵ Her forekommer det mig uplausibelt at sige, at kun eksempler, der er fysisk mulige, er anvendelige. Tænk fx. på Harry Frankfurts argument for, at vi godt kan have moralsk ansvar, selvom vores handlinger er determinerede (et argument der blandt andet er relevant for, hvilke uligheder der ifølge egalitarismen bør udlignes, og hvilke man med rimelighed kan holde folk ansvarlige for selv). Frankfurt (1988) overvejer et eksempel, hvor videnskabsmænd har kontrol over en persons hjerne på en sådan måde, at medmindre personen selv beslutter at udføre en given handling, så manipulerer de hendes hjerne sådan, at hun alligevel udfører handlingen. Frankfurts pointe er, at hvis personen af sig selv beslutter at udføre handlingen, så bliver hun ikke mindre ansvarlig for handlingen af, at hun ikke kunne undgå at udføre den (hvis hun ikke selv havde besluttet det, var hendes hjerne blevet manipuleret til at træffe beslutningen).

Nu er det jo svært at vide, om den form for manipulation af hjernen, der i givet fald skulle til, er forenelig med naturlovene, men det er også svært at se, at det er relevant, om den er det. Det afgørende i eksemplet er, om vores begreb om moralsk ansvar er foreneligt med, at kvinden er ansvarlig for handlingen, og her synes det irrelevant, om den omtalte form for manipulation er fysisk mulig. Det er selvfølgelig afgørende, at tankeeksperimentet er logisk muligt (dvs. ikke selvmodsigende) og formentlig også, at det er metafysisk muligt, men det er der ingen grund til at betvivle.⁶

Robert Goodin indvender dog, at vi ikke kan have tillid til vores intuitioner om situationer, der afviger for meget fra dem, hvorunder vi i sin tid har formet intuitionerne. I den forbindelse henviser Goodin (1982: 11) til et eksempel, hvor to ældre, døende mænd bebor en (ellers) øde ø, og vi skal tage stilling til, om deres pligt til at holde deres løfter forsvinder, fordi et eventuelt løftebrud ikke vil underminere den generelle tillid til løfteinstitutionen (da de begge er ved at dø og ikke har indflydelse på andre). Goodin påpeger her, at hvis vi mener, at de bør holde deres løfter, så kan det være, fordi vi er under indflydelse af, at vores intuitioner er formet i et samfund, hvor løftebrud *generelt* tenderer til at underminere løfteinstitutionen, hvilket ikke er relevant i denne situation.

Det afgørende synes imidlertid at være, om vi kan fastholde synspunktet om, at det er forkert at lyve, selv i situationer, hvor det ikke har negative konsekvenser (såsom at underminere tillid). Hermed bliver vi klogere på, hvad vi mener grunden er til, at det (normalt) er forkert at lyve. Og det er svært at se,

at der er bedre måder at blive klogere på det på end ved skiftevis at forestille os, at de faktorer, der *kunne* tænkes at gøre det forkert at lyve, ikke er til stede. Det er jo netop det, eksemplet med den øde ø lægger op til. Hvis vi omvendt kun forestiller os situationer, hvor alle løgnens sædvanlige konsekvenser er til stede, kan det være svært for os at skelne mellem de forskellige faktoreres værdimæssige bidrag, herunder når vi skal tage stilling til, om løgnen er forkert i sig selv eller pga. dens negative konsekvenser. Desuden er der noget, der tyder på, at det faktisk kan lade sig gøre at se bort fra, at løgn *generelt* underminerer tillid og har andre negative konsekvenser, i og med at nogle faktisk vurderer, at det ikke er forkert at lyve i eksemplet.

Metaetiske positioner

I dette sidste afsnit vil jeg kort diskutere, hvorledes de anførte metodeelementer er forenelige med en bred vifte af metaetiske positioner. Særligt vil jeg fokusere på brugen af intuitioner, da dette som sagt er det mest kontroversielle element i metodologien.⁷

Ofte forbindes påstanden om, at moralske intuitioner har epistemisk vægt med kohærentistiske teorier om begrundelse og i særdeleshed med Rawls' teori om reflekteret ligevægt (Rawls, 1971: 17-22, 46-53; se også Brink, 1989: Kap. 5; Daniels, 1979; Tersman, 1993). Ifølge teorien om reflekteret ligevægt er et politisk princip retfærdiggjort, for så vidt at det kohærerer med vores velovervejede moralske intuitioner og (muligvis) med vores baggrundsteorier (fx. psykologiske, sociologiske, økonomiske og metafysiske teorier). Her gælder desuden de sædvanlige kriterier for kohærens, herunder konsistens, forklaringskraft og simplicitet.

Mere generelt kan den angivne metodologi snildt forenes med en kohærentistisk teori om begrundelse. Alle de epistemiske desiderata, jeg har angivet, bidrager således til kohærensens af et sæt af formodninger. En politisk teori bliver mere kohærent i takt med, at den bliver mere konsistent, kan begrundes ud fra et rationale og har intuitivt plausible implikationer. Ligeledes bidrager begrundelsesrelationer mellem baggrundsteorier og politiske principper til at øge kohærensens. Et eksempel herpå kunne være en metafysisk begrundelse for fri vilje, der understøtter et politisk princip om, at individer nogle gange bør holdes ansvarlige for deres egne valg og således ikke bør kompenseres af staten, hvis de er dårligere stillet end andre af grunde, som de selv er ansvarlige for (se fx. diskussionen i Holtug, 2010b).

Teorien om reflekteret ligevægt findes i både individualistiske og kollektivistiske versioner. Forskellen er, at i individualistiske versioner er det den begrundende persons egne intuitioner, der tages udgangspunkt i, mens det i kol-

lektivistiske versioner er ”vores” intuitioner, dvs. intuitioner, der er udbredte. I praksis vil der dog ofte ikke være den store forskel, da også individualistiske teoretikere generelt forsøger at appellere til intuitioner, der har en vis udbredelse, da de jo ellers ikke kan gøre sig det store håb om at overbevise andre. Principielt er der dog en forskel, og det vil fx. være mere oplagt at inddrage egentlige empiriske undersøgelser af samfundsborgeres værdier på baggrund af kollektivistiske versioner.

Kohærensteorier om begrundelse er forenelige med en række forskellige teorier om moralens ontologi (dvs. læren om, på hvilke måder moralske egenskaber/kendsgerninger er til). De er således forenelige med både reduktionistiske (naturalistiske) teorier, ifølge hvilke moralske egenskaber kan reduceres til naturlige (fx. psykologiske) egenskaber. Men de er også forenelige med non-reduktionistiske (intuitionistiske) teorier, ifølge hvilke moralske egenskaber er særlige egenskaber ved virkeligheden, der ikke kan reduceres til andre typer egenskaber. Endelig er de forenelige med anti-realistiske, konstruktivistiske doktriner, ifølge hvilke moralske egenskaber ikke findes uafhængigt af menneskers holdninger, men hvor kohærens ikke bare er kriteriet for begrundelse, men også for (moralsk og politisk) sandhed.

Det er ikke kun kohærensteorier om begrundelse, der betjener sig af moralske intuitioner. Det gør fundamentalistiske begrundelsesteorier også. Ifølge sådanne teorier er politiske principper begrundede i den udstrækning, de hviler på selvindlysende eller i hvert fald oplagte moralske sandheder (Audi, 1996). I det mindste er det nærliggende at forstå tanken om, at disse sandheder er selvindlysende/oplagte, som en påstand om, at vi har særligt stærke intuitioner om deres rigtighed (som fx. intuitionen om, at det er moralsk forkert at torturere uskyldige mennesker for sjov).

Fundamentalister med hensyn til begrundelse lægger ligeledes stor vægt på konsistens og typisk også på betydningen af rationaler for politiske principper. Ideen er nemlig, at man kan udlede en række moralske eller politiske domme fra de selvindlysende sandheder, teorien betjener sig af, og hermed kommer disse sandheder til at tjene som en form for rationaler for andre domme.

Der er selvfølgelig også teoretikere, der mener, at førnævnte begrundelsesidealer er for ambitiøse i det moralske og politiske domæne. Det kan fx. være, fordi de mener, at moralske og politiske vurderinger dybest set bare er udtryk for smag og behag, og at sådanne vurderinger derfor ikke kan være sande eller falske eller på anden vis særligt kvalificerede. Dette synspunkt, non-kognitivismen, er dog langt mindre udbredt blandt metaetikere, end man måske umiddelbart skulle tro. Og synspunktet er da også radikalt. Hvis ikke det kvalificeres yderligere, indebærer det fx, at det blot er et spørgsmål om smag og behag, om

det er forkert at torturere uskyldige mennesker for sjov, og om apartheiden i Sydafrika var en retfærdig måde at indrette samfundet på. Endvidere vil selv non-kognitivistisk typisk mene, at det er et logisk krav, at vores sæt af moralske og politiske intuitioner skal være konsistente, og på den måde fastholde i hvert fald en del af den metodologi, jeg har beskrevet i denne artikel.

Noter

1. Eller rettere, dette er en bestemt (udbredt) form for egalitarisme, som Parfit benævner "telisk" (eller teleologisk) egalitarisme (Parfit, 1991: 3-4). Når jeg i det følgende taler om egalitarisme, er det denne teliske form, jeg har i tankerne. Jeg forudsætter også, medmindre andet er anført, at de mennesker, der er stillet ulige, ikke selv er skyld i uligheden.
2. Hvad angår den sociale sammenhængskraft, er der dog noget, der tyder på, at den kausale sammenhæng er omvendt. Socioøkonomisk lighed i samfundet tenderer til at skabe højere grad af tillid mellem borgerne (Uslaner, 2002: Kap. 6 og 8).
3. Hvilket dog ikke er et spørgsmål, jeg tager stilling til her. I en vismandsrapport fra 2001 konkluderes det, at der ikke er noget entydigt empirisk svar på sammenhængen mellem ulighed og vækst (Det Økonomiske Råd, 2001: 119).
4. Det skal dog siges, at Hare ikke kun er skeptisk over for anvendelsen af fantastiske (dvs. urealistiske) cases, men helt generelt over for anvendelsen af intuitioner til at teste principper.
5. For en diskussion af, hvilke mulige verdner vores filosofiske teorier skal kunne redegøre for, se Kirkham (1997: Kap. 1). Kirkham fokuserer på teorier om sandhed, men hans diskussion har også relevans for andre typer teorier, herunder politiske.
6. I Holtug (2010a) argumenterer jeg for, at også hvad angår betydningen af teorier om personlig identitet for teorier om retfærdighed, er det relevant at teste principper på baggrund af eksempler, der er metafysisk (men ikke nødvendigvis fysisk) mulige.
7. Dette afsnit bygger på Holtug (2010a: 7-14).

Litteratur

- Audi, Robert (1996). "Intuitionism, Pluralism, and the Foundations of Ethics", pp. 101-136 i Walter Sinnott-Armstrong og Mark Timmons (red.), *Moral Knowledge*, New York: Oxford University Press.
- Ayer, Alfred J. (1936). *Language, Truth and Logic*, Harmondsworth: Penguin Books (oprindeligt trykt af Victor Gollancz).
- Brandt, Richard (1979). *A Theory of the Good and the Right*, Oxford: Clarendon Press.

- Brink, David O. (1989). *Moral Realism and the Foundations of Ethics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Broome, John (2004). *Weighing Lives*, Oxford: Oxford University Press.
- Daniels, Norman (1979). "Wide Reflective Equilibrium and Theory Acceptance in Ethics", *Journal of Philosophy*, 76. årg., nr. 4, pp. 256-282.
- Frankfurt, Harry G. (1988). "Alternate Responsibilities and Moral Responsibility", pp. 1-10 i Harry G. Frankfurt, *The Importance of What We Care About*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Goodin, Robert (1982). *Political Theory and Public Policy*, Chicago: University of Chicago Press.
- Hare, Richard M. (1963). *Freedom and Reason*, Oxford: Clarendon Press.
- Hare, Richard M. (1981). *Moral Thinking*, Oxford: Clarendon Press.
- Hare, Richard M. (1989). "Rawls's Theory of Justice", pp. 145-174 i Richard M. Hare, *Essays in Ethical Theory*, Oxford: Clarendon Press.
- Hare, Richard M. (1990). "Ethical Theory and Utilitarianism", pp. 23-38 i Amartya Sen og Bernard Williams (red.), *Utilitarianism and Beyond*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Holtug, Nils (2006). "Prioritarianism", pp. 125-56 i Nils Holtug og Kasper Lippert-Rasmussen (red.), *Egalitarianism. New Essays on the Nature and Value of Equality*, Oxford: Clarendon Press.
- Holtug, Nils (2007). "A Note on Conditional Egalitarianism", *Economics and Philosophy*, 23. årg., nr. 1, pp. 45-63.
- Holtug, Nils (2010a). *Persons, Interests, and Justice*, Oxford: Oxford University Press.
- Holtug, Nils (2010b). "Lige muligheder som ideal i politisk filosofi", pp. 21-44 i Nils Holtug og Kasper Lippert-Rasmussen (red.), *Lige muligheder for alle. Social arv, kultur og retfærdighed*, København: Nyt fra samfundsvidenskaberne.
- Jackson, Frank (1998). *From Metaphysics to Ethics. A Defence of Conceptual Analysis*, Oxford: Clarendon Press.
- Kagan, Shelly (1989). *The Limits of Morality*, Oxford: Clarendon Press.
- Kant, Immanuel (1965). *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*, Hamburg: Felix Meiner Verlag.
- Kirkham, Richard L. (1997). *Theories of Truth*, Cambridge, MA: The MIT Press.
- Kripke, Saul (1980). *Naming and Necessity*, Oxford: Basil Blackwell.
- McKerlie, Dennis (1994). "Equality and Priority", *Utilitas*, 6. årg., nr. 1, pp. 25-42.
- Nagel, Thomas (1979). "Equality", pp. 106-127 i Thomas Nagel, *Mortal Questions*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Parfit, Derek (1984). *Reasons and Persons*, Oxford: Clarendon Press.

- Parfit, Derek (1991). *Equality or Priority*, University of Kansas: The Lindley Lecture (genoptrykt i Matthew Clayton og Andrew Williams (red.), *The Ideal of Equality*, Basingstoke: Macmillan Press, Inc. 2000).
- Rachels, Stuart (1998). "Counterexamples to the Transitivity of Better Than", *Australian Journal of Philosophy*, 76. årg., nr. 1, pp. 71-83.
- Rawls, John (1971). *A Theory of Justice*, Oxford: Oxford University Press.
- Raz, Joseph (1986). *The Morality of Freedom*, Oxford: Clarendon Press.
- Seanor, Douglas og Nick Fotion (red.) (1988). *Hare and Critics*, Oxford: Oxford University Press.
- Sen, Amartya (1997). *On Economic Inequality*, 2nd. ed., Oxford: Clarendon Press.
- Singer, Peter (1974). "Sidgwick and Reflective Equilibrium", *The Monist*, 58. årg., pp. 420-448.
- Taylor, Charles (1992). "Atomism", pp. 29-50 i Schlomo Avineri og Avner de-Shalit (red.), *Communitarianism and Individualism*, Oxford: Oxford University Press.
- Temkin, Larry (1987). "Intransitivity and the Mere Addition Paradox", *Philosophy and Public Affairs*, 16. årg., nr. 2, pp. 138-187.
- Temkin, Larry (1993). *Inequality*, Oxford: Oxford University Press.
- Temkin, Larry (2003). "Equality, Priority, or What?", *Economics and Philosophy*, 19. årg., pp. 61-87.
- Tersman, Folke (1993). *Reflective Equilibrium. An Essay in Moral Epistemology*, Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Uslaner, Eric (2002). *The Moral Foundations of Trust*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Økonomiske Råd, Det (2001). *Dansk økonomi*, Det Økonomiske Råd.

Kasper Lippert-Rasmussen Eksperimentel politisk teori?

Nutidig, mainstream politisk teori arbejder inden for rammerne af den forståelse af metode og begrundelse, som ligger i Rawls' ide om reflekteret ligevægt. Et vigtigt element heri er, at moralske intuitioner er medbestemmende i forhold til, hvilke normative principper er begrundede. Den såkaldte eksperimentelle filosofi har udfordret den antagelse. Eksperimentel filosofi udforsker blandt andet intuitioner gennem den empiriske videnskabs gængse metoder i form af eksperimenter og statistisk analyse. I sine mest vidtgående varianter plæderer den for, at intuitioner ingen evidensmæssig status har, hvorfor ideen om reflekteret ligevægt må forkastes. Jeg argumenterer for, at selvom eksperimentel filosofi kan begrunde lokal skepsis over for visse intuitioner og dermed udgør et vigtigt forskningsprogram, politisk teori bør lære af, så begrunder den hverken en afvisning af reflekteret ligevægt eller af intuitioners evidensmæssige status *in toto*.

Harvard-filosoffen John Rawls (1921-2002) har haft en afgørende indflydelse på de sidste 40 års normative politiske teori. Det afspejler sig blandt andet i, at hans ide om reflekteret ligevægt i dag udgør disciplinens dominerende metodologiske selvforståelse. Ideen indebærer, at et af de forhold, der bestemmer, om vi er begrundede i en given normativ dom, er, hvorvidt denne stemmer overens med vores velovervejede moralske domme (Rawls, 1971: 46-53). Disse udgør en særlig form for moralske intuitioner. De seneste ti år har set et teoretisk nybrud i form af den såkaldte eksperimentelle filosofi. Som et kardinalpunkt problematiserer forskningsprogrammet med afsæt i udforskning af intuitioner gennem den empiriske videnskabs gængse metoder: eksperimenter og statistisk analyse (Knobe, 2007: 81) måden, hvorpå blandt andet politisk teori har anvendt intuitioner, herunder moralintuitioner. I sin mest radikale form afviser forskningsprogrammet, at teorier kan begrundes ved, at de er kohærente med vores intuitioner. I en mere moderat form hævder det, at eksperimentel udforskning af vores intuitioner er et vigtigt supplement til traditionelle filosofiske metoder (Liao, 2008: 261).

Først skitserer jeg ideen om reflekteret ligevægt for derefter at præsentere eksperimentelfilosofi og den udfordring, den repræsenterer for reflekteret ligevægt. Jeg argumenterer for, at af de to ovennævnte former for eksperimentel filosofi så er den moderate opfattelse den stærkeste. Herefter drøfter jeg den australske filosof Peter Singers kritik af reflekteret ligevægt. Udgangspunktet

for Singer er eksperimentelfilosofi og udviklingslæren. Jeg hævder, dels at Singer fejlkarakteriserer reflekteret ligevægt, dels at Singer ikke formår at motivere et alternativ til reflekteret ligevægt. Den sidste del af artiklen destillerer en udfordring til brugen af intuitioner fra Singers kritik: Vi kan forklare, at vi har en intuition om at p , uden at forudsætte at p er tilfældet. Herved adskiller intuitioner sig fra observationer, hvor den bedste forklaring på, hvorfor vi observerer at p , ofte er, at p er tilfældet. Det betyder, at mens observationer udgør evidens, så gør intuitioner ikke. Denne udfordring er vigtig, men hverken ny eller ødelæggende for måden, hvorpå mainstream politisk teori bedrives.

Nærværende artikel anerkender, at eksperimentel filosofi udgør et nybrud, som bør og kan indtages i den politiske teoris metodeselvforståelse. Men eksperimentelfilosofi river ikke tæppet væk under reflekteret ligevægt eller brugen af intuitioner.

Den dominerende metode: reflekteret ligevægt

Reflekteret ligevægt knyttes ofte an til et kohærentistisk syn på begrundelse, der i sin rækkevidde ikke er indskrænket til normative domme.¹ Kohærentismen angiver fx. også, hvad der skal være tilfældet for, at vi er begrundede i at have en bestemt empirisk eller matematisk formodning. I nærværende sammenhæng er det imidlertid normative domme, vi er interesserede i.

Der er grundlæggende to måder at se reflekteret ligevægt på (Lippert-Rasmussen, 2005a; se også Nils Holtugs bidrag til dette temanummer). For det første kan man se reflekteret ligevægt som en tilstand, en tilstand en persons formodninger er i, for så vidt som vedkommendes konkrete normative domme, normative principper og ikke-normative domme danner et maksimalt kohærent sæt af formodninger. Maksimal kohærens indebærer blandt andet, at dette sæt udgør et konsistent sæt af domme, og at der hersker tætte forklaringsrelationer mellem sættets forskellige formodninger. For eksempel kan personens normative principper sammen med dennes empiriske meninger forklare dennes konkrete normative domme, hvis sidstnævnte følger logisk set af førstnævnte. Det er analogt med, hvordan dennes meninger om, hvilke naturlove gælder, sammen med vedkommendes meninger om initialtilstande forklarer vedkommendes observationsmæssige domme, hvis sidstnævnte følger af førstnævnte. Forklaringsmæssige relationer kan i mange forståelser af reflekteret ligevægt også udgøres af andre relationer end rent deduktive relationer. For eksempel kan moralprincipper støttes af konkrete moralske vurderinger gennem det forhold, at hvis det pågældende princip er korrekt, følger den konkrete moralske vurdering, på samme måde som naturlove kan støttes af konkrete observationer gennem det forhold, at de udgør den bedste forklaring heraf.

Forstået på første måde kan reflekteret ligevægt ses som en anti-fundamentalistisk teori om begrundelse, som benægter, at der er en særlig kategori af domme, fx. observationer eller selvindlysende fornuftsandheder, der har særstatus ved at danne erkendelsens urokkelige fundament.

Den anden måde at forstå reflekteret ligevægt på er som en metode, der fortæller, hvordan man bør tilstræbe at nå en tilstand af reflekteret ligevægt. I Rawls' tilfælde tager metoden afsæt i velovervejede moralske vurderinger ("considered moral beliefs").² Sådanne velovervejede domme angår såvel konkrete situationer som principper. I det, at de er velovervejede, ligger, at de er formede under betingelser, der er befordrende for "deliberation and judgment in general" (Rawls, 1971: 48). Vi ved, dette udelukker de almindeligvis upålidelige domme, vi danner, "when we are upset or frightened, or when we stand to gain one way or another" (Rawls, 1971: 47-48). Det er analogt med, hvordan fx. svar på interviewspørgsmål kan være en upålidelig indikator på interviewpersonens holdninger, hvis personen har en interesse i at svare strategisk. Endvidere er velovervejede moralske domme nogen, vi er rimeligt sikre på er sande. Rawls mener fx, at en dom om, at slaveriet i USA var uretfærdigt, udgør en velovervejet moralsk vurdering.

Velovervejede moralske vurderinger er en form for intuitioner. Men de er ikke intuitioner i betydningen "uartikulerede mavefornemmelser" eller "hvad som helst, der spontant falder en ind". Sådanne tilfredsstillere ikke Rawls' krav til velovervejede moralske vurderinger. Ved "intuitioner" vil jeg forstå formodninger, en person har i det mindste delvist på et ikke-observationsmæssigt, ikke-inferentielt grundlag, dvs. at vedkommende formoder, hvad vedkommende gør, ikke blot fordi indholdet af denne formodning følger, som vedkommende ser det, af andre ting, som vedkommende formoder (saml. Tersman, 2008: 391).³ For mange er formodningen om, at "5+7=12", således en matematisk intuition. Af samme grund er formodningen om, at "det er værre, flere lider end at færre lider, alt andet lige", en moralsk intuition. Det følger måske af andre principper, de accepterer, men det er ikke grunden til, at de accepterer princippet.

Når vi har identificeret vores velovervejede meninger om konkrete tilfælde og principper, bør vi så, ifølge reflekteret ligevægt forstået som en metode, afstemme disse med hinanden i lyset af fx. vores viden om menneskets natur, generelle samfundslovmæssigheder og metafysiske antagelser om personers natur (Daniels, 1996: 21-46)? Det kan vise sig, at et moralprincip, vi accepterer, strider mod nogle af vores konkrete moralske vurderinger. I den situation er det jf. reflekteret ligevægt et åbent spørgsmål, om vi bør revidere først- eller sidstnævnte. På samme måde er der ikke et generelt svar på, hvorvidt man skal

forkaste ens teori eller alternativt forkaste ens data som fejlbehæftede, når der er uoverensstemmelser mellem de to.

Når vi har sammenstillet vores moralprincipper og konkrete moralske vurderinger, bør vi overveje en række konkrete situationer, hypotetiske som ikke-hypotetiske, vi ikke tidligere har overvejet blandt andet for at se, om vi accepterer de implikationer, de moralprincipper, vi er kommet frem til, har i disse situationer. Hvis vi gør, styrker det vores begrundelse for disse principper. Hvis vi omvendt ikke kan acceptere implikationerne, må vi overveje, om vi bør revidere vores principper eller vores konkrete vurderinger. Den fremgangsmåde kan sammenlignes med, hvordan man inden for de empiriske videnskaber ikke er tilfreds med at formulere love eller generaliseringer, der blot tager højde for allerede gjorte observationer, men derimod formulerer dristige hypoteser om, hvilke observationer man vil gøre under forhold, som man endnu ikke har undersøgt (cf. Popper, 2002: 47-48). Hvis observationerne svarer til forudsigelsen, er ens teori styrket. Hvis de ikke gør, må man overveje, om man bør revidere førstnævnte eller undersøge, om de foretagne observationer af forskellige grunde er upålidelige.

Forstået som en metode kan reflekteret ligevægt ses som modstillet en opfattelse, hvorefter visse kategorier af meninger, fx. observationer eller moralske intuitioner om konkrete situationer, ikke bør revideres i bestræbelsen på at afstemme vores forskellige meninger med hinanden. Der kan være gode grunde til, at vi er mindre tilbøjelige til at revidere nogle typer påstande, men jf. Rawls (1971: 48) er alle typer domme i princippet åbne for revision. Der er, som Rawls ser det, væsentlige paralleller mellem, på den ene side, forholdet mellem konkrete moralintuitioner og moralprincipper inden for politisk teori og, på den anden side, forholdet mellem observationer og teorier i de empiriske videnskaber.⁴

I praksis har den metodologiske selvforståelse, som den almene accept af reflekteret ligevægt har indebåret, betydet, at megen politisk teori appellerer til moralske intuitioner. Rawls har dermed bevirket et brud med den opfattelse af politisk teori, der var fremherskende under den såkaldte videnskabelige værdirelativisme (Lippert-Rasmussen, 2005b; Rasmussen, 1975). Ifølge denne opfattelse kan politisk teori sige noget om: 1) hvordan bestemte politiske synspunkter er blevet udformet eller søgt begrundet af bestemte politiske tænkere; 2) hvilken rolle normative idealer har spillet i realpolitik, herunder fx. hvilke samfundsmæssige forhold de er blevet brugt til at legitimere; 3) logiske relationer mellem forskellige politiske idealer. Men politisk teori kan ikke sige noget rationelt begrundet om substantielle politiske spørgsmål, som fx. om en retfærdig fordeling af samfundets goder er en lige fordeling. Med Rawls er det

blevet en selvfølgelighed i anglo-amerikansk politisk teori at fremsætte sådanne påstande. Selv de, som er uenige i Rawls' retfærdighedsteori, argumenterer gennem appel til moralske intuitioner.⁵

Den eksperimentelle filosofis udfordring: “vores” intuitioner?

Som det er fremgået, appellerer politisk teori til moralske intuitioner. Mere generelt appellerer filosoffer inden for de fleste, måske alle, discipliner til intuitioner. Epistemologer appellerer til intuitioner om, hvornår en person ved noget og ikke blot tror det, når de redegør for betingelserne for viden. Sprogfilosoffer appellerer til semantiske intuitioner, når det forsvarer en teori om, hvordan navne refererer til noget ude i virkeligheden. I dag udfordres den gængse brug af intuitioner af den såkaldte eksperimentelle filosofi. Hovedtanken er, at spørgsmål, der traditionelt har været udforsket af filosofien, kan og bør gøres til genstand for udforskning ved eksperimenter og dataindsamling. Den eksperimentelle filosofis udfordring retter sig ikke specifikt mod politisk teori, men mod filosofi i al almindelighed. Faktisk er der inden for metafysik og etik adskillige arbejder båret af tankegangen inden for eksperimentel filosofi, mens det er mere sparsomt, hvad der findes inden for politisk teori. Det er dog formentlig en midlertidig tilstand, og principielt stiller de problemer, eksperimentel filosofi forholder sig til inden for etik, epistemologi og metafysik, ikke anderledes an inden for politisk teori.

Hvordan udfordrer den eksperimentelle filosofi den brug af moralske intuitioner, der indgår som et væsentligt element i reflekteret ligevægt? For det første taler politiske teoretikere ofte om “vores intuitioner” og om, hvad “vi ville sige” uden at klargøre, hvem der er omfattet af dette “vi”.⁶ Men en påstand om, hvad “vi” mener, er en empirisk påstand, og selvom politiske teoretikere ofte har præsenteret deres eksempler for kollegaer og studerende, førend de udtaler sig om, hvad vi mener eller siger, så udgør studerende og universitetsprofessorer ikke et repræsentativt udsnit af den relevante referencegruppe, fx. kompetente sprogbrugere.⁷ Ligeledes er måden, hvorpå politiske teoretikere på usystematisk vis danner sig en opfattelse af, hvorvidt andre deler deres intuitioner, ikke den bedste.⁸

Den eksperimentelle filosofi tager disse begrænsninger alvorligt og gør påstande om, hvilke moralske intuitioner vi har, til genstand for systematisk empirisk afprøvning. Det har ført til nogle interessante resultater. Et er, at vi ofte har forskellige intuitioner. Ikke alle deler Nozicks intuitioner om Wilt Chamberlain-eksemplet, og forsøg har vist, at selv ved forholdsvis politisk irrelevante eksempler, som de eksempler, der omtales nedenfor, har vi forskellige intuitioner. Dertil kommer forsøg, der viser interessante kulturelle forskelle. Et

studie har fx. afsløret markante kulturelle forskelle mellem amerikanske studerende med asiatisk baggrund og andre amerikanske studerendes vurdering af, hvornår et individ henholdsvis ved henholdsvis blot tror, at noget er tilfældet (Knobe, 2007: 85). Tilsvarende resultater fås, hvad angår forskelle mellem uddannelsesniveau og tilskrivning af viden (Liao, 2008: 251; Weinberg et al., 2001). Endelig har David Miller (1992) fremført, at folk uden for den politiske teori tilskriver overvejelser om fortjeneste langt større vægt end politiske teoretikere. Politiske teoretikere bør generelt være forsigtigere med at fremsætte påstande om, hvad "vi" mener eller vil sige.

Den eksperimentelle filosofi har derfor her en vigtig pointe, som politisk teori må indarbejde. Hvad "vi" mener, er et empirisk spørgsmål, og det bør derfor undersøges gennem de bedste metoder til undersøgelse af sådanne. Politiske teoretikere ikke er de bedste til selv at forstå psykologiske eksperimenter etc., men de kan være opmærksomme på relevante forskningsresultater. Og de kan samarbejde med folk, der har den fornødne kompetence fx. ved at bidrage til, at de spørgsmål, der er interessante set fra en politisk teorisynsvinkel, undersøges.

Alt dette kræver ikke nogen vidtgående disciplinrevision af politisk teori. Dertil kommer, at forskningsressourceteknaphed kan begrunde, at man i mange tilfælde beror på ens ikke-systematisk begrundede antagelser om intuitioner. Det er formentligt uundgåeligt og indgår også som element i empirisk videnskab, hvor mange overvejelser omkring diverse måls validitet hviler på forskerens ikke-systematisk begrundede opfattelser af, hvad folk mener med "magt", "demokrati" etc. Enhver empirisk undersøgelse forudsætter en forudgående bestemmelse af begreber, der ikke selv hviler på en empirisk undersøgelse, selvom en sådan efterfølgende kan testes empirisk. Meget politisk teori kan også reformuleres således, at den antager det sagsforhold, som den relevante intuition angår, og så argumenterer ud fra denne antagelse.

Den eksperimentelle filosofis udfordring: forklaring af intuitioner

Der er en anden og mere fundamental måde, hvorpå den eksperimentelle filosofi udfordrer den gængse appel til intuitioner. I stedet for at tage moralske intuitioner for givne uden at sætte spørgsmålstegn ved, hvad der forklarer, hvorfor vi har de intuitioner, vi har, så udforsker eksperimentel filosofi med inspiration fra kognitionsvidenskaben og udviklingsbiologien de psykologiske processer, der bestemmer vores intuitioner. I en variant hævdes det, at i det mindste i nogle tilfælde er den bedste forklaring af, hvorfor vi har de intuitioner, som vi har, af en sådan beskaffenhed, at vi intet belæg har for, at intui-

tioner udgør evidens. Herved adskiller brugen af intuitioner inden for politisk teori sig fra brugen af observationer inden for empiriske videnskaber derved, at det, at en trænet observatør under gode observationsforhold gør en given iagttagelse, p , ofte bedst forklares af, at p er tilfældet. Nærværende udfordring lader sig bedst fremstille gennem et meget omdiskuteret par af eksempler, som har været genstand for eksperimentalfilosofiske studier.

Det anses almindeligvis for at være en central del af vores moralopfattelse, at det er moralsk utilladeligt at slå en person ihjel, selv når vi derved redder flere uskyldige fra at dø. Men den engelske filosof Philippa Foot har beskrevet et tankeeksperiment, hvor "vi" tilsyneladende mener noget andet (Foot, 1978: 23). Hun forestiller sig, at en førerløs togvogn ruller ned ad en bakke. Længere nede deler jernbanesporet sig i to. På venstre spor befinder sig fem uskyldige personer, der alle vil blive kørt over af toget og dø, hvis det fortsætter ned ad dette. På højre spor er der kun en uskyldig person, og vedkommende vil dø, hvis togvogntager det højre spor. Sporskiftet er indstillet således, at togvogntager vil tage det venstre spor, medmindre en forbipasserende ændrer på sporskiftets indstilling. Vedkommende kan ikke forhindre, at nogen dør, men hun kan sørge for, at én dør i stedet for fem. Hvis hun gør det, vil hun have slået personen på højre spor ihjel, mens hun, hvis hun forholder sig passivt, ikke vil have slået nogen ihjel. Foot appellerer her til en intuition om, at det er moralsk tilladeligt at ændre sporskiftets indstilling og dermed redde fem personer fra at dø, selvom man derved slår en uskyldig ihjel. Hun antager, at denne moralske intuition er almen, og rejser derfor spørgsmålet om, hvorfor det er tilladeligt i dette eksempel – kald det SPORSKIFTET – når vi i mange andre situationer ville være oprørte over, at man slår nogen ihjel i forsøget på at redde flere fra at dø (Foot, 1978: 23). Hvis Foot har ret, har "vi" derfor mindst én moralsk intuition, der strider mod antagelsen om, at det altid er utilladeligt at slå en uskyldig ihjel for at redde flere andre fra at dø. Udfordringen er så jf. reflekteret ligevægt at formulere nogle moralprincipper, der er forenelige dels med denne intuition, dels med vores moralintuitioner, om de andre tilfælde, hvor det er utilladeligt at ofre en uskyldig for at redde flere.

Blandt sådanne situationer finder vi en variant af Foots eksempel. I denne variant – kald den GANGBROEN – deler sporet sig ikke, men der befinder sig stadig fem uskyldige personer på sporet, der vil blive dræbt af togvogntager medmindre en forbipasserende griber ind. Vedkommende befinder sig på en gangbro over jernbanesporet og kan, og kan kun, bringe togvogntager til standsning, inden den rammer de fem, ved at skubbe en stor mand, der står på gangbroen ud over broen og ned på banelegemet foran togvogntager og dermed dræbe vedkommende. Må vedkommende gøre det? Næsten lige så mange, som svarer "ja"

til, at den forbipasserende må ændre på sporskiftet i SPORSKIFTET, svarer “nej” til, at hun må skubbe nogen ud foran toget i GANGBROEN.⁹

Men hvad er egentlig forskellen mellem de to situationer? I begge tilfælde slår den forbipasserende en person ihjel og redder fem andre fra at dø. Tilhængere af reflekteret ligevægt ser en udfordring ligge i at forsøge at formulere et moralprincip, der indfanger den tilsyneladende moralske forskel mellem den slags situationer (eller alternativt at levere en begrundelse af, hvorfor vi må revidere vores moralske intuitioner i lyset af, hvad der er de bedst begrundede moralprincipper). Mængden af litteratur, der tager denne udfordring op, er vokset eksplosivt, således at nogle nu ironisk taler om “trolleyology” (Appiah, 2009: 89). For antagelsen bag disse bestræbelser er, at vi deler Foots intuitioner, og at vi tilskriver dem en vis initial pålidelighed. Eksperimentelle filosoffer har sået tvivl om sidste antagelse.

Centralt her står Joshua Greenes forsøg på at give en neuropsykologisk forklaring af folks forskellige intuitioner omkring de to eksempler, der problematiserer deres epistemiske status. Hans hypotese er, at GANGBRO aktiverer følelsesmæssige centre i hjernen, fordi den forbipasserende slår den anden person ihjel på en måde, der er “up front and personal”, mens SPORSKIFTE aktiverer centre i hjernen, der er knyttet til kognitive funktioner, fordi måden, personen slås ihjel på, er mere indirekte og ikke involverer fysisk kontakt (Greene et al., 2001: 2106). Hjerneskaninger af forsøgsobjekter, der blev bedt om at forholde sig til de to eksempler blandt andre, har vist, at denne hypotese holder stik.

Greene har endvidere eftervist den hypotese, at det lille mindretal af personer, der svarer “ja” til, at man må redde fem personer ved at skubbe den store mand ud fra gangbroen, er længere tid om at give det svar end andre, fordi de som de øvrige forsøgsobjekter har samme følelsesmæssige reaktion på eksemplet, og at det er en reaktion, som de må overvinde, førend de kan svare “ja” til, at det er tilladeligt at skubbe den ene person ud fra gangbroen.

En nærliggende slutning fra disse observationer er, at vores intuitioner omkring GANGBRO er upålidelige. Vi ved fra ikke-normative sammenhænge, at de formodninger, vi danner, når følelsesmæssige centre i hjernen er aktiverede, er mindre pålidelige, end de formodninger vi danner, når de centre i hjernen, der knytter sig til de højere kognitive funktioner, er aktiverede. Vi kan ekstrapolere fra vores viden om vores formodningers pålidelighed angående ikke-normative spørgsmål til vores formodningers pålidelighed angående normative spørgsmål.¹⁰

En sådan ekstrapolation er dog ikke noget, vi uden videre kan tage for givet. Tersman fremfører som begrundelse for at stille sig tvivlende over for den, at “ethics is in many ways different, and it could be argued that the reliability

of moral judgements, as contrasted with judgements in other areas, is in fact enhanced by certain kinds of emotional involvement” (Tersman, 2008: 393). Som støtte herfor anfører han, at emotioner spiller en væsentlig kognitiv rolle i forhold til bortselektion af irrelevant information.¹¹

I en diskussion af Greenes forsøg supplerer Peter Singer med følgende fortolkning af dets signifikans. Udviklingsbiologisk kan vi forklare, hvorfor vi har en umiddelbar negativ følelsesmæssig reaktion på at slå andre ihjel “up front and personal”. Der har nemlig i de mange tusinde år, vores forfædre levede i små grupper på den afrikanske savanne som samlere og jægere, været en selektion til fordel for en sådan reaktion. En gruppe, der havde et sådant reaktionsmønster, hvad angår drab på gruppens egne medlemmer, ville have en fordel i konkurrencen med andre grupper i konkurrencen om knappe ressourcer. En tilsvarende selektion for en umiddelbar negativ følelsesmæssig reaktion på at slå andre ihjel på måder, der er indirekte og ikke involverer fysisk kontakt, har der ikke været, da muligheden for at slå andre mennesker ihjel på disse måder kun har foreligget i en kort periode af menneskehedens historie. Singer mener, at den forklaring underminerer den epistemiske relevans af vores intuitioner omkring GANGBRO: “What is the moral salience of the fact that I have killed someone in a way that was possible a million years ago, rather than in a way that became possible only two hundred years ago? I would answer: none” (Singer, 2005: 348).¹²

Jeg vender tilbage til Singers position i næste afsnit, men det er værd at nævne her, at Singer mener, at den eksperimentelle filosofi begrunder en generel skepsis omkring moralintuitioner om konkrete eksempler, således at han også afviser at tilskrive epistemisk vægt til vores intuitioner omkring SPORSKIFTE, selvom de støtter Singers utilitarisme og ikke udfordres af Greenes hjerneskaningsresultater. Andre har set eksperimentel filosofi som en anledning til at anlægge et mere differentieret syn på den epistemiske værdi af konkrete intuitioner. Den svenske filosof, Torbjörn Tännsjö (under udgivelse), mener således, at Greenes resultater viser, at intuitioner omkring forskellige varianter af trolley cases faktisk taler til fordel for utilitarisme (frem for deontologi og libertarianisme), idet vi, når vi udøver “kognitiv psykoterapi”, indser, at vi ikke bør anse intuitioner omkring de varianter, der resulterer i anti-utilitaristiske intuitioner, for pålidelige.¹³

Med afsæt i denne diskussion kan vi skelne mellem tre positioner. Den første og radikale yderposition hævder, at eksperimentelle metoder helt generelt underminerer den epistemiske værdi af intuitioner (“radikal intuitionsskepticisme”). Den anden og moderate midterposition hævder, at eksperimentelle metoder underminerer nogle, men ikke alle intuitioners epistemiske værdi

(“moderat intuitionskompatibilisme”). Moderate intuitionskompatibilister kan anse den eksperimentelle filosofi som en velkommen tilføjelse til filosofiens mere traditionelle tilgange. Den sidste og radikale yderposition i den anden ende af spektret siger, at eksperimentelle metoder ingen betydning har for, hvilken epistemisk værdi vi skal tilskrive intuitioner. Mere konkret: Den eksperimentelle filosofi underminerer på ingen måde intuitioners epistemiske status (“ekstrem intuitions kompatibilisme”). Som vi skal se, er Singer ikke en gennemført intuitions skeptiker.

Singer om reflekteret ligevægt

Singer formulerer med afsæt i Greenes arbejde en vidtgående kritik af reflekteret ligevægt, der synes at rive tæppet væk under størstedelen af nyere normativ politisk teori. Jeg er skeptisk over for styrken af kritikken, men jeg mener dog, den peger på et alvorligt, men velkendt, problem i forhold til politisk teoris videnskabsteoretiske status.

Singer mener som sagt, at Greenes arbejde sammenholdt med udviklingslæren underminerer konkrete moralintuitioners status af evidens.¹⁴ Da reflekteret ligevægt involverer, at begrundelse blandt andet bestemmes af kohærens med moralske intuitioner i form af velovervejede moralske overbevisninger, ligger der i dette synspunkt en kritik af reflekteret ligevægt.

I udfoldelsen af sin kritik noterer Singer sig analogien mellem måden, hvorpå data anvendes til at teste teorier inden for empiriske videnskaber, og måden hvorpå velovervejede moralske vurderinger anvendes til at teste moralprincipper inden for politisk teori: “In the case of a normative theory of ethics, Rawls assumes, the raw data is our prior moral judgments. We try to match them with a plausible theory, but if we cannot, we reject some of the judgments, and modify the theory so that it matches others” (Singer, 2005: 344-345). Singer forkaster denne analogi. En normativ teori skal ikke forklare “our common moral intuitions” til forskel fra videnskabelige teorier, der faktisk skal forklare “the existence of data that are about a world ’out there” (Singer, 2005: 345). Normative teorier udtaler sig om, hvad vi bør gøre, og i forsøget herpå kan man helt se bort fra vores konkrete moralske intuitioner og rationelt acceptere en teori, der stemmer dårligere overens med vores velovervejede moralske vurderinger end konkurrerende teorier (Singer, 2005: 345). Ud over forsøg som Greenes, der i Singers øjne underminerer konkrete intuitioners evidensmæssige status, så er der det forhold, at vores konkrete moralske intuitioner i høj grad er et resultat af 2000 års dominans af den kristne religion. Den rolle, moralske intuitioner spiller i reflekteret ligevægt, indebærer en konservativ bias, en bias der

blandt andet blander kortene på en måde, som favoriserer anti-utilitaristiske teorier (Singer, 2005: 343-345).¹⁵

Der er et oplagt modsvar til Singer. I optakten til sin kritik af reflekteret ligevægt roser Singer den afdøde amerikanske filosof James Rachels for villigheden til at udfordre “the intuitions that first come to mind when we are asked about a moral question” (Singer, 2005: 332). I konteksten læses det som havende den konversationelle implikatur, at en sådan villighed har tilhængere af reflekteret ligevægt ikke. Men for det første er velovervejede moralske domme ikke “intuitions that first come to mind”. Som vi har set, tilfredsstiller de betingelser, som ens første indfald ikke nødvendigvis gør, fx. at de er formet under erkendelsesbefordrende omstændigheder, og at vi er rimeligt sikre på dem. Singers polemik synes derfor at fejle sit mål.

For det andet, og mere vigtigt, så kan reflekteret ligevægt tage højde for den kritik af konkrete moralske intuitioners evidensmæssige status, Singer fremfører. Det fremgår allerede af måden, hvorpå Rawls afgrænser velovervejede moralske domme fra andre domme. Pointen er, at vi har nogle anden-ordens formodninger – formodninger om pålideligheden af første-ordens formodninger, *in casu* om hvad der er retfærdigt – og at de udgør et filter i forhold til, hvilke domme er relevante i forhold til, om vi befinder os i en reflekteret ligevægt. Det forhold, at jeg har en formodning, jeg er usikker på, og som jeg erkender, er dannet under omstændigheder, hvor jeg dels havde en stærk personlig interesse i sagen, dels var stærkt ophidset, og som strider mod andre af mine formodninger, forhindrer ikke, at jeg befinder mig i en perfekt reflekteret ligevægt for så vidt angår mine principper og mine velovervejede moralske domme. Men Singers Greene-inspirerede kritik af konkrete moralintuitioner udgør endnu en sådan anden-ordens formodning angående den evidensmæssige status af første-ordens formodninger, der blot taler for, at vores intuitioner omkring eksempler som GANGBRO ikke udgør velovervejede moralske overbevisninger. Indrømmet er det ikke en anden-ordens formodning, Rawls diskuterer, end-sige synes at tilslutte sig, men det har intet med reflekteret ligevægt at gøre. Det afspejler blot, at Rawls og Singer har modstridende syn på, hvilke første-ordens formodninger der har evidensmæssig status, og den uenighed kan rummes inden for rammerne af ideen om reflekteret ligevægt. I den udstrækning Singer har en pointe i sin kritik, er det derfor ikke en kritik af reflekteret ligevægt som sådan. Singer selv foregriber dette svar:

Admittedly, it is possible to interpret the model of equilibrium so that it takes into account any grounds for objecting to our intuitions, including those that I have put forward... If the interpretation is truly wide enough to countenance

the rejection of all our ordinary beliefs, then I have no objection to it. The price for avoiding the inbuilt conservatism of the narrow interpretation, however, is that reflective equilibrium ceases to be a distinctive method of doing normative ethics. Where previously there was a contrast between the method of reflective equilibrium and “foundationalist” attempts to build an ethical system outward from some indubitable starting point, now foundationalism simply becomes the limiting case of wide reflective equilibrium (Singer, 2005: 347).¹⁶

Singer konfronterer med andre ord fortaleren for reflekteret ligevægt med et dilemma: Enten er reflekteret ligevægt sårbar over for Singers kritik, eller også er den ikke. Hvis den er sårbar, må den forkastes, da metoden tilskriver evidensmæssig status til noget, som ikke har det. Hvis omvendt reflekteret ligevægt ikke er sårbar over for denne kritik, så er det, fordi reflekteret ligevægt forstås så bredt, at den reelt er blevet så inklusiv, at alle opfattelser af moralbegrundelse (jf. “... any grounds ...”) kan rummes inden for synspunktet. Synspunktet så bredt forstået er trivielt sandt, da det ikke udelukker noget.

Jeg vil angribe det andet horn i Singers dilemma, idet reflekteret ligevægt udelukker nogle syn på moralbegrundelse. Mest åbenlyst er det, at intet i det forhold, at anden-ordens-formodninger om første-ordens-formodninger er medbestemmende i forhold til sidstnævntes epistemiske status, indebærer, at fundamentalisme er et særtilfælde af reflekteret ligevægt. Reflekteret ligevægt benægter, at der er et særlig privilegeret sæt af fundamentale formodninger, som dels selv er begrundede uafhængigt af deres relationer til andre formodninger, dels er formodninger, som alle andre formodninger må befinde sig i en eller anden epistemisk adækvat relation til, fx. at de følger af disse, for så vidt som de selv er begrundede (Tersman, 2008: 398).

Et yderligere forhold er, at reflekteret ligevægt tilstræber sammenhæng i form af gensidig støtte mellem principper og konkrete vurderinger. Den bestræbelse er uforenelig med normativ partikularisme (Tersman, 2008: 399), det synspunkt at vi er begrundede i at acceptere et konkret “bør”-udsagn ved at se den partikulære situation rigtigt og ikke ved at udlede den konkrete dom fra generelle principper (Dancy, 2004). Partikularisme kan ses som en særlig form for fundamentalisme, hvorfor nærværende betragtning på sin vis allerede er indfanget af den første indvending. Men uanset hvad så viser reflekteret ligevægts uforenelighed med partikularisme, at synspunkt ikke udgør et alt-inkluderende syn på begrundelse.

En mulighed her er, at Singer egentlig ikke mener, at reflekteret ligevægt er alt-inkluderende, men derimod at reflekteret ligevægt ikke er en metode i den forstand, at den angiver en detaljeret procedure for, hvordan man kan

begrunde eller tilbagevise moralske domme, som det er nemt at afgøre om er blevet fulgt, og hvilket resultat den fører med sig. Hvis det er tilfældet, har Singer en pointe. Reflekteret ligevægt angiver en metode på et meget abstrakt plan, og hvorvidt den er blevet fulgt korrekt i et givent tilfælde er vanskeligt at afgøre. Spørgsmålet er dog, om det er en rimelig indvending mod reflekteret ligevægt. Den hypotetisk-deduktive metode har således samme karakter. Hvis vi udleder en hypotese fra en postuleret lovmæssighed og derefter indhenter data, som strider mod hypotesen, så fortæller den hypotetisk-deduktive metode os ikke noget om, hvorvidt vi skal forkaste teorien eller alternativt afvise vores data som fejlbehæftede. Det kræver yderligere undersøgelser, og der er ingen procedure i den forstand, som er på spil her, vi kan følge, og som garanterer os det rigtige resultat. Det er ikke en indvending mod den hypotetisk-deduktive metode, der viser, at metoden er uden indhold. Hvis det ikke er det, så er heller ikke nærværende indvending mod reflekteret ligevægt forstået som en metode nogen vægtig indvending. Indvendingen forudsætter, at reflekteret ligevægt sigter mod at formulere nogle metoderegler på et mere konkret niveau, end tilfældet er. Singers indvendinger mod reflekteret ligevægt slår derfor fejl.

Hvad forklarer, at vi har de moralske intuitioner, vi har?

I sidste afsnit vil jeg se på en udfordring til brugen af intuitioner, der ligger latent i Singers kritik, men som er neutral i forhold til spørgsmålet om reflekteret ligevægt. Hidtil har jeg søgt at rejse tvivl om den eksperimentelle filosofi og Singers kritik af intuitioners epistemiske status, men tilbage står at jeg ikke har sagt noget til forsvar for en anden-ordens formodning om, at velovervejede moralske domme faktisk er pålidelige. I baggrunden her synes at spøge en udfordring, som John Mackie (1977) og Gilbert Harman (1977) har fremført: Nemlig at den bedste forklaring af, hvorfor vi har en moralsk intuition om at p , ikke forudsætter, at p er sand. Hvis jeg fx. efter en rundrejse i Saudi Arabien vurderer, at kvindeundertrykkelse i al almindelighed er forkert, og at ekstrem kvindeundertrykkelse er ekstremt forkert, så er den bedste forklaring heraf ikke, at (ekstrem) kvindeundertrykkelse er (ekstremt) forkert, men derimod at jeg er opdraget i en kultur formet af kvindebevægelsen etc. På den måde adskiller moralske intuitioner sig fra observationer, da den bedste forklaring af en observation af, at p er tilfældet, er, at p faktisk er sand. Hvis jeg observerer, at en bil er rød, så er den bedste forklaring heraf, at bilen *er* rød og ikke, at jeg er blevet socialiseret på en bestemt måde. Men hvis vi kan forklare vores velovervejede moralske domme på en måde, der ikke forudsætter disses sandhed, så mangler vi grund til at tilskrive dem epistemisk vægt.¹⁷

Den udfordring synes at være mere væsentlig, fordi langt mere principiel, end den kritik af intuitioner, som eksperimentel filosofi, og inspireret heraf Singer, har fremført. Der er mindst to måder at svare på kritikken på. For det første kan man afvise antagelsen om, at intuitionen om, at p kun er evidens for p , for så vidt som det, at p er sand, indgår i den bedste forklaring af det forhold, at personen har en intuition om at p . En måde at gøre det på er ved at argumentere for, at videnskabelige observationer faktisk ikke tilfredsstiller kravet og videre, at det derfor må være for stærkt. David Brink diskuterer således Harmans eksempel, hvor en videnskabsperson ser et spor i et tågekammer og mener at have observeret en proton. Ifølge Brink kan vedkommendes observation forklares uden at forudsætte, at der faktisk har passeret en proton gennem tågekammeret. Observationen kan forklares med henvisning til videnskabspersonens formodning om, at der er et tågespor i tågekammeret og vedkommendes accept af et bestemt teoriapparat (Brink, 1989: 185). Hvis vi derfor ønsker at fastholde muligheden af observationers evidensstatus i videnskaben, må vi forkaste Harmans forklaringsbetingelse som værende for stærk. At nægte moralske intuitioner evidensmæssig status med henvisning til, at de ikke opfylder Harmans betingelse og samtidig at godtage observationers evidensmæssige status, selvom de heller ikke opfylder betingelsen, ville være at anvende dobbeltstandarder for begrundelse i moral og empirisk videnskab.

For det andet kan man acceptere antagelsen, men så vise, at moralske intuitioner nogle gange bedst forklares ved antagelsen om, at de er sande. En måde at forsvare denne påstand på er gennem etisk naturalisme. Ifølge dette synspunkt består etiske kendsgerninger i bestemte naturlige kendsgerninger. Det gælder derfor, at hvis de naturlige kendsgerninger (fx. "denne handling maksimerer summen af livskvalitet"), som de supervenerende etiske kendsgerninger (fx. "denne handling er god") består i, forklarer en given konkret moralsk intuition, så forklarer de supervenerende etiske kendsgerninger også den relevante intuition. Det følger, for så vidt som testen for, om supervenerende kendsgerninger forklarer en observation, groft sagt, er den kontrafaktiske test, om samme observation ville have været blevet gjort i fraværet af den supervenerende kendsgerning, herunder de subvenerende kendsgerninger, som den supervenerende kendsgerning består i (Sturgeon, 1984). Hvis vi fx. skal teste om det, at en handling var god, forklarede vores observation af, at handlingen var god, så skal vi ikke undersøge, om vi stadig ville have fundet handlingen god, selvom den ikke havde været god. Vi skal også forestille os, at handlingen ikke maksimerede summen af livskvalitet. Motivationen for, at vi også bør bortabstrahere de relevante subvenerende kendsgerninger, er, at vi fx. ikke vil anse spørgsmålet om, hvorvidt anden verdenskrig førte til Europas deling i

1945, ved på inkohærent vis at forestille os en situation, hvor anden verdenskrig ikke fandt sted, men hvor alle de subvenerende begivenheder, som anden verdenskrig består i – invasionen af Polen, holocaust, bombningen af Dresden, slaget om Berlin etc. – fandt sted.

Spørgsmålet om, hvorvidt moralske kendsgerninger på relevant vis, bidrager til forklaring af vores intuitioner, og spørgsmålet om, hvorvidt Harmans krav om forklaringsmæssig relevans er velbegrunderet, er spørgsmål, jeg ikke yder fuld retfærdighed her. Mit sigte er blot at pege på: 1) at det ikke er åbenlyst, at spørgsmålene må besvares på en måde, der underminerer moralske intuitioners epistemiske status; 2) at hvis nærværende udfordring er, hvad Singers udfordring til moralske intuitioner i sidste ende består i, så føjer den eksperimentelle filosofi ikke noget principielt nyt til diskussionen; og 3) at svarene på disse spørgsmål ikke rejser tvivl om reflekteret ligevægt, men derimod kan stilles og besvares inden for rammerne heraf.

Konklusion

Den eksperimentelle filosofi udfordrer den politiske teoris brug af moralske intuitioner og reflekteret ligevægt som dennes metodeselvforståelse. Jeg har forsvaret reflekteret ligevægt mod udfordringen, især i den udformning som den får ved Singer. Med det forsvar benægter jeg ikke, at eksperimentel filosofi kan fremvise resultater, der er nyttige inden for rammerne af reflekteret ligevægt og kan tilsige skepsis med hensyn til visse intuitioners status af evidens. Min position falder derfor ind under moderat intuitionskompatibilisme. Heri ligger også, at jeg anerkender den opgave, der påhviler dem, som arbejder inden for rammerne af reflekteret ligevægt: at angive grunde til hvorfor førsteordens moralsk intuition udgør evidens i forhold til moralprincipper etc.¹⁸

Noter

1. Enkelte teoretikere har dog plæderet for forenelighed af reflekteret ligevægt og visse moderate former for erkendelsesteoretisk fundamentalisme (Audi, 1997: 50).
2. Eksperimentelle filosoffer tester ikke altid individers velovervejede moralske overbevisninger, fx. kan de være interesserede i at teste folks helt umiddelbare reaktion.
3. Observationer deler med intuitioner den egenskab, at de accepteres i det mindste delvist på et ikke-inferentielt grundlag. Jeg sætter parentes om spørgsmålet om, hvorvidt der findes moralske observationer.
4. Dette fremgår klart af Rawls' fremstilling af reflekteret ligevægt i (Rawls, 1951: 177-197).
5. Jf. fx. Robert Nozicks (1974: 161-163) appel til intuitioner omkring sit berømte

Wilt Chamberlain-eksempel, der skal vise, at en retfærdig fordeling ikke er kendetegnet ved et bestemt fordelingsmønster.

6. En upersonlig variant er udsagn om, hvad der er “åbenlyst” eller “selvindlysende”, hvor det ikke præciseres, for hvem den pågældende påstand er åbenlys eller selvindlysende.
7. Nogle ønsker alene at nå til en reflekteret ligevægt med afsæt i egne intuitioner. Disse fremsætter også en muligvis falsk empirisk påstand, når de beskriver egne intuitioner. Jeg ser bort fra en ren individualistisk appel til intuitioner, da en for politisk teori mere interessant brug er en, hvor en teoretiker hævder noget om, hvad andre er begrundede i at mene.
8. Til første forhold kunne hævdes, at den manglende repræsentativitet ikke er et problem, ligesom det heller ikke er problematisk, at trænede politiske teoretikers intuitioner adskiller sig systematisk fra lægpersoners, idet førstnævntes intuitioner er mere pålidelige end sidstnævntes. En sådan antagelse kræver dog en begrundelse, hvortil kommer, at trænede politiske teoretikers intuitioner ofte er lige så forskellige som alle andres. I dagligsprogfilosofiens storhedstid ville det været blevet fremført, at de intuitioner, filosoffer appellerer til, er sproglige intuitioner, og at de *qua* (almindeligvis: særligt) kompetente sprogbrugere har korrekte sproglige intuitioner, hvorfor det er uproblematisk ikke at undersøge empirisk, om andre deler filosofernes intuitioner (Appiah, 2008: 17-21). Uanset hvad relevansen og gyldigheden af dagligsprogfilosofiens metoder er, så kan et sådant svar ikke gives af politiske teoretikere, som ikke bare appellerer til sproglige intuitioner, men derimod til substantielle moralske intuitioner.
9. Varianten af Foots oprindelige eksempel stammer fra Thomson (1976).
10. Rawls vil ikke kunne modsætte sig en sådan ekstrapolation, da en tilsvarende ligger bag hans egen afgrænsning af velovervejede moralske overbevisninger.
11. Hvis man accepterer disse overvejelser, bør man være kritisk over for Rawls' afgrænsning af velovervejede moralske domme. En anden ting er dog, om denne overvejelse, selv hvis korrekt, redder den relevante ekstrapolation fra (u)pålideligheden af ikke-normative formodninger dannet under bestemte omstændigheder til normative formodningers (u)pålidelighed.
12. Paradoksalt nok appellerer Singer her til en intuition om en bestemt deskriptiv forskels moralske irrelevans.
13. Tännsjö sammenligner vores reaktion på GANGBRO med det synsindtryk, vi har, når vi ser en pind bryde en vandoverflade. Vi kan ikke frigøre os fra indtrykket af, at pinden knækker, hvor den bryder vandoverfladen, selvom vi ved, at indtrykket er upålideligt. På samme måde kan vi ikke frigøre os fra at synes, at det er forkert at skubbe den store mand ned foran togvognen, selvom vi ved, at dette indtryk skyldes centre i vores hjerne, der genererer upålidelige domme.

14. Singer er ikke skeptisk over for intuitioner *in toto*. Abstrakte intuitioner, der angår generelle moralprincipper – fx. Sidgwick's ide om at en persons velfærd set fra universets synsvinkel ikke er mere vigtig end en anden persons – mener han ikke kan forklares udviklingsbiologisk og rammes derfor ikke af den kritik, han retter mod konkrete intuitioner. Endvidere mener han, at utilitarismen om ikke med logisk nødvendighed, så “naturligt” følger af en abstrakt intuition om moral og upartiskhed. Det er, som Tersman (2008) og Sandberg og Juth (2010) har fremført, tvivlsomt, om disse synspunkter er forenelige med andre dele af Singers position. For det første har Singer i sit tidligere arbejde appelleret til intuitioner omkring moralske forpligtelser i forhold til at hjælpe nødstedte personer i et forsøg på at begrunde, at vores forpligtelser i forhold til global fattigdom er stærkere, end vi normalt antager (Singer, 1972). For det andet er det uklart, hvorfor nogle af de “debunking explanations”, som Singer giver af konkrete intuitioner ikke også underminerer vores abstrakte intuitioners epistemiske status. For eksempel nævner Singer, at mange af vores konkrete intuitioner afspejler, at vi i over 2000 år har levet i en kristen kultur uden at forklare, hvorfor dette ikke underminerer vores abstrakte intuitioner, der ligeledes må formodes formet på denne måde (Tersman, 2008: 402). Jeg ser her bort fra disse interne problemer i Singers position for at koncentrere mig om styrken af hans kritik af reflekteret ligevægt.
15. Som Tersman (2008) bemærker, er der intet i vejen for, at en tilhænger af reflekteret ligevægt er utilitarist. Det hænger blandt andet sammen med den rolle, som anden-ordens formodninger spiller i kohærentismen, og som jeg skitserer nedenfor.
16. Singer karakteriserer her fundamentalismens privilegerede formodninger ved deres ubetvivlelighed, men det er et stort spørgsmål, hvilke særlige epistemiske egenskaber fundamentale formodninger har. Andre bud er, at de er selvbegrundende eller med nødvendighed sande.
17. Det er uklart, om Singer selv kan fremføre denne udfordring, hvilket er en del af grunden til, at jeg siger, at den blot ligger i baggrunden af Singers kritik. Singer tilskriver nemlig en positiv epistemisk status til abstrakte intuitioner, og det er uklart, om sådanne ikke også kan forklares uden at antage, at de er sande, hvis konkrete intuitioner kan, jf. fx. note 14.
18. Jeg takker Rasmus Sommer Hansen, Nils Holtug, Klemens Kappel, Sune Læggaard, Søren Flinch Midtgaard, Per Mouritsen, Lasse Nielsen og Tore Vincent Olsen for nyttige kommentarer.

Litteratur

Appiah, Kwame Anthony (2008). *Experiments in Ethics*, Cambridge, MA: Harvard University Press.

- Audi, Robert (1997). *Moral Knowledge and Ethical Character*, Oxford: Oxford University Press.
- Brink, David (1989). *Moral Realism and the Foundation of Ethics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Dancy, Jonathan (2004). *Ethics without Principles*, Oxford: Clarendon Press.
- Daniels, Norman (1996). *Justice and Justification: Reflective Equilibrium in Theory and Practice*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Foot, Philippa (1978). "The Problem of Abortion and the Doctrine of the Double Effect", pp. 19-32 i Philippa Foot, *Virtues and Vices*, Berkeley: University of California Press.
- Greene, Joshua D., R. Brian Sommerville, Leigh E. Nystrom, John M. Darley og Jonathan D. Cohen (2001). "An fMRI Investigation of Emotional Engagement in Moral Judgment", *Science*, 293. årg., nr. 5537, pp. 2105-2108.
- Harman, Gilbert (1977). *The Nature of Morality*, New York: Oxford University Press.
- Knobe, Joshua (2007). "Experimental Philosophy", *Philosophy Compass*, 2. årg., nr. 1, pp. 81-92.
- Liao, S. Matthew (2008). "A Defence of Intuitions", *Philosophical Studies*, 140. årg., pp. 247-262.
- Lippert-Rasmussen, Kasper (2005a). *Deontology, Responsibility, and Equality*, København: Museum Tusulanum Press.
- Lippert-Rasmussen, Kasper (2005b). "Erik Rasmussens Værdirelativisme: Indhold og Gyldighed", *Politica*, 37. årg., nr. 3, pp. 274-286.
- Mackie, John (1977). *Ethics: Inventing Right and Wrong*, London: Penguin.
- Miller, David (1992). "Distributive Justice: What the People Think", *Ethics*, 102. årg., nr. 3, pp. 555-593.
- Nozick, Robert (1974). *Anarchy, State, and Utopia*, Oxford: Blackwell.
- Popper, Karl (2002). *Conjectures and Refutations*, London: Routledge.
- Rasmussen, Erik (1975). *Komparativ Politik*, København: Gyldendal.
- Rawls, John (1951). "Outline of a Decision Procedure for Ethics", *The Philosophical Review*, 60. årg., pp. 177-197.
- Rawls, John (1971). *A Theory of Justice*, Oxford: Oxford University Press.
- Sandberg, Joakim og Niklas Juth (2010). "Ethics and Intuitions: A Reply to Singer", *Journal of Ethics*, DOI 10.1007/s10892-010-9088-5.
- Singer, Peter (1972). "Famine, Affluence, and Morality", *Philosophy & Public Affairs*, 1. årg., pp. 229-243.
- Singer, Peter (2005). "Ethics and Intuitions", *Journal of Ethics*, 9. årg., pp. 331-352.
- Sturgeon, Nicholas (1984). "Moral Explanations", i David Copp og David Zimmerman (red.), *Morality, Reason, and Truth*, Totowa, NJ: Rowman & Littlefield.

- Tersman, Folke (2008). "The Reliability of Moral Intuitions: A Challenge from Neuroscience", *Australasian Journal of Philosophy*, 86. årg., nr. 3, pp. 389-405.
- Thomson, Judith Jarvis (1976). "Killing, Letting Die, and the Trolley Problem", *The Monist*, 59. årg., pp. 204-217.
- Tännsjö, Torbjörn (under udgivelse). "Utilitarianism Corroborated in a Crucial Test".
- Weinberg, J., Shaun Nichols og Steven Stich (2001). "Normativity and Epistemic Intuitions", *Philosophical Topics*, 29. årg., nr. 1-2, pp. 429-460.

Sune Lægaard

Kendsgerninger og normativ politisk teori¹

Normativ politisk teori søger at formulere og begrunde politiske principper. Principper er generelle bud på, hvilke grunde der er for at indrette samfundet på bestemte måder, eller hvilke betingelser samfundsindretningen bør leve op til, fx. for at sikre retfærdighed eller legitimitet. Spørgsmålet er, hvad forholdet er mellem sådanne normative påstande og deskriptive påstande om kendsgerninger. Dette er samtidig spørgsmålet om, hvad forholdet er mellem normativ politisk teori og empirisk statskundskab. 1) Hvordan og hvorfor involverer politisk teori generelle normative principper? 2) Hvilken grad af "realisme" kan og bør man forvente af politisk teori, og hvad vil det sige, at en politisk teori er realistisk? 3) På hvilken måde er realiserbarhed et relevant krav at stille til politiske teorier? 4) Afhænger politiske princippers begrundelse af kendsgerninger, eller forudsætter enhver inddragelse af kendsgerninger i begrundelsen for principper, at der findes nogle principper, der er uafhængige af kendsgerninger?

Politisk teori og principper

Normativ politisk teori handler om den teoretiske, dvs. systematiske, saglige og begrundede, diskussion af politiske spørgsmål om, hvordan samfundet bør indrettes, eller hvordan dets faktiske indretning bør vurderes. Teorien er i første omgang "politisk" i kraft af dens genstand, dvs. at det politiske består i, at de spørgsmål, teorien søger at bidrage til besvarelsen af, er politiske spørgsmål om samfundets indretning og udøvelse af magt. Teorien er dog også politisk i en anden forstand, nemlig den at den søger at give grunde for at mene noget bestemt om sådanne politiske spørgsmål. Det er dette, der karakteriserer *normativ* politisk teori, fx. til forskel fra politisk teori, der søger at *forklare* politiske fænomener. Normativ politisk teori forbliver i en vis forstand inden for det politiske. Men samtidig er der tale om et akademisk forsøg på at sige noget systematisk og sagligt om de politiske spørgsmål, hvilket adskiller politisk *teori* fra ideologi eller politisk retorik. Et centralt træk ved politisk teori er, at man forsøger at opstille normative *principper*, som kan anvendes i besvarelse af de nævnte politiske spørgsmål.

Hvorfor er principper centrale for normativ politisk teori? Teorien adskiller sig fra (dele af) almindelig politisk diskussion og retorik ved, at specifikke vurderinger eller forskrifter, fx. om en regerings demokratiske legitimitet el-

ler hvordan skattesystemet bør reformeres for at blive mere retfærdigt, skal kunne *begrundes* på en saglig og rationel måde. Det vil sige, at man søger at opstille *argumenter*, hvor den specifikke vurdering eller forskrift optræder som konklusion, der følger eller støttes af nogle præmisser. Da konklusionen er normativ (indeholder en værditilskrivelse eller et handlingsanvisende ”bør”), må mindst én af præmisserne også være normativ. Dette er en banal logisk pointe: Argumenter giver grunde til at acceptere konklusioner ved at vise, at man bør acceptere konklusionen, givet at man accepterer præmisserne. I den stærkeste form for argumenter, logisk gyldige deduktive argumenter, skyldes dette, at man ikke kan forkaste konklusionen og samtidig acceptere præmisserne uden derved at modsige sig selv, fordi det, konklusionen hævder, allerede er indeholdt i præmisserne. Dette betyder i forbindelse med normative argumenter, at det normative element i konklusionen allerede må ligge i præmisserne. Som påpeget af David Hume (2007, bog 3, del 1, sektion 1, § 27) betyder dette mere generelt, at man ikke kan slutte fra ”er” til ”bør”. Lige gyldigt hvor stor en ulighed et skattesystem fx. tillader, følger der intet heraf om, hvorvidt systemet er retfærdigt eller ej; ulighed er deskriptiv, hvorimod (u)retfærdighed er normativ. Derfor er der behov for normative præmisser, hvis man vil opstille lødige argumenter for normative konklusioner.

Men hvorfor skal normative præmisser have form af principper, dvs. *generelle* påstande, om fx. retfærdighed eller legitimitet i almindelighed? Dette skyldes, at man ønsker at kunne begrunde svar på politiske spørgsmål med *gode* grunde, dvs. at de normative konklusioner altså faktisk skal *støttes* af præmisserne. Dette er relevant i forhold til nogle former for såkaldt ”kontekstualistisk” politisk teori, der forkaster ”teoretiske” tilgang til politik (Owen og Tully, 2007). Påstanden er nogle gange, at det er helt forfejlet at foreskrive teoretiske svar på politiske spørgsmål uafhængigt af demokratiske processer. Dette er dog en simpel misforståelse, da politisk teori ikke er et alternativ til demokratisk beslutningstagning, men et systematisk bud på, hvad demokratiske beslutningstagere har grunde til at stemme for (Swift og White, 2008: 55). Kontekstualisters mere interessante påstand er, at man bør se på de konkrete forhold ved forskellige politiske sager i deres konkrete kontekst (deraf navnet), og at vi uddrager vores normative vurderinger direkte heraf uden inddragelse af generelle politiske teorier (Modood, 2009: 75).

Problemet med megen kontekstualisme er, at forkastelsen af generelle normative teorier efterlader det som et åbent spørgsmål, hvorfor man skulle acceptere de normative konklusioner om bestemte særtilfælde, hvis man ikke i forvejen deler vurderingen heraf. Tag fx. Tariq Modoods synspunkt at et retfærdigt forhold mellem statsmagt og religiøse trossamfund ikke kræver fuld adskillelse

af stat og kirke eller nogen anden form for mere formel ligestilling af trossamfund, men blot at majoritetskirkens privilegier på passende vis udstrækkes til også at gælde religiøse minoritetsgrupper (Modood, 2007). Hvis begrundelsen for dette synspunkt ikke appellerer til mere generelle principper for retfærdighed, legitimitet i almindelighed eller religionens betydning i særdeleshed, har man så herved givet radikale sekularister og nationalkonservative tilhængere af privilegerede nationalkirker gode grunde til at fravige deres synspunkter? Problemet er dels, at et rent kontekstualistisk argument i virkeligheden strander som en enkeltsagsvurdering, som man så bare kan være enig eller uenig i, dels at argumentet ikke giver yderligere muligheder for at bedømme, hvilke politiske handlingsanvisninger, der følger, fx. hvad en ”passende” ustrækning af privilegier til minoritetsreligioner i praksis er (Lægaard, 2008).

I modsætning til rene former for kontekstualisme (hvis sådanne overhovedet findes) søger politisk teori at formulere principper, der kan fungere som præmisser for konklusioner. Dette har den fordel, at diskussionen ikke strander som en evaluativ uenighed om enkeltsager, men tillader en dialektisk dynamik. Hvis argumentet for en bestemt normativ konklusion fx. appellerer til en bestemt opfattelse af statslig legitimitet, så vil uenighed om den normative konklusion kunne føres tilbage til den normative præmis, således at en opponert, der forkaster konklusionen, enten må forkaste præmissen eller vise, at argumentet er ugyldigt. Hvis argumentet er gyldigt, viser det så enten, hvori den evaluative uenighed mere grundlæggende består, fx. i synet på legitimitet, eller at opponerten er inkonsistent, hvis vedkommende accepterer præmissen men nægter at acceptere dens implikation i det konkrete tilfælde.

Spørgsmålet er nu, hvordan man kan begrunde principper, og nærmere bestemt på hvilken måde deskriptive påstande om faktuelle kendsgerninger kan eller ikke kan indgå i denne slags begrundelser? Dette spørgsmål er af interesse i forbindelse med en afklaring af forholdet mellem politisk teori og deskriptive tilgange til politik og samfundsforhold. Men der er desuden grund til at diskutere dette spørgsmål nærmere, da der inden for politisk teori er en række forskellige synspunkter på forholdet mellem kendsgerninger og principper, som de sidste år er blevet mere udtalte end tidligere. Denne artikels emne er altså både interessant i forhold til afklaring af forholdet mellem forskellige discipliner og i forhold til interne metodologiske uenigheder inden for politisk teori.

I det følgende vil jeg derfor se på tre aktuelle diskussioner omkring forholdet mellem kendsgerninger og principper, nemlig spørgsmålene 1) om politisk teori skal være ”realistisk”, og hvad der overhovedet kan forstås ved et sådant krav; 2) om politisk teori skal være realiserbar og i hvilken forstand; og 3) om fundamentale principper mere generelt må være uafhængige af kendsgernin-

ger, som hævdedet af G.A. Cohen? Diskussionen starter i den mere praktiske og politiske ende og bevæger sig mod de mere teoretiske og filosofiske spørgsmål.

Rawlsiansk politisk metodologi

Inden for politisk teori har der bredt sig en utilfredshed med den dominerende opfattelse af disciplinens formål og metode. Den dominerende opfattelse kan karakteriseres som rawlsiansk, idet John Rawls med sin epokegørende *A Theory of Justice* fra 1971 af mange ikke alene betragtes som den vigtigste bidragsyder til, at politisk teori igen fik mod på at tage normative (frem for rent begrebslige eller historiske) problemstillinger op på en systematisk måde, men også formulerede den metode, som mange (hvad enten de i øvrigt er enige eller uenige med Rawls) betragter som definerende for politisk teori.

Rawls præsenterede sine retfærdighedsprincipper som begrundede i kraft af, at de ville blive valgt af personer i en ideal hypotetisk kontraktsituation, "den oprindelige position". Men han begrundede i bredere forstand sin teori ud fra det, han kaldte "bred reflekteret ligevægt" (1999a: 18-19, 42-45). Ifølge Rawls er politiske principper begrundede, hvis deres implikationer stemmer godt overens med (er i "ligevægt" med) vores "velovervejede intuitioner" samt vores baggrundsteorier og generelle faktuelle viden. Så retfærdighedsprincipperne er ikke bare begrundede, fordi de ville blive valgt i den oprindelige position, men fordi den oprindelige position angiveligt er indrettet således, at de principper, der ville blive valgt her, indfanger en række centrale intuitioner om betydningen af lighed, upartiskhed, respekt for personer osv. Dette kan dels fortolkes som en kohærensteori om begrundelse, da begrundelsen består i sammenhængen mellem principper og intuitioner. Dels er det en relativt ufilosofisk og pragmatisk ide, idet begrundelse handler om at overbevise andre om at acceptere konklusioner, fordi de følger af præmisser, man er enige om (Norman, 1998: 280-282).

Synet på begrundelse kobles endvidere med en decideret metode for politisk teori. Rawls foreslår nemlig, at politisk teori bedrives analogt med den hypotetisk-deduktive metode: Man foreslår et bestemt princip (fx. utilitarisme) og udleder derpå implikationer af dette princip for konkrete enkeltsager (fx. fordelingsspørgsmål), som man så "tester" i forhold til ens intuitioner, der altså fungerer ligesom de empiriske videnskabers observationsdata. Hvis der er uoverensstemmelse, må man enten forkaste eller justere princippet eller ens intuitioner. Således bør politisk teori ifølge Rawls søge at nærme sig den bedst mulige ligevægt mellem principper og intuitioner. Dette er givetvis ikke en præcis beskrivelse af en systematisk metode i streng forstand som politisk teori

faktisk følger, men nærmere en heuristik for politisk argumentation, der inkorporerer en række *common sense* ideer (Norman, 1998).

Hvis realisme er svaret, hvad var så spørgsmålet?

Rawls er altså eksponent for en opfattelse af politisk teori som normativ, systematisk og metodisk. Imod denne opfattelse rejser en række kritikere, man kan kalde "realister", en række kritikpunkter: Rawlsiansk politisk teori kritiseres for at være grundlæggende *upolitisk*, idet den ikke tager højde for, hvad politik er i praksis, nemlig et spørgsmål om udøvelse af *magt* i situationer, hvor uenigheder er uundgåelige (Williams, 2005). Politisk teori anklages desuden for at antage, at man kan "løse" politiske problemstillinger ved rationel argumentation, hvorigennem magtudøvelse kan gøres uproblematisk, fordi de grundlæggende uenigheder kan opløses til fordel for en normativ konsensus om principper. Politisk teori er således i virkeligheden en *tilsidesættelse* af politik (Honig, 1993; Newey, 2003) til fordel for en idealiserende form for moralisme, der ikke kan realiseres eller gøre en forskel i politisk praksis (Leiter, 2001).

Ifølge sådanne kritikere bør politisk teori i stedet være realistisk. "Realisme" svarer her ikke nødvendigvis til politisk realisme som forstået i international politik, dvs. *deskriptive* synspunkter om, at *international* politik er et anarkistisk magtspil drevet af staters egeninteresse, hvor moralske motiver enten ikke kan eller ikke bør spille nogen rolle (sidste tilføjelse åbner mulighed for, at politisk realisme også kan være et (paradoksalt) normativt synspunkt). Realisme i denne artikels sammenhæng betegner i stedet et synspunkt om *politisk teori*, dvs. et *anden ordens* synspunkt om mulighederne for eller kravene til formulering og begrundelse af normative politiske teorier. Det er dog ikke helt klart, præcist hvad det vil sige, at en politisk teori er realistisk. Og det er endnu mindre klart, om realisternes kritikpunkter mod Rawlsiansk politisk teori rammer plet, og om man bør acceptere de alternativer, realisterne (noget uklart) forestiller sig.

Der er forskellige forståelser af "realisme" blandt kritikerne. Ifølge én karakteristisk er en teori *urealistisk*, hvis den *udelader* betydelige aspekter ved eller kendsgerninger om politik. Realisme betegner derimod *overensstemmelse* mellem teorien og faktisk politik, hvilket dels er et gradsspørgsmål, dels tillader, at den samme teori kan have forskellige grader af realisme i forskellige henseender (Emmerich, 2009: 196). Denne definition viser, at realismediskussionen handler om forholdet mellem principper og kendsgerninger. Definitionen giver desuden god mening til kritikken af rawlsiansk politisk teori for at være urealistisk – det er jo centralt hos Rawls, at en række forhold, der normalt er centrale i politik, fx. interessekonflikter, magtforhold og aktørers tendens

til at pleje deres egeninteresse, simpelthen udelades; retfærdighedsprincipperne udledes af den oprindelige position, hvor denne slags forhold ikke tillades at have nogen effekt på valget af principper for at sikre disses upartiskhed. Men selv former for politisk teori, der ikke benytter den rawlsianske kontrakt som argumentationsredskab, fokuserer på argumenter og grunde og kan altså (med rette) anklages for at være rationalistiske og i den forstand urealistiske; lødige argumenter, logisk konsistens og systematisk begrundelse spiller sjældent nogen særlig fremtrædende rolle i faktisk politik.

Men den skitserede forståelse af realisme efterlader det som et åbent spørgsmål, i hvilken udstrækning det overhovedet er ønskværdigt, at politisk teori er realistisk. Hvis man ønsker systematisk at kunne begrunde normativ stillingtagen til politiske forhold, så er overensstemmelse med faktisk politik ikke nødvendigvis et kriterium for en teoris kvalitet. Det ville jo betyde, at den bedste teori var den, der foreskrev, at tingene skulle være lige præcis som de er, dvs. en teori som hæver status quo op som ideal og dermed forfægter, at vi lever i den bedste af alle mulige politiske verdener. At gøre realisme i denne forstand til en målestok for teoriers kvalitet ville være at sætte lighedstegn mellem magt og ret - en form for teoretisk konservatisme eller defaultisme.

Dette urimelige resultat kan undgås på forskellige måder. På den ene side kan realistisk kritik ses som udtryk for, at de i virkeligheden sætter spørgsmålstegn ved ambitionen om at bedrive *normativ* politisk teori. Hvis man ønsker at indtage et normativt (handlingsvejledende og/eller vurderende) perspektiv på politik, må det være fordi, man tager for givet, at tingene ikke nødvendigvis er, som de bør være, fx. at magt ikke nødvendigvis er ret. Normativ teori forudsætter således et skel mellem det normative og det deskriptive – ikke nødvendigvis i enkeltsager, men rent principielt – hvor man ikke kan slutte fra sidstnævnte til førstnævnte. Derfor er normativ teori nødvendigvis urealistisk i den nævnte forstand (Estlund, 2008: 263). Når realister kritiserer politisk teori for at være urealistisk, kan dette derfor simpelthen skyldes, at de er uenige i ambitionen om at bedrive normativ politisk teori.

Nogle realister er forholdsvis eksplicite på dette punkt. Raymond Geuss skriver således, at politisk teori bør være realistisk, dvs. ikke spørge, hvordan folk *burde* handle, men hvordan politiske institutioner *faktisk* fungerer i bestemte samfund, og hvad der *virkelig* motiverer folk til at handle (2008: 9). Han mener, at man slet ikke bør skelne mellem deskriptiv og normativ politisk teori (2008: 16-17). Glen Newey skriver tilsvarende, at problemet med politisk teori er, at den ofte er uegnet til at *forklare* politiske fænomener og ikke giver nogen *forståelse* af faktisk politiske fænomener, hvilket skyldes bevægelsen fra deskriptiv til normativ teori (2003: 2-4). Sådanne kritikker er simpelthen

udtryk for uenighed med hensyn til målsætningen for megen nyere politisk teori, der jo netop ikke prøver at beskrive eller forklare faktisk politik, men at formulere og begrunde principper til vurdering af politikken (Leiter, 2001). Realisme mht. politisk teori minder her om retsrealisme, der i stedet for at spørge normativt, hvilken dom der er den *rigtige*, spørger deskriptivt, hvilken dom der kan *forudses*. Da det urealistiske ved politisk teori skyldes, at formålet er at være normativ, er der ikke noget at sige til, at man finder det urealistiske problematisk, hvis man er uenig i dette formål. Det er klart, at realisme er et krav til teorier, der vil beskrive, forklare og forudsige faktisk politik. Men da normativ politisk teori ikke deler dette formål, er realisme altså her et svar på et helt andet spørgsmål. Så hvis den realistiske kritik udelukkende skyldes denne uenighed om mål, er kritikken simpelthen en fejltagelse.

Der kunne dog også være grunde til at være realist, selv hvis man deler ambitionen om at være normativ. En af realister ofte fremført grund er, at svar på normative spørgsmål skal henviser til forhold, der i sig selv er politiske, fx. fordi den normative teori ellers forfalder til en irrelevant form for moralisme. Bernard Williams forfægtede et sådan synspunkt. Han forstod realisme som det at bedrive politisk teori uafhængigt af moralfilosofi (2005: 3). Williams var enig i, at politisk teori skal være normativ, idet den grundlæggende behandler spørgsmål om *legitimering* af magt. Ifølge Williams er kravet om legitimering *iboende* i det politiske og ikke et udefrakommende krav til politik. Politik handler om, hvordan staten med magt sikrer orden, sikkerhed og muliggør samarbejde, når menneskelig sameksistens nødvendigvis er konfliktuel. Politik involverer således nødvendigvis uenighed og magt (jf. Newey, 2003: 7-8).

Dette er deskriptive påstande. Men politik har altså også ifølge Williams en iboende normativ dimension, nemlig at ikke alle måder at løse konflikter ved magt på er legitime; politik skal forestille at være *svaret* på problemet omkring uenighed og konflikt, hvilket i sig selv medfører, at ikke en hvilken som helst udøvelse af magt kan være legitim – ellers bliver det angivelige svar på problemet til en del af problemet. Så hvis politik i sig selv implicerer et skel mellem legitim og illegitim magtudøvelse, er det normative spørgsmål om legitimitet en del af det, vi må forstå for at forstå politik. Problemet opstår nu ifølge Williams, når politisk teori prøver at besvare spørgsmålet om legitimeringen af magt ud fra værdier og principper importeret fra moralfilosofi, fx. idealer om frihed, lighed, autonomi, rettigheder, solidaritet osv. At besvare det politiske spørgsmål ud fra moralske idealer er så en form for moralisme, der misforstår spørgsmålet, da politik jo netop handler om situationer, hvor man ikke kan tage enighed om den slags idealer for givet. Så selv om politisk teori er nor-

mativ, skal den altså ifølge Williams være realistisk i den forstand, at den skal undgå moralisme.

Nu kan man på den ene side diskutere, om politisk teori faktisk misforstår politik på den måde, som Williams (samt Geuss, Newey m.fl.) hævder. På den anden side kan man overveje, om man virkelig kan og bør undgå moralisme i politisk teori. Det er lidt mærkværdigt, at Williams klandrer rawlsiansk politisk teori for at ignorere, at politik essentielt involverer magt, og at uenighed er uundgåelig. Det er jo netop det, Rawls tager udgangspunkt i, når han formulerer spørgsmålet, som retfærdighedsteorien skal svare på. Ifølge Rawls bliver retfærdighed først et spørgsmål, når det, han med Hume kalder ”retfærdighedens omstændigheder”, er opfyldt, dvs. at der er moderat mangel på ressourcer, og folk hverken er renlivede egoister eller altruister (1999a: 109-112). Hvis der er radikal mangel på ressourcer, eller folk er radikale egoister, er retfærdighed håbløs, og hvis der er overflod af ressourcer, eller alle er altruister, er retfærdighed overflødig. Retfærdighed bliver kun et relevant spørgsmål, når der er noget at fordele, men folk er uenige om, hvordan det bør fordeles. Når Rawls skal begrunde retfærdighedsprincipperne, har han endvidere i sin senere politiske liberalisme eksplicit blik for, at uenighed om værdispørgsmål er et uundgåeligt vilkår i moderne liberale samfund (1996: xviii, xxvi, 36). Endelig påpeger han, at den retfærdige indretning af samfundet skal kunne legitimeres på en måde, der tager højde for denne uundgåelige uenighed, da den jo er et spørgsmål om, hvordan staten skal udøve magt over borgerne (1996: xlvi, 136-137, 216-217). Så Rawls definerer den politiske teoris spørgsmål på samme måde som Williams. Hans svar på spørgsmålet er desuden øjensynligt i overensstemmelse med Williams krav om at undgå moralisme, da den sene Rawls ønsker at kunne udlede retfærdighedsprincipperne af ideer i den offentlige politiske kultur i moderne liberale demokratier, der ikke forudsætter bestemte moralske begrundelser (1996: 8, 13-14).

Spørgsmålet er, om Rawls politiske liberalisme er politisk på den rigtige (her, realistiske) måde. Det er også et åbent spørgsmål, om Rawls’ politiske omfortolkning af sin teori, herunder den fritstående begrundelse af retfærdighedsprincipperne som rent politiske, faktisk fungerer. Min pointe er blot, at Rawls definition af *emnet* for og *formålet* med politisk teori slet ikke er så forskellig fra Williams, uagtet om man accepterer hans *sva*r på spørgsmålet eller ej.

Det bredere spørgsmål er, om man overhovedet kan undgå moralisme i normativ politisk teori, og om man bør, hvis man kan? Man kan overveje, hvad der egentlig kan fungere som et svar på Williams spørgsmål. Ifølge Williams afhænger det af den historiske kontekst, hvad der giver mening som legitimering af magt. I vestlige demokratier er en eller anden form for liberalisme

(individuelle frihedsrettigheder, demokrati etc.) nødvendig for at legitimere statsmagten. Men en sådan historisk relativisering af legitimitet risikerer at underminere den fundamentale forskel på magt og ret, som Williams selv gør sig til fortaler for. Hvis magt er legitim, blot der kan fortælles en historie om den, som ”giver mening” for folk, så kan al magtudøvelse i princippet legitimeres. Williams forsøger selv at undgå sådanne relativistiske implikationer ved at læse et kritisk princip ud af sin definition af det politiske, nemlig at accept af magt ikke tæller som legitimering, hvis accepten selv er et produkt af magten (2005: 6). Men at magt ikke er ret, og at accept af magt ikke i sig selv sikrer legitimitet, er begge negative teser, der begrænser svar på spørgsmålet, men ikke leverer nogen positive grunde for bestemte svar. For at begrunde svar, må man nødvendigvis importere yderligere normative forestillinger som målestok for magtens legitimitet. Målestokken kan ikke udledes af selve det politiske, der jo er et normativt *spørgsmål*, ikke en normativ præmis der kan begrunde et svar. Så hvis moralisme betegner det, at man henter normative standarder *uden for* det politiske, er spørgsmålet ikke, om man bør undgå moralisme i politisk teori, men om politisk teori kan undgå at være moralistisk?

Realisme som realiserbarhed

Det er langt mere rimeligt at forstå politisk realisme, ikke som modstand mod moral og påkaldelsen af moralske principper i politisk teori som sådan, men som modstand mod moralisme i en *snævrere* forstand som overdreven, upassende eller fordrejet påkaldelse af moral i politik (Coady, 2008: 14). Anken angår ikke, at man appellerer til moralske principper som standarder for legitimitet eller retfærdighed, hvilket er uundgåeligt, men at man udstrækker moralske principper til at gælde for spørgsmål, der ikke er moralske, eller giver overdreven vægt til bestemte moralske hensyn. Moralisme kan også tage form af en for høj grad af abstraktion, eller at moralske hensyn gøres absolutte. En særlig interessant form for moralisme, der ofte er genstand for realisters kritik, er, at det er *umuligt* at leve op til de påberåbte moralske standarder, eller at vurderinger baseres på idealer, der ikke er *realiserbare*. Moralisme i denne forstand gør politisk teori urealistisk i den tidligere introducerede forstand og er dermed et spørgsmål om forholdet mellem normative principper og empiriske kendsgerninger.

Et umiddelbart svar på denne anklage er at acceptere, at ”bør” implicerer ”kan”, og at urealiserbarhed derfor altid bør undgås i handlingsvejledende udsagn (Cohen, 2008: 250, 253; Estlund, 2008: 265; Freeman, 2009: 47). Hvis noget er umuligt, kan det ikke være en pligt at gøre det. De fleste politiske teoretikere accepterer dette generelle princip, der lader kendsgerninger om

det mulige sætte grænser for handlingsvejledninger. Der er ikke desto mindre uenigheder om, hvad der faktisk er muligt. Her er forskellen mellem realister og ikke-realister ofte nærmere, at realister tager mange flere begrænsninger for givet end ikke-realister. Problemet er dog, at det er et ret åbent spørgsmål, hvad der er muligt og kan realiseres (Rawls, 1999b: 12; Miller, 2008: 42). Der er selvfølgelig visse ting, der er besluttet (logisk eller fysisk) umulige, fx. at være to steder på samme tid eller at bringe de døde tilbage til live, men de fleste politiske idealer er ikke logisk eller fysisk urealiserbare.

Urealiserbarhed er altid relativ, fx. til folks kapaciteter eller bestemte omstændigheder (Coady, 2008: 55-56). Urealiserbarhedsanklagen kan derfor ofte mødes med et modspørgsmål om, hvorvidt det er rimeligt at tage disse kapaciteter eller omstændigheder for givet (Lægaard, 2006). Hvis det politiske spørgsmål er, hvordan man kan legitimere magt, og bestemte legitimitetskrav afvises som baserede på urealiserbare idealer, er det ofte et lige så relevant spørgsmål, hvorfor disse idealer er urealiserbare. Hvis dette skyldes omstændigheder, der i sig selv er magtforhold, er produkter af magt eller kunne ændres politisk, så er omstændighedernes legitimitet et politisk spørgsmål på linje med det oprindelige spørgsmål, som i lige så høj grad kan gøres til genstand for diskussion.

Realister udbreder ofte urealiserbarhedsanklagen til forhold, der ikke er strengt taget umulige at realisere. Fx. mener realister ofte, at politisk teori ikke i tilstrækkelig grad indretter sig efter kendsgerninger om aktørers faktiske motivation. Stater hævdes at være motiverede udelukkende af egeninteresse, skatteborgere hævdes ikke at ville være villige til at bidrage til omfordeling til grupper, der ikke ligner dem selv, og arbejdere hævdes ikke at ville gøre en indsats i fravær af økonomiske incitamenter. Sådanne angivelige kendsgerninger påberåbes som grunde til at forkaste henholdsvis idealisme i international politik, indvandreres adgang til velfærdsydelse, og omfordeling med henblik på sikring af økonomisk lighed. Påstanden er her ikke, at teorier, der medfører denne slags krav, er urealiserbare i streng forstand. Påstanden er i stedet, at vi bør tage de forhold, der gør kravene urealiserbare, for givet. Bemærk at der nu er tale om en normativ indvending om, at teorier forbyrder sig mod andre vigtige hensyn, frem for en deskriptiv påstand om, at de kræver det umulige (Miller, 2008: 42-43). Idealisme i international politik kan fx. hævdes at underminere staters evne til at varetage andre værdifulde funktioner. Williams' kritik af Rawls kan forstås i dette lys; hvor Rawls hævder, at retfærdighed er den primære målestok for vurdering af institutioner, går institutioners evne til at løse det politiske spørgsmål om etablering af orden ifølge Williams forud (Galston, 2009: 113-14). Men dette er en normativ frem for en empirisk indvending – altså et internt problem i politisk teori om *afvejning* af forskellige

politiske værdier, idealer eller hensyn, frem for et eksternt spørgsmål mellem politisk teori og empirisk samfundsvidenskab om forholdet mellem principper og kendsgerninger.

Dette antyder, at realisme ofte bare er en særlig pessimistisk form for normativ politisk teori, der fokuserer på potentielle problemer med at implementere politiske idealer og derfor anbefaler, at politik skal holde sig til det grundlæggende, nemlig opretholdelse af orden (Galston, 2009: 120; Sangiovanni, 2009: 228-232). Men igen: Dette er en normativ indvending mod overambitiøs eller naiv idealisme og moralisme; det er normative værdier, der begrunder afvisningen af moralisme, ikke empiriske kendsgerninger. Som sådan minder realisme meget om konservatisme, der også er en slags ”negativ utilitarisme” domineret af pessimisme på fornuftens vegne og frygt for de utilsigtede følger af politisk reformisme. Om man skal være pessimistisk eller ej er et normativt spørgsmål, der selvfølgelig blandt andet handler om, hvad konsekvenserne af forskellige handlinger vil være. Men det er normative idealer, der gør disse konsekvenser relevante, og i den forstand er denne slags diskussioner interne i forhold til politisk teori.

At politisk teori ikke kan undgå appel til moralske værdier eller præmisser, og at realistens anker ofte selv (måske ubevidst) hviler på normative vurderinger, betyder ikke, at der ikke kan være gode grunde til at bedrive realistisk politisk teori. Det kommer helt an på, hvad formålet er, og hvilken funktion teorien skal have. Der kan være grund til at tage kendsgerninger for givet, også selv om de ikke er nødvendige i streng forstand. Hvis man fx. ønsker at levere handlingsanvisninger om bestemte afgrænsede politiske spørgsmål, fx. legalisering af stoffer, eller skattesystemets fordelingsprofil, under faktiske omstændigheder, fx. dagens Danmark, så bedriver man *anvendt* politisk teori, der selvfølgelig tager en lang række kendsgerninger for givet. Men anvendte argumenter er stadig afhængige af normative præmisser, der overskrider de givne omstændigheder. Og omstændighederne kunne vise sig problematiske, hvis de blev gjort til genstand for vurdering. Der er så tale om det, Rawls kalder *non-ideal* politisk teori (1999b: 7-8, 215-216, 308-309). Dette er en vigtig og relevant form for politisk teori, der desuden er afgørende ifølge rawlsiansk metodologi, da de fundamentale principper til dels er begrundede i kraft af at kunne fungere som præmisser for anvendte argumenter, hvis konklusioner forekommer rimelige. Anvendt politisk teori er altså ikke sekundær eller mindre grundlæggende end abstrakte principper; ifølge reflekteret ligevægtsmetoden er de lige vigtige.

Er principper afhængige af kendsgerninger?

De ovenfor diskuterede spørgsmål om realiserbarhed angår handlingsvejledninger, der skal være realiserbare, da ”bør” implicerer ”kan”. Kendsgerninger om det mulige sætter grænser for praktiske forskrifter. Handlingsvejledninger er desuden afhængige af kendsgerninger, fordi sådanne forskrifter er konklusioner på *anvendte* normative argumenter, der ud over principper har empiriske beskrivelser af sagens omstændigheder som præmisser. Ud over de nævnte uenigheder om, hvad der er realiserbart i praksis, er der dog også et mere generelt spørgsmål angående de principper, der fungerer som præmisser i argumenter for handlingsvejledninger. G.A. Cohen (2008) har rejst spørgsmålet, om disse principper afhænger af empiriske kendsgerninger. Cohen accepterer, at kendsgerninger er relevante i forhold til, hvordan vi bør *handle* politisk, men benægter, at vores fundamentale normative *grunde* for at handle politisk er ”faktaafhængige”.

Denne diskussion kan ikke uden videre afgøres med henvisning til, at ”bør” implicerer ”kan”. Dette krav kan ikke nødvendigvis overføres fra handlingsvejledninger til de principper, der begrundet handlingsvejledninger. De har for det første ikke nødvendigvis selv form af handlingsvejledninger. Principper kunne fx. være værdier, der fortæller, hvilke tilstande der (alt andet lige) er efterstræbelsesværdige, uden at præcisere, i hvilken grad værdien bør realiseres. Selv hvis principper har form af idealer, der er urealiserbare, kan de endvidere godt fungere som præmisser for handlingsvejledninger. Man kan ofte *tilnærme* sig idealer, der ikke kan realiseres fuldt ud. Så er der tale om såkaldt regulative idealer. Dette kan endvidere ændre, hvad der er realiserbart på længere sigt (Coady, 2008: 57-62, 74). Den slags politiske teori, der opstiller og forsvaret sådanne principper, er det, David Estlund kalder ”aspirationel teori” (2008: 171, 259). Principper kan fungere som præmisser i argumenter for handlingsvejledninger, fordi de angiver kriterier for, hvornår en værdi eller et hensyn er opfyldt, fx. rigtigheds- eller legitimitetskriterier. Kriterier er ikke nødvendigvis noget, der i sig selv skal eller kan føres ud i livet. Men de er vigtige i argumenter for, hvad der skal føres ud i livet, fordi de giver den endelige forklaring på, hvorfor vi bør gøre et frem for noget andet (Freeman, 2009: 44-45).

Cohen benægter den udbredte opfattelse, at normative principper er baserede på eller afhængige af kendsgerninger om mennesket, samfundet og politisk magt. Cohens påstand er, at *fundamentale* principper er faktauafhængige i den forstand, at kendsgerninger ikke er blandt grundene til at acceptere principperne (2008: 231). Fx. kan princippet, at vi skal holde vores løfter, være baseret på den kendsgerning, at kun hvis folk holder deres løfter til hinanden, kan de forfølge deres livsprojekter på en succesfuld måde (Cohen, 2008: 234).

Men denne relation mellem kendsgerning og princip skal forklares; hvorfor er kendsgerningen en grund til at acceptere princippet? Ifølge Cohen må dette skyldes et højere ordens princip, der i eksemplet fx. kunne være, at man skal hjælpe folk med at forfølge deres livsprojekter. Kendsgerningen er en grund til at acceptere princippet givet dette højere ordens princip, for princippet følger deduktivt fra det højere ordens princip og kendsgerningen – at vi skal holde vores løfter er en konklusion på et gyldigt deduktivt argument ud fra præmissen, at vi skal hjælpe folk med at forfølge deres livsprojekter, og kendsgerningen, at folk kun kan forfølge deres livsprojekter, hvis vi holder vores løfter.

I Cohens eksempler har forklaringerne på, hvorfor kendsgerninger er grunde til at acceptere principper, form som klassiske nomotetiske forklaringer. Forklaringen består i at vise, at det, der skal forklares (her, accepten af princippet), følger deduktivt af nogle initialbetingelser (kendsgerningen) og et generelt forhold (her et højere ordens princip, der ikke er afhængigt af den nævnte kendsgerning). Hvis forklaringen skal være deduktiv, må der være et højere ordens princip, som er faktauafhængigt, hvis vi ikke skal ende i en uendelig regres.

Dette betyder ikke, at alle principper må være faktauafhængige. Cohen skelner mellem fundamentale principper og afledte regulativer (*rules of regulation*) (2008: 253, 259-262, 265-267). Sidstnævnte er praktiske redskaber, som vi accepterer under bestemte omstændigheder, fordi konsekvensen af at handle i overensstemmelse med regulativer vil være, at vi handler rigtigt under disse omstændigheder. Som sådan svarer regulativer til det, utilitarister kalder ”beslutningsprocedurer”. Regulativer er altid faktauafhængige, da grunden til at acceptere dem henviser til konsekvenserne under bestemte omstændigheder. Men regulativer er samtidig afledte af mere fundamentale principper, der ligger til grund for vurderingen af konsekvenserne. De mere fundamentale principper er altså ikke afhængige af de kendsgerninger, som regulativerne afhænger af, og fungerer i stedet som det, utilitarister kalder ”rigtighedskriterier”. Cohens påstand er altså, at regulativer kun kan være faktauafhængige i kraft af, at der findes mere fundamentale principper, der er faktauafhængige. Der kan være flere niveauer af principper, der hver afhænger af forskellige kendsgerninger. Men ifølge Cohen må niveauerne udgøre et hierarki, hvor det mest fundamentale princip nødvendigvis er helt uafhængigt af fakta.

Cohens tese er først og fremmest en filosofisk tese, og argumentet for den har med filosofiske krav til, hvad begrundelse er, at gøre. Som sådan forekommer den ikke direkte politisk interessant. Men for så vidt at politisk teori skal leve op til krav om at være systematisk og argumenteret på en måde, der går ud over almindelig politisk retorik, er sådanne filosofiske krav alligevel relevante. Tesen kræver klarhed omkring argumentation, og som sådan kan den

medvirke til at identificere, hvad de fundamentale principper i en given diskussion er, og dermed afklare forvirringer grundet på sammenblanding af fundamentale principper og afledte regulativer. Tesen medfører desuden, at bestemte politiske teorier og måder at bedrive politisk teori på enten er uacceptable eller ufuldstændige. Dette gælder især Rawlsianske begrundelser for retfærdighedsprincipper, der både i deres kontraktteoretiske form og i den bredere reflekteret ligevægtsmetodologi involverer omfattende påkaldelse af faktuelle forhold.

Indvendinger mod Cohens tese

Der er forskellige typer indvendinger mod Cohens tese. En relativ intern kritik, der accepterer store dele af Cohens argumentation, består i at benægte, at deduktiv følge er den eneste mulige måde at forklare, hvordan principper kan baseres på kendsgerninger (Miller, 2008: 34). En påstand kan være baseret på en anden påstand, uden at relationen mellem de to er deduktiv. Relationen kunne være evidentiell uden at være deduktiv. Fx. er påstanden, at der er en sort fugl med orange næb i min have, en grund til at acceptere påstanden, at der er solsort i min have, selv om sidstnævnte ikke følger deduktivt af førstnævnte. En påstand kan alternativt være en nødvendig forudsætning for en anden påstands sandhed. Påstanden "Abelone er dansk statsborger" er en grund til at acceptere påstanden "Abelone har stemmeret til folketingsvalget", fordi statsborgerskab er en nødvendig forudsætning for stemmeret, uden at sidstnævnte påstand følger deduktivt af den førstnævnte.

Ifølge David Miller kan sådanne ikke-deduktive relationer mellem påstande fungere som forklaringer på, hvorfor kendsgerninger er grund til at acceptere principper. Værdien af individuel valgfrihed kan fx. afhænge af den kendsgerning, at mennesker har selvbevidsthed og er i stand til at træffe valg om, hvordan vi ønsker at leve vores liv. Var dette ikke tilfældet, ville det være uforståeligt, hvorfor individuel valgfrihed skulle være værdifuld. Så kendsgerningen om menneskers selvbevidsthed og evne til at træffe valg kan være en nødvendig forudsætning for princippet sandhed (2008: 35-36). Cohen kunne selvfølgelig svare, at dette skyldes et højere ordens princip om, at hvis et væsen har selvbevidsthed og er i stand til at træffe valg, så har individuel valgfrihed værdi. Men Miller påpeger, at dette højere ordens princip bare omformulerer spørgsmålet som en betinget påstand; det, der skulle forklares, var netop, hvorfor individuel valgfrihed er værdifuld, og hvis man undrer sig over dette, vil man givetvis undre sig lige så meget over det betingede højere ordens princip (2008: 35).

Dette er en rent filosofisk kritik af Cohens argument, der udelukkende sætter spørgsmålstejn ved antagelsen om, at forklaringer på, hvorfor kendsgerninger er grund til at acceptere principper, må have deduktiv form. Hvis forkla-

ringer ikke behøver at have denne form, er det ikke nødvendigt at forudsætte højere ordens faktauafhængige principper. Så har Cohen ikke vist, at politisk teori ikke kan være faktaafhængig på det fundamentale plan. Men der er også andre, mere eksterne kritikker af Cohens tese. De angår det mere overordnede formål med at bedrive politisk teori.

Politisk teori er ifølge Miller normativ i forstanden handlingsvejledende. Så spørgsmålet er, hvem principperne skal vejlede og hvordan? Miller accepterer her en rawlsiansk opfattelse, ifølge hvilken politisk teori skal kunne vejlede borgere i et demokratisk samfund; ikke sådan forstået at borgere faktisk skal kunne gennemføre eller individuelt handle ud fra den politiske teori, men på den måde at den politiske teori skal kunne give et billede af, hvordan samfundet kunne være, der kan fungere som regulativt ideal og give mening til, hvad vi politisk kan gøre nu (Rawls, 1999b: 128; Miller, 2008: 44). Rawlsianeren Samuel Freeman giver en mere udførlig karakteristik af denne opfattelse: Politisk teori skal kunne udfylde en *social rolle* som *fælles grundlag for begrundelse af politik* i samfund som vores, hvor folk er uenige om etiske værdier og opfattelser af det gode. Derfor må en politisk teori være forenelig med almindelige borgeres moralske og psykologiske kapaciteter og må ikke frustrere deres grundlæggende mulighed for at forfølge det gode liv (2009: 46-55). Hvis politisk teori skal spille denne rolle, må selv de fundamentale principper være gængskelige og forståelige, hvilket Cohens komplicerede hierarki af principper ikke er. Selv om Rawls' retfærdighedsprincipper afhænger af kendsgerninger, så er de desuden fundamentale i den forstand, at de udgør den ultimative standard for, hvad der er rigtigt og forkert politisk set. Fx. stopper begrundelsen for, hvorfor en given fordeling er uretfærdig, ved Rawls' differensprincip, selv om grunden til at acceptere dette princip i sig selv appellerer til andre værdier, metodologiske principper og kendsgerninger. Men disse grunde til at acceptere differensprincippet er ikke i sig selv grunde til at anse en bestemt fordeling for retfærdig eller uretfærdig (Freeman, 2009: 44-45).

Cohen er simpelthen uenig i denne opfattelse af den politiske teoris rolle. Selv om principper er handlingsvejledende, afhænger deres sandhed eller autoritet ikke af deres evne til at vejlede handling. Politisk teori handler ikke (kun) om, hvad vi skal *gøre*, men om, hvad vi skal *mene* (2008: 267-68). De filosofiske krav til argumentativ klarhed går altså ifølge Cohen *forud* for den politiske teoris sociale rolle; politisk teori er først og fremmest filosofi, der blot tilfældigvis handler om politiske spørgsmål. Cohens synspunkt er således det diametralt modsatte af den politiske realisme, der netop hævdede, at politik går forud for filosofi. Rawls og Miller placerer sig imellem disse to ekstremer; på den ene side er politisk teori grundlæggende politisk, i den forstand at teorien har en poli-

tisk funktion og ikke kun skal leve op til filosofiske krav til argumentation. På den anden side er den politiske funktion ikke dikteret af, hvad der er politisk realistisk i den banale forstand, at faktiske politikere kan eller vil gennemføre det her og nu. Det politiske er heller ikke en eller anden ikke-moralsk størrelse, der udelukker appeller til moralske hensyn, som hos Williams. Rawls' karakteristik af politiske teorier som forsøg på at formulere "realistiske utopier", dvs. mulige forbedringer af det faktiske, skal forstås i dette lys (1999b: 6-7, 11-12). Så en mulig diagnose af uenighederne mellem Cohen og Rawls, lige som mellem realister og Rawls, er, at de simpelthen søger svar på forskellige spørgsmål eller forstår spørgsmålet forskelligt.

Afslutning: Tilbage til reflekteret ligevægt

Afslutningsvis vil jeg overveje et tredje svar på Cohens kritik: Måske er reflekteret ligevægtsmetodologi ikke så faktaafhængig, som både Cohen og de kritiserede rawlsianere lader til at mene. Ifølge reflekteret ligevægtsmetodologi er principper begrundede i den udstrækning, deres implikationer i konkrete tilfælde stemmer overens med de af vores intuitioner, vi efter nærmere overvejelse fastholder. Kendsgerninger spiller flere roller i denne metode: Dels er den umiddelbare genstand for vurdering princippernes implikationer for konkrete tilfælde. Man anvender principperne på konkrete tilfælde, hvilket kræver, at principperne suppleres med deskriptive præmisser om de faktiske omstændigheder i de konkrete tilfælde. Dels er målet *bred* reflekteret ligevægt, dvs. at man ikke kun søger ligevægt mellem principper og normative intuitioner, men også mellem principper og bredere baggrundsteorier og viden om samfundsmæssige forhold.

Men er principper ifølge denne politiske metodologi afhængige af kendsgerninger på den måde, som Cohen hævder og kritiserer? Der er to forskellige måder at forstå reflekteret ligevægtsmetoden på. I et *tredepersoners* perspektiv søger den politiske teoretiker at finde principper, som bedst muligt indfanger og forklarer folks moralske intuitioner. Man tager politiske ideer fra den offentlige politiske kultur som faktuelle kendsgerninger, der skal forklares. Samtidig fungerer disse kendsgerninger som evidens for principperne, hvis principperne stemmer overens med kendsgerningerne (Miller, 2008: 41). I så fald er kendsgerninger altså blandt grundene til at acceptere principperne. Men bemærk at øvelsen så er rent deskriptiv og eksplanatorisk: Både de politiske principper og de normative intuitioner er faktuelle størrelser, der skal forklares og fungerer som forklaring. Konklusionen på en sådan øvelse har form af en god forklaring, ikke af et sæt normative principper, der fremsættes som faktisk bindende for vores handlinger.

Hvis man derimod forstår reflekteret ligevægt i *første person*, er ens intuitioner ikke faktuelle kendsgerninger, der skal forklares, men normative vurderinger, der skal begrundes. Principper er i sig selv begrundede, hvis de leverer den bedste begrundelse for vores velovervejede intuitioner – dette er det kohærentistiske element i Rawls' metode, der blandt andet involverer den slags ikke-deduktive relationer mellem påstande, som Miller fremhæver. I den forstand er intuitionerne blandt grundene til at acceptere principperne. Men så er der ikke længere tale om et forhold mellem kendsgerninger og principper, men mellem *forskellige* normative påstande af varierende generalitet. Så det er ikke åbenlyst, at reflekteret ligevægt i første persons perspektiv gør accepten af principper afhængig af kendsgerninger. Det er selvfølgelig rigtigt, at reflekteret ligevægtsmetoden involverer overvejelser om konkrete tilfælde og almene samfundsforhold. Men dette er ikke ensbetydende med, at det er kendsgerningerne, der *begrunder* principperne. Dette ville også være mærkværdigt, eftersom man jo så ville have sluttet fra "er" til "bør". Der er nærmere tale om, at kendsgerningerne er en del af det, man artikulerer sine normative intuitioner i forhold til, og i forhold til hvilket man overvejer, om man vil holde fast i eller revidere sine intuitioner. Men det er overensstemmelsen med intuitionerne, der udgør begrundelsen for principperne, ikke kendsgerningerne som sådan.

Note

1. Tak for kommentarer til Rasmus Sommer Hansen, Nils Holtug, Kasper Lippert-Rasmussen, Søren Flinch Midtgaard, Per Mouritsen, Tore Vincents Olsen og en reviewer.

Litteratur

- Coady, C.A.J. (2008). *Messy Morality: The Challenge of Politics*, Oxford: Clarendon Press.
- Cohen, Gerald Allan (2008). *Rescuing Justice and Equality*, Harvard: Harvard University Press.
- Emmerich, Ze'ev (2009). "Political Theory and the Realistic Spirit", pp. 195-218 i Duncan Bell (red.), *Political Thought and International Relations: Variations on a Realist Theme*, Oxford: Oxford University Press.
- Estlund, David (2008). *Democratic Authority: A Philosophical Framework*, Princeton: Princeton University Press.

- Freeman, Samuel (2009). "Constructivism, Facts, and Moral Justification", pp. 41-60 i Thomas Christiano og John Christman (red.), *Contemporary Debates in Political Philosophy*, Chichester: Wiley-Blackwell.
- Galston, William (2009). "Realism and Moralism in Political Theory: The Legacies of John Rawls", pp. 111-129 i Shaun Young (red.), *Reflections on Rawls: An Assessment of his Legacy*, Farnham: Ashgate.
- Geuss, Raymond (2008). *Philosophy and Real Politics*, Princeton: Princeton University Press.
- Honig, Bonnie (1993). *Political Theory and the Displacement of Politics*, Ithaca: Cornell University Press.
- Hume, David (2007). *A Treatise of Human Nature: A Critical Edition*, David Fate Norton og Mary J. Norton (red.), Oxford: Clarendon Press.
- Leiter, Brian (2001). "Classical Realism", pp. 244-267 i Ernest Sosa og Enrique Villanueva (red.), *Social, Political, and Legal Philosophy: Philosophical Issues, Volume 11*, John Wiley & Sons.
- Lægaard, Sune (2006). "Feasibility and Stability in Normative Political Philosophy: The Case of Liberal Nationalism", *Ethical Theory and Moral Practice*, 9. årg., nr. 4, pp. 399-416.
- Lægaard, Sune (2008). "Moderate Secularism and Multicultural Equality", *Politics*, 28. årg., nr. 3, pp. 160-168.
- Miller, David (2008). "Political Philosophy for Earthlings", pp. 29-48 i David Leopold og Marc Stears (red.), *Political Theory: Methods and Approaches*, Oxford: Oxford University Press.
- Modood, Tariq (2007). *Multiculturalism: A Civic Idea*, Cambridge: Polity.
- Modood, Tariq (2009). "Moderate Secularism and Multiculturalism", *Politics*, 29. årg., nr. 1, pp. 71-76.
- Newey, Glen (2003). *After Politics: The Rejection of Politics in Contemporary Liberal Philosophy*, Basingstoke: Palgrave.
- Norman, Wayne (1998). "'Inevitable and Unacceptable?' Methodological Rawlsianism in Anglo-American Political Philosophy", *Political Studies*, 46. årg., nr. 2, pp. 276-294.
- Owen, David og James Tully (2007). "Redistribution and Recognition: Two Approaches", pp. 265-291 i Anthony Simon Laden og David Owen (red.), *Multiculturalism and Political Theory*, New York: Cambridge University Press.
- Rawls, John (1996). *Political Liberalism*, paperback ed., New York: Columbia University Press.
- Rawls, John (1999a). *A Theory of Justice*, rev. ed., Cambridge, MA: Harvard University Press.

- Rawls, John (1999b). *The Law of Peoples; with "The Idea of Public Reason Revisited"*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Sangiovanni, Andrea (2009). "Normative Political Theory: A Flight from Reality?" pp. 219-239 i Duncan Bell (red.), *Political Thought and International Relations: Variations on a Realist Theme*, Oxford: Oxford University Press.
- Swift, Adam og Stuart White (2008). "Political Theory, Social Science, and Real Politics", pp. 49-69 i David Leopold og Marc Stears (red.), *Political Theory: Methods and Approaches*, Oxford: Oxford University Press.
- Williams, Bernard (2005). *In the Beginning Was the Deed*, red. Geoffrey Hawthorn, Princeton: Princeton University Press.

Søren Flinch Midtgaard

Retfærdighedens omstændigheder

Omstændighederne, hvorunder retfærdighed opstår som problem, er et klassisk spørgsmål i retfærdighedsteorien. Spørgsmålet er af afgørende indholdsmæssig betydning, da svaret på det bestemmer, hvilke situationer der bør reguleres af retfærdighedsprincipper. Metodisk er det også et vigtigt spørgsmål, da det angår en delmængde af de sociale kendsgerninger, som potentielt har betydning for, hvorledes vi formulerer og begrundet retfærdighedsprincipper. Herunder er det afgørende for, i hvilket omfang politisk teori skal tage udgangspunkt i eksisterende praksisser. De centrale opfattelser i litteraturen af retfærdighedens omstændigheder er: (a) David Humes opfattelse; (b) den grundlæggende struktur (John Rawls); (c) den grundlæggende globale struktur (Thomas W. Pogge); (d) (muligheden for) social interaktion (Charles R. Beitz I og II). Egalitære liberale intuitioner trækker i retning af at udvide retfærdighedens rækkevidde, men der er imidlertid gode grunde til, at retfærdighedsprincipperne primært finder anvendelse nationalt.

Retfærdighedens omstændigheder forstået bredt som de omstændigheder under hvilke, retfærdighedsprincipperne finder anvendelse, er et centralt spørgsmål i moderne og nyere politisk teori. I øjeblikket spiller det en afgørende rolle i debatter om global retfærdighed, hvor et centralt spørgsmål er, om der er relevante moralske forskelle mellem nationale og internationale relationer, således at retfærdighedsprincipperne kun finder anvendelse i den første kontekst. Disse debatter præsenteres ikke nødvendigvis som spørgsmål om retfærdighedens omstændigheder. Faktisk er der i litteraturen en tendens til at forbinde disse termer udelukkende med David Humes specifikke version af betingelser for, at retfærdighed som problem opstår og John Rawls' overtagelse af denne – en opfattelse, der spiller en meget begrænset rolle i den nutidige debat. Jeg mener imidlertid, at ”retfærdighedens omstændigheder” er en god og informativ angivelse af et grundlæggende problem i nyere politisk teori især international etik, og vil anvende den i denne artikel. Hvor det er nødvendigt vil jeg præcisere, hvorledes nutidige debatter kan ses som aspekter af spørgsmålet om, under hvilke omstændigheder retfærdighedsproblemet opstår.¹

Spørgsmålet om retfærdighedens omstændigheder er af afgørende substantiel og metodisk betydning. Vedrørende det første, så angiver besvarelsen af spørgsmålet, hvilke situationer der skal være reguleret af retfærdighedens principper (Arneson, 2005: sek. 1; Scanlon, 1989: 202). Vedrørende det andet, så

falder problemet ind under det mere generelle problem, som Sune Lægaard tager op i dette temanummer, nemlig hvilken rolle kendsgerninger bør spille i begrundelsen af normative principper, og i hvilken grad og hvordan en normativ teori skal være "realistisk". Retfærdighedens omstændigheder omhandler nemlig en bestemt type kendsgerninger, der er en betingelse for, at retfærdighedsprincipper finder anvendelse,² og angår blandt andet, hvorvidt retfærdighedsprincipper og retfærdighedsproblemet som sådan skal tage udgangspunkt i eksisterende praksisser (sml. James, 2005).

Artiklens mål er dels at introducere til de centrale forståelser af retfærdighedens omstændigheder, dels at argumentere for en bestemt – og, i lyset af den stærke kosmopolitiske position inden for nyere politisk teori, kontroversiel – opfattelse af retfærdighedens omstændigheder. Den sidste ser eksistensen af en social institution, hvor de, der deltager i den, er medskyldige i eventuelle uretfærdige aspekter af denne som en nødvendig og tilstrækkelig eksistensbetingelse for retfærdighedsproblemet og retfærdighedsprincipper.

Samfundets grundlæggende struktur

Den klassiske opfattelse af retfærdighedens omstændigheder er formuleret af Hume og, i nyere politisk teori, overtaget af Rawls (Hume, 1975/1777: sektion 3, del 1; 2000/1739–40: Bog 3, del 2, sektion 2; Rawls, 2005: §22). Rawls beskriver retfærdighedens omstændigheder "som de normale omstændigheder, hvorunder det menneskelige samarbejde er både muligt og nødvendigt" (Rawls, 2005: 138). Den specifikke formulering af disse spiller dog, som nævnt, en begrænset (om nogen) rolle i den nutidige debat om retfærdighedens rækkevidde. Det er snarere "den grundlæggende struktur" forstået som en retfærdighedsbetingelse, der er omdrejningspunktet. Retfærdighedens principper angår ifølge Rawls "samfundets grundlæggende struktur" eller retfærdighedsproblemet opstår i forhold til denne struktur (Rawls, 2005: §2, 10; Midtgaard, 2009). Den grundlæggende struktur er ifølge Rawls (2005: 34):

[M]ere nøjagtigt den måde, hvorpå de vigtigste sociale institutioner fordeler grundlæggende rettigheder og pligter og bestemmer fordelingen af fordelene ved det sociale samvirke. Ved de vigtigste institutioner forstår jeg den politiske forfatning og de vigtigste økonomiske og sociale indretninger. Den retlige beskyttelse af tankefriheden og samvittighedsfriheden, markedsøkonomi, privat ejendom til produktionsmidlerne og den monogame familie er således eksempler på de vigtigste sociale institutioner. Betraget samlet definerer de vigtigste institutioner folks rettigheder og pligter og påvirker deres livsplaner; hvad de kan forvente at blive, og hvor godt de kan regne med at klare sig.

Begrundelsen for, at den grundlæggende struktur er retfærdighedsprincippernes primære genstand, er, at: ”Dens virkninger er så grundlæggende og er til stede fra starten af” (Rawls, 2005: 34-5). Hvis det er korrekt, at retfærdighedsprincipper (kun) angår den grundlæggende struktur, så kan man sige, at retfærdigheden *kræver* en grundlæggende struktur. Én forståelse af det krav er, at retfærdighedsproblemet og retfærdighedsprincipperne forudsætter eksistensen af en grundlæggende struktur. Man kan i den forbindelse tale om basisstrukturen som en nødvendig og tilstrækkelig eksistensbetingelse for retfærdighed (Abizadeh, 2007: afsnit I). Med andre ord er eksistensen af en grundlæggende struktur blandt de omstændigheder, der skal gøre sig gældende, for at retfærdighedsprincipperne finder anvendelse. Det er denne forståelse af, hvad der ligger i, at retfærdigheden kræver en basisstruktur, der fokuseres på i denne artikel.³

Rawls antager klart, at nationalstaten er det paradigmatiske eksempel på en grundlæggende struktur. Her, og kun her, findes en grundlæggende struktur, som retfærdighedens principper finder anvendelse på.⁴ I lyset af international interdependens og uligheder på tværs af landegrænserne er det dog langt fra klart, at nationalstaten er den eneste eller mest grundlæggende basisstruktur, som retfærdighedsprincipperne finder anvendelse på. Thomas W. Pogge har fremsat en fundamental kritik af denne rawlsianske statscentristiske fokus. Han peger i stedet på den globale grundlæggende struktur som den genstand, retfærdighedsprincipperne finder anvendelse på.

Den globale grundlæggende struktur

Pogge inddeler, groft sagt, Rawls’ grundlæggende struktur, som den er formuleret ovenfor, i tre overordnede elementer, nemlig økonomiske institutioner, politiske institutioner og institutioner, der sanktionerer ved regelbrud (Pogge, 1989: 22-23). Han mener, at en sådan struktur klart findes globalt, og at Rawls’ argumenter for, at den grundlæggende struktur er den centrale genstand for retfærdighedsprincipper, kan udvides til at gælde denne globale struktur. Faktisk mener han, at den mest konsekvente anvendelse af Rawls’ principper er på det samlede globale institutionelle system, og hvorledes disse stiller de dårligst stillede individer. Det er denne samlede struktur, der skal vurderes i en oprindelig position analog til den Rawls foreslår for det nationale niveau – dvs. den skal vurderes med hensyn til, hvorledes den stiller individer, i særdeleshed de dårligst stillede, global set (Pogge, 1989: 237-238).

Med hensyn til *den økonomiske struktur* eller orden er der i første omgang tale om de såkaldte Bretton Woods-institutioner: IMF, Verdensbanken og WTO (Lowe, 2007: kap. 6; Risse, 2005: 350). Disse institutioner, og den glo-

bale økonomiske orden, de tilsammen tilvejebringer, er, som Pogge og andre overbevisende har argumenteret for, til ugunst for fattige lande og deres borgere. De stiller dem ringere, end de ville være stillet under alternative mulige institutionelle strukturer. Der er dog en underliggende geopolitisk og økonomisk kontekst, der kan hævdes at være af mere grundlæggende betydning for de dårligst stillede individer. Selve statsstrukturen med dens grænsekontrol, der gør mobilitet – ikke mindst mindrebemidledes mulighed for at flytte til rige lande – svær og potentielt omkostningsfyldt, kan plausibelt hævdes at have afgørende indflydelse på individers situation (Pogge, 2002: 140). Joseph H. Carens taler i den sammenhæng om feudale privilegier til dem, der er så heldige at være født i velstillede lande (Carens, 1987: 252). Den økonomiske orden inkluderer videre det, Pogge kalder ”ressourceprivilegiet” og ”det internationale låneprivilegium”:

Hvilken som helst gruppe, der kontrollerer hovedparten af tvangsmidlerne i et land, anerkendes internationalt som landets legitime regering – uanset hvorledes gruppen overtog magten i landet, hvorledes den udøver magten og af den grad af støtte fra befolkningen, denne gruppe nyder ... Det betyder ... at vi accepterer denne gruppes ret til at handle på vegne af befolkningen, den regerer, til at låne i landets navn (det internationale låneprivilegium) og til at disponere over landets naturressourcer (det internationale ressourceprivilegium) (Pogge, 2002: 112, min oversættelse).

Da begge privilegier ikke er betinget af, hvorledes regeringsmagten opnås, giver de stærke incitament til kupforsøg og borgerkrig til stor ulempe for individer og gruppe, der i forvejen er dårligt stillede (Pogge, 2002: 113, 115). Disse privilegier kan spores til mere fundamentale aspekter af den globale struktur, nemlig princippet om national suverænitet eller selvbestemmelse, der med få bindinger accepterer de til enhver tid siddende magthaveres ret over et lands territorium, dets ressourcer og dets borgere.

De *politiske* aspekter af den globale struktur eller *beslutningsprocedurer* er givet ved de procedurer, der gælder for beslutninger i de institutioner, der kendetegner den økonomiske struktur (jf. ovenfor). Pogge anfører, at disse procedurer i udpræget grad er designet, så de tjener de velstående vestlige landes interesser (Pogge, 2002: 125-126; 2004: 263ff.). Mens disse sandsynligt har afgørende negative konsekvenser for de dårligst stillede, er det igen vigtigt at inddrage mere fundamentale aspekter af den globale struktur: at rige og magtfulde lande tilpasser procedurerne i internationale organisationer, så de er i deres interesse, er relateret til det forhold, at den globale institutionelle struktur

er et resultat af en konkurrence eller magtbalance mellem de afgørende aktører, hvor institutioner oprettes og formes (og omformes) i forhold til aktørernes relative trusselfordele. Der er ikke en central beslutningsprocedure (Pogge, 1988: 230; 1989: 222).

Beskyttende institutioner eller institutioner, der sanktioneres ved brud på den internationale strukturs orden (især den økonomiske orden), er fx. de institutioner, der straffer, hvis et land ikke varetager sine gældsforpligtigelser (Pogge, 2002: 114). Disse institutioner, og måden hvorpå de er indrettet, har plausibelt overvejende negative konsekvenser for verdens dårligst stillede, men deres mangelfuldhed og skævheder skal ses i konteksten af en mere grundlæggende mangel på effektive og fair mekanismer for fortolkning, implementering og beskyttelse af (fair) internationale forordninger (Pogge, 1988: 230; 1989: 266-267).

Den globale grundlæggende struktur består også af en menneskerettighedspraksis eller en menneskerettighedsdiskurs (sml. Beitz, 2009; Lowe, 2007: 11-12, 16-17, 186-187; Pogge, 2005). Én måde at forstå denne praksis er som et universelt retfærdighedsprincip, der fastsætter en vigtig tærskel, som den internationale orden skal leve op til (Pogge, 2002: kap. 1, 2, 4 og 5),⁵ herunder at den ikke forudsigeligt genererer livstruende fattigdom – fattigdom, der kunne have været undgået. Mens sådanne menneskerettigheder kan ses som en del af den globale struktur, så er det et sæt af regler eller rettigheder, der løbende brydes i kraft af den måde, hvorpå andre aspekter af den globale struktur (jf. ovenfor) er indrettet. De påvirker nemlig, som Pogge understreger, omkring 18 millioner mennesker hvert år på en sådan måde, at de dør (Pogge, 2002: 2).

Rawls' begrundelse for, at den grundlæggende struktur er genstand for retfærdighedsprincipperne, er, som nævnt, at dens "virkninger er så grundlæggende og ... til stede fra starten af". Den globale struktur som beskrevet ovenfor synes klart at tilfredsstille dette kriterium. Faktisk synes den globale struktur, der jo inkluderer de enkelte statslige institutioner og statsstrukturen som sådan, at være det relevante samlede sæt af institutioner, der afgørende bestemmer, hvorledes individer er stillet (Pogge, 1988: 227-245).

Det er centralt i Pogges argument for at udvide Rawls' statscentristiske fortolkning af den grundlæggende struktur til den globale grundlæggende struktur, at vi dermed får et mere omfattende og komplet syn på de arbitrære faktorer, der påvirker individers liv. Det er imidlertid vigtigt at bemærke, at Pogge mener, at vi med denne bevægelse bevarer andre attraktive aspekter ved at anse den grundlæggende struktur som genstand for retfærdighedsprincipperne.

Et af disse aspekter, der spiller en afgørende rolle i Pogges argument, er kollektivt ansvar. Individer, der deltager i et socialt skema eller en grundlæg-

gende struktur ved fx. at betale skat, udføre en funktion i strukturen etc. er, ifølge Pogge, medskyldige i at påføre denne struktur på andre. Det er ofte vanskeligt og omkostningsfyldt for individer at forlade den grundlæggende struktur, de bidrager til, og på den vis frasige sig ansvar for strukturen, herunder dens potentielle uretfærdige aspekter, men de kan beskytte ofrene for uretfærdighederne og/eller arbejde for, at strukturen reformeres i retning af en retfærdig struktur. I det omfang, de undlader at gøre det – eller undlader at gøre deres fair andel i det nødvendige arbejde for en sådan reform – er de, ifølge Pogge, medskyldige i den grundlæggende strukturs potentielt uretfærdige aspekter (Pogge 1989: 27, 31, 34-35, 276; 2002: 23-25, 44-46, 49-50, 66, 135-136, 199-200). Uretfærdighed skal i denne sammenhæng forstås i relation til Rawls' princip om, at institutioner skal være indrettet på en sådan vis, at de er til maksimal gavn for de dårligst stillede (og uretfærdigheden af et givet sæt af institutioner afhænger således af, hvor langt væk fra det mulige bedste sæt af institutioner det befinder sig) eller, mindre ambitiøst, i forhold til en tærskel af basale menneskerettigheder.

Attraktionen ved dette ansvarsaspekt i en international sammenhæng er blandt andet, at det lægger op til et, ifølge Pogge, nødvendigt opgør med den tilgang til global fattigdom, der har været fremherskende i litteraturen om global retfærdighed og etik. Fokus i denne er, at regeringer og borgere i velstående vestlige lande har en moralsk forpligtigelse til at *hjælpe* fattige individer (Singer, 1972; 2004). Mens Pogge ikke ønsker at benægte, at vi har sådanne forpligtigelser, så peger han på en fare ved at anskue internationale forpligtigelser (udelukkende) på den måde. Den består i, at vi risikerer at overse det afgørende forhold, at vi som deltagere i en global struktur, der, blandt andre negative effekter, hvert år forårsager op mod 18 millioner menneskers død, *er med til at påføre andre disse skadelige, endda dødelige, virkninger*, og at vi er kollektivt ansvarlige for disse virkninger og er forpligtiget til at ophøre med at forårsage dem eller til at gøre vores del til, at de ophører (Pogge, 2002: 2; 2004). Det er imidlertid min påstand, at ansvarsaspektet af den institutionelle tilgang ikke overlever udvidelse til den globale grundlæggende struktur. Nærmere bestemt mener jeg ikke, at Pogge har tilstrækkeligt grundlag for at holde os ansvarlige for den fordeling, han ønsker at holde os ansvarlig for. Jeg tænker her på fordelingen af fordele og ulemper mellem individer globalt – en fordeling, der ifølge Pogge skal vurderes enten ud fra Rawls' differensprincip eller ud fra en tærskel af basale menneskerettigheder.

Betingelser for kollektivt ansvar

Der er, hævder jeg, mindst tre betingelser, der skal være tilfredsstillet, for at en gruppe kan holdes moralsk ansvarlig for en handling (undladelse) eller et outcome: (i) gruppen skal være i stand til at udføre en handling; (ii) gruppen skal være i stand til at foretage moralske vurderinger vedrørende dens optioner; (iii) gruppen skal være i stand til at kontrollere handlingen eller det outcome, den holdes ansvarlig for (Pettit, 2007; Held, 1970).

Den *første* betingelse indebærer, at der skal være tale om en slags aktør, dvs. at gruppen, som vi holder ansvarlig, skal udgøre en aktør. Det indebærer blandt andet, ifølge Pettit (2007: 178), at systemet: ”Formulerer og reformulerer ... præferencer for, hvorledes dets omgivelser skal være og ... overbevisninger om omgivelsernes beskaffenhed og ... agerer på en sådan måde, at disse præferencer bliver tilfredsstillet i overensstemmelse med overbevisningerne”.

Sagt på en anden måde, skal systemet være i stand til at handle på grunde (Davidson, 1980: 3-4). Grupper kan udgøre agenter i overensstemmelse med denne betingelse, hvis:

[M]edlemmerne deler intentionen om, at de sammen skal realisere betingelserne for at udgøre en aktør. De vil hver især intendere, at de sammen efterligner en enhedsaktørs handlinger. De vil hver især gøre deres del i det mønster af koordination, der kræves for sådanne handlinger. De vil hver især være motiverede til at gøre dette ud fra en overbevisning om, at andre også gør deres del. Og alt det vil være åbenlyst som en form for fælles bevidsthed: Hver enkelt er overbevist om, at disse betingelser er opfyldt, er overbevist om, at enhver er overbevist om det så videre (Pettit, 2007: 179; sml. Rescher, 1998).

Et koordinationsmønster eller en beslutningsmetode spiller, som det fremgår, en central rolle i forhold til, at gruppen kan udgøre en aktør (Held, 1970; Pettit, 2007: 179).

Et system, der tilfredsstillende den første betingelse, er i stand til at handle på grunde. Endvidere er de handlinger, gruppen vælger, af moralsk betydning (Pettit, 2007: 177), dvs. de har værdiegenskaben god eller dårlig. Et relevant eksempel i vores sammenhæng er, at et samfund og dets basisstruktur kan realisere og opretholde en uretfærdig eller retfærdig fordeling. Det er imidlertid et videre spørgsmål, om systemet kan reflektere moralsk på de optioner, det står over for (om moralske grunde så at sige er tilgængelige for aktøren). Den anden betingelse for kollektivt ansvar siger, at grupper, der tilskrives moralsk ansvar, skal være i stand til at foretage en sådan moralsk refleksion: ”Gruppen har den forståelse og den adgang til evidens, der kræves for at foretage vurderinger

vedrørende værdien af ... optioner” (Pettit, 2007: 177, 185-187). Forklaringen af, hvorledes en gruppe kan være i stand til at foretage en sådan refleksion, appellerer igen centralt til tilstedeværelse af en beslutningsmekanisme:

En gruppe vil foretage en vurdering af en given proposition, når propositionen bliver præsenteret for gruppen, og den foretager det, som konstitutionen foreskriver, der skal til for at acceptere [forkaste] den; disse skridt kan bestå i en afstemning blandt alle medlemmerne, en afstemning i en autoriseret undergruppe eller i en beslutning foretaget af en udpeget person. Således vil en gruppe være i stand til at foretage en vurdering af en enhver proposition, som dets medlemmer er i stand til at præsentere med henblik på vurdering og at vurdere i kraft af en afstemning eller lignende. Men siden at medlemmerne af enhver gruppe vil være i stand til dette i deres individuelle liv, så vil de bestemt også være i stand til det, når de agerer i en gruppe (Pettit, 2007: 187).

Den tredje og sidste betingelse for, at en gruppe kan holdes moralsk ansvarlig på et plausibelt grundlag, angår kontrol, dvs. gruppen skal have den nødvendige kontrol, ”der gør den i stand til at vælge mellem optionerne på grundlag af dens vurdering af deres respektive værdi” (Pettit, 2007). Den centrale grund til at stille spørgsmålstejn ved en gruppeagents grad af kontrol er, at man kan mene, at den har den grad af kontrol, som dens individuelle medlemmer har – den har altså ingen selvstændig kontrol. Den bekymring er naturligvis afgørende i debatter om kollektivt ansvar (May og Hoffman, 1991). Kontrolbetingelsen indebærer, at vi for at kunne tilskrive ansvar til en gruppe-agent på et plausibelt grundlag må vise, at agenten har en selvstændig ikke-triviel indflydelse på outcome (godt eller dårligt). En argumentationsstrategi er her at påpege, at en gruppe i kraft af dens koordinationsmønster eller konstitution kan tage del i den kontrol, der udøves af enkeltindivider:

Gruppen kan på en måde, der er sensitiv over for grunde [herunder moralske grunde], kontrollere bestemte handlinger udført af visse medlemmer. Den kan gøre dette ved at opretholde en konstitution for skabelsen og udførelsen af dets holdninger, arrangere det således, at et individ (individer) identificeres som de agenter, der skal udføre den krævede opgave, og andre individer bliver udpeget som agenter, der skal sikre, at hvis de, der har fået opgaven, svigter, træder andre til. De individer, der udfører de krævede handlinger vil imidlertid, uden at dette er i modstrid med den omtalte form for gruppekontrol, også, på en måde, der er følsom over for grunde, kontrollere de handlinger, der udføres;

de vil kontrollere det forhold, at det er dem og ikke andre, der faktisk udfører handlingerne (Pettit, 2007: 192).

Det globale samfund er ikke ansvarligt for fordelingen af fordele og byrder mellem individer

Det jeg centralt benægter i forhold til Pogges teori er, at det globale samfund har en beslutningsprocedure, der angår fordelingen af fordele og ulemper mellem individer. Det globale samfund eller individerne og subgrupperne (fx. stater, regimer og multinationale firmaer), der udgør dette samfund, er ”tilfældig” med hensyn til den fordeling (cf. Held, 1970: 471). Følgelig kan det heller ikke holdes ansvarlig for den eller dens mangelfuldhed vurderet ud fra fx. et rawlsiansk differensprincip eller en tærskel af basale menneskerettigheder.

På det nationale plan har vi et samfund med statslige institutioner, der påfører og opretholder et mønster af individuelle distributive andele. Der er relativt klare beslutningsprocedurer, blandt andet hvad angår formen af dette mønster. Det kan indvendes, at nationalstatslige strukturer ikke som sådanne *bestemmer* individuelle distributive andele.⁶ I det mindste foregår en væsentlig del af fordelingen af goder og byrder ikke ved, at staten foretager direkte overførsler til borgerne (om end en ikke-triviell del af fordelingen i en universalistisk velfærdsstat rent faktisk foregår sådan) og på den måde påvirker fordelingen, men snarere ved at den former grundreglerne for markedsmæssig aktivitet, herunder for individuel aflønning eller i hvert fald – i form af skattelovgivning – for individuel nettoaflønning. Andre former for lovgivning, fx. den strafferetslige, kan også i høj grad ses som en form for incitamentsmekanismer (sml. Rawls, 1999a: 28) frem for lovgivning, der i sig selv tildeler noget eller bestemmer individuel adfærd. Hvad angår (en vigtig del af) markedsmæssige reguleringer, kan vi sige, at staten afgørende former de gevinster, der knytter sig til udøvelsen af givne funktioner i den grundlæggende struktur, ikke direkte gevinsterne, der tilfalder enkelte individer, og at adgangen til disse gevinster involverer forpligtigelser, dvs. typer af handlinger, der skal udføres for at få adgang til gevinsterne (sml. Williams, 1999). I lyset af denne indvending bør det præciseres, at staten ikke som sådan bestemmer individuelle andele, men etablerer en institutionel incitamentsstruktur, der er personrelateret i den forstand, at incitamenterne er rettet til individer. Denne struktur tilvejebringer en fordeling af individuelle andele, der er mere eller mindre i overensstemmelse med et retfærdighedsprincip som Rawls’ eller med en menneskerettighedsstandard forstået som et universelt retfærdighedskriterium, og dens retfærdighedsmæssige egenskaber må vurderes ud fra, hvor tæt den kommer på at tilfredsstille en sådan standard.

På det internationale plan har vi, som nævnt, internationale institutioner såsom Bretton Woods-institutionerne, samt en menneskerettighedspraksis, der sætter bindinger på staters interne adfærd. Man kunne mene, at der i kraft af den sidste praksis *er* en global praksis, der bestemmer individuelle andele (eller er personrelateret i den forstand, det ovenfor blev hævdet, at den nationale struktur er det) og en genkendelig beslutningsprocedure relateret hertil, blot er der måske tale om en standard eller en praksis, der i endnu højere grad end er tilfældet nationalt er retfærdighedsmæssigt problematisk (og deltagerne i denne praksis er tilsvarende mindst lige så dadelværdige). Jeg mener imidlertid, at det er en misbeskrivelse af den eksisterende menneskerettighedspraksis. Rollen, som menneskerettighedspraksissen spiller (og dermed også de relaterede principper), adskiller sig fra den rolle, som den grundlæggende nationale struktur og de principper, der regulerer den, spiller.

I det sidste tilfælde er der tale om et system af institutioner, der udgør en personrelateret incitamentsstruktur og indebærer principper (mere eller mindre eksplicit formuleret) for, hvorledes denne struktur er indrettet. Det, der kan siges at blive reguleret, er fordelingen af fordelene ved socialt samarbejde (samt byrder i forbindelse med at tilvejebringe disse) mellem individer, der deltager i praksissen (Rawls, 2005: §1). Principper, der angiver, hvad den korrekte fordeling er, er retfærdighedsprincipper. Der kan her fx. være tale om utilitaristiske principper, lighedsprincipper eller prioritetsprincipper.⁷

I det første tilfælde – menneskerettighedspraksissen og principper for denne – er der tale om principper, der regulerer (dvs. sætter bindinger på) statens autonomi (herunder den måde, hvorpå den behandler egne borgere), og som angiver legitimitetsbetingelser for stater således forstået, at stater, der efterfølger dem, er sikret immunitet i forhold til ekstern intervention, stater, der ikke efterlever dem, ikke (Beitz, 2009: kap. 5; Jones, 1996; Reidy, 2006; Rawls, 1999b). Et vigtigt træk ved disse principper er selvsagt, at de har implikationer for tilfredsstillelsen af individuelle rettigheder, men hvad angår deres primære formål, adskiller de sig, som indikeret, fra retfærdighedsprincipper. Principper, der regulerer legitimitetsbetingelser for stater (blandt hvilke tilfredsstillelse af menneskerettigheder er afgørende), er folkeretslige principper. Det er sådanne principper og relaterede beslutningsprocedurer, der gør sig gældende globalt.

Der er ikke noget i det, jeg siger, der udelukker, at vi ud fra retfærdighedsprincipper kan vurdere mønstret af individuelle distributive andele globalt set, men denne vurdering ville være relevant afkoblet fra den eksisterende folkeretslige praksis, principper for denne og genkendelige beslutningsmekanismer i forhold til disse. Det betyder videre, at den også er løsrevet fra det attraktive kollektive ansvarsaspekt, som Pogge ellers mente ikke alene kunne reproducere

res globalt, men havde en speciel pointe på dette niveau (ved at ændre vores syn på vores forpligtigelser over for fattige globalt set fra udelukkende at bestå i et krav om at hjælpe til at rumme et retfærdighedsmæssigt krav om at ophøre med at påføre dem skade).

Det er vigtigt at understrege, at mens jeg benægter, at det globale samfund er moralsk ansvarlig for fordelingen af fordele og ulemper mellem individer, bekræfter jeg, at det er moralsk ansvarlig for et sæt af folkeretslige principper, hvori indgår et hensyn til menneskerettigheder som en legitimitetsbetingelse for folk eller stater. Konklusionen er interessant, dels fordi en modstand mod sådanne (frem for egentlige retfærdighedsprincipper) har været kendetegnende for Pogges teori, dels fordi analysen peger på frugtbarheden ved at operere med disse som omdrejningspunktet i udviklingen af en plausibel global retfærdighedsteori.

Centrale indvendinger

Forståelsen af retfærdighed, artiklen lægger op til, er, at retfærdighed angår institutioner og fordelinger, som disse forårsager, som en gruppe af individer sammen er ansvarlige for at opretholde. En umiddelbar indvending til en sådan tilgang er, at en fordeling godt kan være uretfærdig, selvom ingen er ansvarlige for den. Antag fx. at jeg skal fordele nødhjælp mellem et antal individer med varierende behov, men ikke har nogen muligheder for at fordele efter behov (jeg kender ikke modtagernes identitet). Jeg fordele efter bedste evne, men desværre ender det sådan, at de med størst behov får mindst.⁸ Ville vi ikke her tale om, at fordelingen var uretfærdig, selvom ingen er ansvarlige for den? En tilsvarende case angår strafferetslig retfærdighed. Antag at vi har indrettet det strafferetslige system på en sådan måde, at det bedst muligt (men ikke perfekt) sikrer, at kun skyldige straffes. Under et sådant system vil der være tilfælde, hvor de individer, der har pligter og ansvarsområder i forhold til proceduren, har forvaltet den korrekt og omhyggeligt, men hvor en uskyldig alligevel straffes. Ville vi ikke her sige, at der var tale om en beklagelig uretfærdighed, selvom ingen var ansvarlige herfor (Christiano, 2008: 945)? De to cases synes umiddelbart at udgøre vigtige udfordringer til ideen om, at der kun er uretfærdighed, hvor nogen er ansvarlig herfor. Bemærk dog at de begge – mest eksplisit den sidste – beror på en opfattelse af retfærdighed som såkaldt ”ufuldkommen proceduremæssig retfærdig”: ”Det karakteristiske tegn på ufuldkommen proceduremæssig retfærdighed er, at selvom der er et uafhængigt kriterium for det korrekte resultat, så er der ikke nogen gennemførlig procedure, som med sikkerhed fører frem til det” (Rawls, 2005: 104).

Det følger oplagt af denne opfattelse, at der kan være procedurer, der er så gode, de kan blive (hvad angår deres evne til at give det rigtige resultat), og individer, der efter bedste evne og loyalt efterlever disse, og alligevel tilfælde af uretfærdighed – tilfælde som ingen vel at mærke, hverken som designere af institutioner eller som personer, der udfylder roller i den, kan holdes ansvarlige for. Men ufuldkommen proceduremæssig retfærdighed er ikke den eneste måde, hvorpå fordelingsretfærdighed kan anskues, og ikke den måde, hvorpå Rawlsianere anskuer den. De ser fordelingsretfærdighed som en form for ”ren proceduremæssig retfærdighed”: ”[D]er [er] tale om ren proceduremæssig retfærdighed, når der ikke er noget uafhængigt kriterium på det rigtige resultat: i stedet for er der en korrekt eller fair procedure, sådan at resultatet ligeledes er korrekt eller fair, uanset hvad det er, givet at proceduren er fuldt rigtigt” (Rawls, 2005: 104).

Uretfærdigheder opstår, ifølge denne opfattelse, hvis proceduren ikke er konstrueret rigtigt, og/eller hvis dens regler ikke efterleves. Hvis vi, som Rawls, antager, at en retfærdig procedure er en, der er mulig at frembringe (Daniels, 1996: 50-51; Rawls, 2005: 148; 1999a: 294, 351-353), og at dens regler og forordninger er klare og mulige at efterleve (Rawls, 1993: 182 n. 11), så er tilfælde af uretfærdighed noget, individer er ansvarlige for enten i form af mangelfuldt bidrag til at konstruere og opretholde retfærdige institutioner og/eller i form af mangelfuld efterlevelse af retfærdige institutioner. Jeg bilder mig ikke ind, at dette svar svarer fyldestgørende på indvendingen om, at der godt kan være uretfærdighed, selvom der ikke er nogen, der har ansvar for den. Det peger blot på, at den bestemte form for indvending beskrevet ovenfor beror på en opfattelse af retfærdighed, som rawlsianere ikke tilslutter sig. Det er et stort og vanskeligt spørgsmål, hvilken (om nogen) af de to opfattelser af fordelingsretfærdighed der er den korrekte. Herunder er der meget grundlæggende og konfliktende intuitioner på spil, hvor en er, at uligheder, *uanset hvorledes de er kommet i stand* (herunder om nogen er ansvarlige for dem), er uretfærdige, og den anden er, at uligheder kun er uretfærdige, *såfremt nogen er ansvarlig for dem* (Parfit, 1998). Jeg gør ikke noget i denne artikel for at forsvare den sidste intuition ud over at pege på de attraktioner, som Pogge angiver ved at knytte uretfærdige aspekter ved den grundlæggende struktur til et individuelt eller kollektivt ansvar for disse. Det synes acceptabelt blandt andet fordi mit primære argument er en intern kritik af Pogge, der deler den rawlsianske opfattelse af retfærdighed og ansvar.⁹

Selv hvis vi tager udgangspunkt i et synspunkt om, at (u)retfærdighed angår fordelinger, individer eller grupper kan holdes ansvarlig for, så er det ikke, uagtet hvad jeg har argumenteret for i artiklen, klart, at Pogge er ude af stand

til at argumentere for vores ansvar for global fattigdom. Han kan fx. appellere direkte til vores ansvar som enkeltindivider: Vi er hver især med små bidrag med til at opretholde en global struktur og tilknyttet fordeling med store skadesvirkninger for de globalt fattige og er i den forstand ansvarlige.¹⁰ Som svar vil jeg anføre, at Pogge – berettiget finder jeg – er opmærksom på, at individer hver for sig måske ikke er ansvarlige for eller kan bebrejdes det globale fordelingsmønster; deres bidrag til dette er mikroskopisk, og det ville ikke gøre stor forskel, hvis en enkelt person ændrede adfærd (Pogge, 1989: 31 n. 26, 238 n. 29, 277-278; 2002: 145). Sammen eller kollektivt *kan* vi imidlertid, givet visse betingelser er opfyldt, holdes moralsk ansvarlige for institutioner, fordelinger, handlinger (udeladelser) etc. Det synes at give os gode grunde til at udforske, hvorvidt eller i hvilken forstand disse betingelser er opfyldt, hvad angår globale fordelingsmønstre.

Et udgangspunkt i grupper eller kollektivt ansvar indebærer imidlertid ikke nødvendigvis de angivne negative resultater vedrørende vores ansvar for den globale fordeling af fordele og ulemper mellem individer. En gruppe – her det globale samfund som sådan – kan nemlig godt være ”tilfældig”, eller uorganiseret (dvs. ikke have en beslutningsprocedure) eller være ”tilfældig” hvad angår en given fordeling og stadig være ansvarlig for denne. Under visse omstændigheder kan en ”tilfældig” gruppe nemlig godt holdes moralsk ansvarlig for handlinger eller undladelser (Held, 1970). Jeg finder det dog tvivlsomt, at disse omstændigheder er kendetegnende for det globale samfund i forhold til fordelingen af fordele og ulemper mellem individer, selvom det fører for vidt at vise det i denne sammenhæng.¹¹

”Social interaktion” (Charles R. Beitz I og II)

Artiklen har kredset om redegørelser for retfærdighedens omstændigheder, der betoner en institutionel forståelse af disse, dvs. en opfattelse af, at retfærdighedens principper finder anvendelse på en eksisterende global struktur. Der er dog, som indikeret i indledningen, andre, måske mere plausible, opfattelser af retfærdighedens omstændigheder. En vigtig en af disse findes i Charles R. Beitz’ indflydelsesrige bidrag (1979). En grundpointe hos Beitz er, at ”social interaktion” eller interdependens, som man taler om i disciplinen international politik, er en nødvendig og tilstrækkelig eksistensbetingelse for retfærdighed. Følgelig fremstår det globale skema som den relevante genstand for retfærdighedsprincipperne (Beitz, 1979: 150-153; cf. Barry, 1973). Der er her klare paralleller til Pogges argument for at kigge på den globale struktur, og hvorledes denne stiller de dårligst stillede individer i verden. Beitz reviderede senere sit synspunkt på retfærdighedens omstændigheder ved at gøre klart, at *eksistensen*

af social interaktion ikke er en nødvendig og tilstrækkelig betingelse for, at retfærdighed som problem opstår, snarere er det *muligheden* for social interaktion (under en fair basisstruktur), der udgør en sådan betingelse (Beitz, 1983: 595). Den angivne motivation for denne revision er et ønske om at ”undgå en arbitrær bias til fordel for status quo” i den forstand, at hvis vi fokuserer på eksistensen af social interaktion, så udstrækker vi kun retfærdighedens principper til allerede pågående tilfælde af social interaktion og udelukker deres anvendelse på mulige retfærdige sociale interaktioner. Det bør nævnes, at andre, og til tider Beitz selv, indikerer en endnu mere permissiv opfattelse af retfærdighedens omstændigheder. Den hævder, at alene tilstedeværelse af individer kendetegnet ved visse moralske egenskaber er tilstrækkelig, for at retfærdighedsproblemet opstår, og retfærdighedsprincipper finder anvendelse (Beitz, 1983: 595; Richards, 1982).

I lyset af ovenstående analyse af Pogges institutionelle opfattelse af retfærdighedens omstændigheder vil hvad jeg har at sige til Beitz's argument ikke være overraskende. Pogge argumenterer for retfærdighedsprincippernes anvendelse i forhold til en eksisterende global struktur med dens økonomiske, politiske og beskyttende institutioner. Den globale struktur, som Pogge fokuserer på, nemlig den globale fordeling af goder mellem individer, rummer imidlertid ikke, som argumenteret for ovenstående, behørigt ansvarsgenererende strukturer i form af en beslutningsmekanisme eller relevante politiske institutioner. Da Beitz's forslag er at anvende retfærdighedsprincipper i relation til løsere strukturer eller relationer (end relationer inden for en basisstruktur), må denne konklusion *a fortiori* gælde her. Mens Beitz's forståelse kan facilitere axiologiske domme, hvad angår forskellige situationer eller udfald angående den globale fordeling af individuelle andele, så er der ikke tale om fordelinger, som nogen er ansvarlige for og dermed ikke, ifølge forståelsen i denne artikel, egentlige uretfærdige fordelinger.

Konklusion

Spørgsmålet om retfærdighedens omstændigheder – under hvilke omstændigheder opstår retfærdighed som problem? – er et klassisk spørgsmål i politisk teori og filosofi, der har fået fornyet relevans i relation til spørgsmålet om vores internationale eller globale forpligtigelser. Stærke intuitioner i blandt andet Rawls' indflydelsesrige værk (2005), herunder ambitionen om at neutralisere arbitrære uligheder mellem individer, trækker i retning af at udvide retfærdighedens rækkevidde til at omfatte en global grundlæggende struktur eller andre globale (mulige) relationer. Artiklen har imidlertid argumenteret for, at det globale samfund ikke plausibelt kan holdes ansvarligt for den globale fordeling

af fordele og ulemper mellem individer og dens mangelfuldhed vurderet ud fra fx. et rawlsiansk differensprincip eller en tærskel af menneskerettigheder. Snarere kan de holdes ansvarlig for et sæt af folkeretslige principper. Det begrundes en mere indgående undersøgelse af disse principper som fundament for en plausibel global retfærdighedsteori.

Noter

1. Tak til Sune Lægaard for at pege på behovet for afklaring med hensyn til begrebet "retfærdighedens omstændigheder" i forhold til centrale termer vedrørende den grundlæggende struktur og retfærdighedens rækkevidde i den nyere debat.
2. Det bør dog nævnes, at jeg ikke i artiklen udfordrer G.A. Cohens argumentation for, at der, når en kendsgerning er med til at begrunde et princip, er et mere fundamentalt princip uafhængigt af kendsgerninger, der forklarer, hvordan en given kendsgerning begrundes et givet princip (Cohen, 2008).
3. Som indikeret er det ikke den eneste mulige forståelse af, at retfærdigheden kræver en grundlæggende struktur. I en alternativ forståelse består kravet i, at en basisstruktur er et nødvendigt instrument til at realisere en retfærdig fordeling eller udgør en konstitutiv del af en retfærdig fordeling. Ifølge den forståelse er det ikke et krav, at der allerede eksisterer en grundlæggende struktur. I tilfælde hvor den ikke eksisterer, kræver retfærdigheden, at der arbejdes for at tilvejebringe en sådan, så vidt det er muligt (Abizadeh, 2007: afsnit I).
4. Rawls forsvarer et sæt af folkeretslige principper for relationerne mellem stater, men der er ikke tale om fordelingsretfærdige principper. For eksempel gælder Rawls' differensprincip – princippet om, at kun uligheder, der stiller de dårligst stillede bedst muligt, er acceptable – ikke. Se Rawls (1999b).
5. Jeg vender tilbage til, hvad der ligger i, at noget er et retfærdighedsprincip, nedenfor.
6. Tak til Nils Holtug for at rejse denne indvending.
7. Om libertære berettigelsesprincipper tæller som principper for fordelingsretfærdighed er omdiskuteret. I min forståelse, som indikeret i teksten, er jeg dog tilbøjelig til at se dem som sådan, da de på personrelateret vis påvirker fordelingen af individuelle andele.
8. Tak til Kasper Lippert-Rasmussen for dette eksempel og for indvendingen, der overvejes her.
9. Beskrivelsen af Pogges position i denne artikel skulle understøtte en sådan læsning. For videre tekstuel evidens (se Pogge, 1989: 27, 31, 34-35, 238, 276; 2002: 23-25, 44-46, 49-50, 66, 94-95, 101, 133, 135-136, 199-201; 2010: 3).
10. Tak til Rasmus Sommer Hansen og Klemens Kappel for denne kommentar.

11. Jeg søger at vise dette i mit paper "The Basic Structure, Collective Responsibility, and Global Justice", sec. V. Upubliceret. Kan rekvireres ved henvendelse til forfatteren.

Litteratur

- Abizadeh, Arash (2007). "Cooperation, Pervasive Impact, and Coercion: On the Scope (not Site) of Distributive Justice", *Philosophy & Public Affairs*, 35. årg., nr. 4, pp. 318-358.
- Arneson, Richard (2005). "Do Patriotic Ties Limit Global Justice Duties?", *Journal of Ethics*, 9. årg., nr. 1-2, pp. 127-150.
- Barry, Brian (1973). *The Liberal Theory of Justice*, Oxford: Clarendon Press.
- Beitz, Charles R. (1979). *Political Theory and International Relations*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Beitz, Charles R. (1983). "Cosmopolitan Ideals and National Sentiment", *The Journal of Philosophy*, 80. årg., nr. 10, pp. 591-600.
- Beitz, Charles R. (2009). *The Idea of Human Rights*, Oxford: Oxford University Press.
- Carens, Joseph H. (1987). "Aliens and Citizens: The Case for Open Borders", *The Review of Politics*, 49. årg., nr. 2, pp. 251-273.
- Christiano, Thomas (2008). "Immigration, Political Community, and Cosmopolitanism", *San Diego Law Review*, 45. årg., nr. 4, pp. 933-962.
- Cohen, G.A. (2008). *Rescuing Justice & Equality*, London og Cambridge: Harvard University Press.
- Daniels, Norman (1996). *Justice and Justification: Reflective Equilibrium in Theory and Practice*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Davidson, Donald (1980). *Essays on Actions & Events*, Oxford: Clarendon Press.
- Held, Virginia (1970). "Can a Random Collection of Individuals be Morally Responsible?", *The Journal of Philosophy*, 67. årg., nr. 14, pp. 471-481.
- Hume, David (1975/1777). *Enquiries Concerning Human Understanding and Concerning the Principles of Morals*. Med introduktion og analytisk indeks ved L.A. Selby-Bigge. Revideret tekst og noter ved P.H. Nidditch, Oxford: Clarendon Press.
- Hume, David (2000/1739-40). *A Treatise of Human Nature*. Redigeret af David Fate Norton og Mary J. Norton, Oxford: Oxford University Press.
- James, Aaron (2005). "Constructing Justice for Existing Practice: Rawls and the Status Quo", *Philosophy & Public Affairs*, 33. årg., nr. 3, pp. 281-316.
- Jones, Peter (1996). "International Human Rights: Philosophical or Political?", pp. 183-204 i Simon Caney, David George og Peter Jones (red.), *National Rights, International Obligations*, Westview Press.
- Lowe, Vaughan (2007). *International Law*, Oxford: Oxford University Press.

- May, Larry og Stacey Hoffman (red.) (1991). *Collective Responsibility: Five Decades of Debate in Theoretical and Applied Ethics*, USA: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Midtgaard, Søren Flinch (2009). "Retfærdighedens genstandsfelt", pp. 37-53 i Mogens Chrom Jacobsen, Søren Flinch Midtgaard og Asger Sørensen (red.), *John Rawls' politiske filosofi*, Århus: NSU Press.
- Parfit, Derek (1998). "Equality and Priority", pp. 1-20 i Andrew Mason (red.), *Ideals of Equality*, Oxford, UK og Malden, US: Blackwell.
- Pettit, Philip (2007). "Responsibility Incorporated", *Ethics*, 117. årg., nr. 2, pp. 171-201.
- Pogge, Thomas W. (1988). "Rawls on Global Justice", *Canadian Journal of Philosophy*, 18. årg., nr. 2, pp. 227-256.
- Pogge, Thomas W. (1989). *Realizing Rawls*, Ithaca og London: Cornell University Press.
- Pogge, Thomas W. (2002). *World Poverty and Human Rights*, Cambridge: Polity.
- Pogge, Thomas W. (2004). "'Assisting' the Global Poor", pp. 260-288 i Deen K. Chatterjee (red.), *The Ethics of Assistance: Morality and the Distant Needy*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Pogge, Thomas W. (2005). "Recognized and Violated by International Law: The Human Rights of the Global Poor", *Leiden Journal of International Law*, 18. årg., nr. 4, pp. 717-745.
- Pogge, Thomas W. (2010). *Politics as Usual: What Lies Behind the Pro-Poor Rhetoric*, Cambridge: Polity.
- Rawls, John (1993). *Political Liberalism*, New York: Columbia University Press.
- Rawls, John (1999a). Samuel Freeman (red.), *John Rawls: Collected Papers*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Rawls, John (1999b). *The Law of Peoples* with "The Idea of Public Reason Revisited", Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Rawls, John (2005). *En teori om retfærdighed*. Oversat af Mogens Chrom Jacobsen. Indledning og efterskrift ved Mogens Chrom Jacobsen og Asger Sørensen, Frederiksberg: det lille forlag.
- Reidy, David A. (2006). "Political Authority and Human Rights", pp. 169-188 i Rex Martin og David E. Reidy (red.), *Rawls's Law of Peoples: A Realistic Utopia?*, Malden: Blackwell.
- Rescher, Nicholas (1998). "Collective Responsibility", *Journal of Social Philosophy*, 29. årg., nr. 3, pp. 46-58.
- Richards, David A. (1982). "International Distributive Justice", pp. 275-299 i J. Roland Pennock og John W. Chapman (red.), *Nomos XXIV: Ethics, Economics, and the Law*, New York: NYU Press.

- Risse, Mathias (2005). "How Does the Global Order Harm the Poor?", *Philosophy & Public Affairs*, 33. årg., nr. 4, pp. 349-376.
- Scanlon, Thomas. M. (1989). "Rawls' Theory of Justice", pp. 169-205 i Norman Daniels (red.), *Reading Rawls*. Redigeret med en introduktion og et nyt forord ved Norman Daniels, Stanford, CA: Stanford University Press.
- Singer, Peter (1972). "Famine, Affluence, and Morality", *Philosophy & Public Affairs*, 1. årg., nr. 3, pp. 229-243.
- Singer, Peter (2004). "Outsiders: Our Obligations to Those beyond Our Borders", pp. 11-32 i Deen K. Chatterjee (red.), *The Ethics of Assistance: Morality and the Distant Needy*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Williams, Andrew (1999). "Resource Egalitarianism and the Limits to Basic Income", *Economics and Philosophy*, 15. årg., nr. 1, pp. 85-107.

Rasmus Sommer Hansen

Begreber og idealer i politisk teori¹

Jeg præsenterer to bud på, hvordan teorier om en række vigtige politiske begreber bør formuleres og vurderes. Den første, integrationstilgangen, hævder, at vi bør formulere og vurdere foreslåede begrebsopfattelser ud fra, hvordan de hænger sammen med og understøtter andre vigtige politiske begreber. Kun sådan kan vi begrunde, at der rent faktisk er tale om idealer, som er værdt at efterstræbe. Den anden, isolationstilgangen, påstår derimod, at vi må forsøge at isolere de forskellige politiske begreber fra hinanden, så vi kan afklare deres indhold i deres rene form. Jeg argumenterer for, at striden mellem de to tilgange ikke kan afgøres på baggrund af rent lingvistiske overvejelser, dvs. med henvisning til sprogbrug, men må afgøres ved hjælp af substantielle normative grunde, og disse synes at favorisere integrationstilgangen.

Et centralt anliggende for politisk filosofi og teori² er at formulere teorier³ om, hvad der skal forstås ved bestemte centrale politiske⁴ begreber eller værdier som fx. retfærdighed, frihed, lighed, fællesskab, demokrati og personlig autonomi. Politiske teoretikere og politisk bevidste borgere i det hele taget strider om, hvordan disse og andre politiske begreber skal forstås. Forskellige teoretikere indtager fx. forskellige synspunkter angående værdien frihed, om hvordan den skal forstås, om den er i konflikt med lighed, og om frihed i så fald trumfer lighed, således at vi aldrig må ofre friheden på lighedens alter. Såkaldte værdipluralister som fx. Isaiah Berlin (2005) og Joseph Raz (1986) indtager det synspunkt, at forskellige politiske begreber og værdier uundgåeligt vil være i konflikt med hinanden, og at vi i mange tilfælde vil stå i en tragisk valgsituation, hvor vi er nødt til at ofre noget værdifuldt for at realisere noget andet vigtigt. Værdimonister⁵ som Ronald Dworkin (2011) hævder på den anden side, at der nok kan være tilsyneladende konflikter mellem forskellige værdier, men at disse netop kun er tilsyneladende, og at vi ved yderligere refleksion vil kunne konstruere opfattelser af værdierne, som ikke er i modstrid med hinanden.

I denne artikel vil jeg præsentere to bud på, hvordan teorier om eller opfattelser af en række af de vigtigste politiske begreber bør konstrueres.⁶ De to bud afspejler den værdipluralistiske henholdsvis værdimonistiske position. Når jeg refererer til vigtige eller centrale politiske begreber eller værdier i det følgende, er det begreberne retfærdighed, frihed, lighed, fællesskab (eller hvad der i gamle dage blev kaldt broderskab) og demokrati, jeg mener, men diskussionen kan muligvis have bredere relevans. Det første bud er formuleret mest eksplicit af

Ronald Dworkin (1986; 2006a; 2006b; 2011), men findes også i nogen grad hos John Rawls (1971). Den grundlæggende ide er her, at teorier om de vigtige politiske begreber skal yde retfærdighed over for disse begrebers status som idealer. Det indebærer ikke bare, at teorierne kan godtgøre, hvorfor vi gør et individ fortræd ved at nægte ham adgang til det, der falder under begreberne; men også at en teori om et bestemt begreb kan godtgøre, hvordan *andre* idealer understøttes og gøres realiserbare, hvis vi realiserer den foreslåede opfattelse af dette bestemte ideal. Jeg vil kalde denne tilgang *integrationstilgangen*.

Det andet bud på, hvordan teorier eller opfattelser af politiske begreber bør formuleres, kan findes i G.A. Cohens bog *Rescuing Justice and Equality* (2008). Den centrale påstand er her, at vi skal undgå teorier om eller opfattelser af begreber, som indbygger hensyn til andre værdier (og empiriske kendsgerninger), end det begreb teorien eller opfattelsen angår, fordi disse forhold simpelthen er irrelevante. Cohen mener i stedet, vi bør analysere begreber som retfærdighed i deres reneste form eller i isolation fra andre begrebers indflydelse på vores vurderinger samt fra spørgsmålet, om det, begrebet henviser til, er værdifuldt. Jeg vil derfor kalde Cohens position for *isolationstilgangen*.

De to tilgange giver således modstridende forskrifter for, hvordan teorier om, og opfattelser af, politiske begreber skal formuleres, så spørgsmålet er, hvordan vi kan afgøre striden mellem dem. Jeg argumenterer for det første for, gennem en kritik af Cohens position, at striden ikke kan afgøres ved at afdække begrebernes mening eller de konventionelle kriterier, som styrer deres anvendelse. Det skyldes, at de politiske begreber, vi er interesserede i, alle er omtvistede, dvs. folk er uenige om, hvilke kriterier der styrer deres korrekte brug. Vi kan derfor ikke afgøre, hvordan teorier om disse begreber bør formuleres ved at henvise til deres mening. Det betyder for det andet, at vi må afgøre striden på baggrund af substantielle normative grunde, dvs. ved at pege på normativt betydningsfulde eller værdifulde egenskaber ved den ene eller anden af de to tilgange, som kan begrunde vores valg. Jeg konkluderer, at integrationstilgangen kan bakkes op af en række substantielle grunde, mens det er langt mere uklart, hvad der begrunder isolationstilgangen, og at bolden er på tilhængerne af isolationstilgangens banehalvdel i forhold til at retfærdiggøre deres position.

Integrationstilgangen

I starten af *A Theory of Justice* reflekterer Rawls over, hvordan en teori om retfærdighed skal formuleres, og hvilke succeskriterier en sådan teori har. Han hævder her to vigtige forhold angående retfærdighed: For det første peger han på, at folk er uenige om, hvad retfærdighed kræver af os, men at vi stadig kan hævde, at de strides netop om, hvad retfærdighed kræver, fordi de deler et

abstrakt begreb (*concept*) om retfærdighed, hvilken deres modstridende opfattelser (*conceptions*) kan betragtes som fortolkninger af. Retfærdighedsbegrebet kan således ifølge Rawls karakteriseres ved det abstrakte princip, at ingen arbitrære distinktioner må foretages mellem personer (Rawls, 1971: 5), og dette, hævder han, vil de fleste være enige i, selvom de er uenige om, hvordan det mere konkret skal forstås. Vi skal således skelne mellem det abstrakte retfærdighedsbegreb og de fortolkninger af begrebet, som giver anledning til modstridende principper. Dernæst hævder Rawls, at en teori om retfærdighed ikke blot skal vurderes i forhold til sine distributive konsekvenser, men også må vurderes i forhold til de videre samfundsmæssige konsekvenser af at implementere teorien. Alt andet lige er en teori om retfærdighed at foretrække frem for en anden, hvis dens videre konsekvenser er mere ønskværdige (Rawls, 1971: 6).⁷

Begge teser angående retfærdighedsbegrebet er blevet generaliseret og udbygget af Ronald Dworkin (2006a; 2006b; 2011) til også at gælde for andre vigtige politiske begreber, nærmere bestemt de begreber, som vi rimeligvis kan opfatte som idealer. Dworkins position, som jeg vil kalde *integrationstilgangen*, er, at teorier om disse begreber må udformes med stadigt hensyn til, (1) at folk deler disse begreber på et abstrakt niveau, men er uenige om, hvad begreberne implicerer på et mere konkret niveau; og (2) at det er et succeskriterium for en teori om et sådant politisk begreb, at den maksimerer overensstemmelsen med andre idealer, vi tilslutter os. Selvom vi således også ifølge integrationstilgangen kan skelne mellem *forskellige* begreber og værdier, især når vi foretager abstrakte karakteriseringer af dem, og selvom vi kan fokusere primært på ét bestemt begreb i vores undersøgelser af det, er integrationstilgangens påstand, at vi ikke kan blive stående ved den forståelse, vi kan opnå ved at behandle de forskellige begreber isoleret set.

Så Dworkin er altså enig med Rawls i, at retfærdighed er et omtvistet⁸ begreb. Der findes mange forskellige konkurrerende opfattelser af retfærdighed, men jo mere abstrakt vi karakteriserer begrebet, jo større grad af enighed kan vi opnå. Det skyldes, at mange forskellige fortolkninger af et abstrakt begreb er mulige. En anden form for enighed, vi kan bygge på, er enighed om den rolle, retfærdighed skal udfylde. Endelig, og måske vigtigst af alt, kan der etableres enighed om, at bestemte paradigmatisk eksempler kan eller afgjort ikke kan tælle som eksempler på retfærdighed, som fx. når nogen nægtes ansættelse, fordi de har den ”forkerte” hudfarve. Vi må ifølge Dworkin (1986: 73-76) tage udgangspunkt i disse tre niveauer af enighed: dvs. (1) enighed om den abstrakte karakterisering af indholdet af retfærdighed, fx. at retfærdighed består i, at folks besiddelser ikke er baseret på arbitrære distinktioner mellem dem; (2) enighed om den rolle retfærdighed har eller bør have, fx. at retfærdighed

vedrører fordelingen af goder inden for en gruppe af individer; og (3) enighed om paradigmatisk eksempler, fx. at racediskrimination er uretfærdig. At visse overbevisninger om et begreb er paradigmatisk betyder ikke, at de ikke selv kan blive til genstand for kritik eller i sidste ende må afvises. De er foreløbige fikspunkter, for at bruge Rawls' formulering (1971: 20), men de er ikke ubetvivlelige.

Som nævnt generaliserer Dworkin dette til også at gælde andre politiske begreber. Vi kan derfor karakterisere den første komponent i integrationstilgangen således, at vores teorier om vigtige politiske begreber skal bygge på enighed angående abstrakt karakterisering, funktion af og især paradigmatisk eksempler på de politiske begreber og forsøge at konstruere en fortolkning af begreberne, som stemmer overens med disse delte overbevisninger, og som kan begrunde deres korrekthed. Dette kan også udtrykkes sådan, at integrationstilgangen sigter mod det, Rawls (1971: 19-21) kalder en *reflekteret ligevægt* mellem vores velovervejede vurderinger (dvs. vurderinger dannet under gunstige forhold, således at de ikke forstyrres af irrelevante forhold som tidspres, følelsesmæssig ophidselse eller lignende) på alle abstraktionsniveauer, dvs. fra de helt konkrete vurderinger angående eksempler til de mest almene domme, vi kan fælde. At der skal være ligevægt betyder, at de forskellige vurderinger stemmer overens. At ligevægten er reflekteret vil sige, at vi ved, hvorfor og hvordan de forskellige vurderinger gensidigt understøtter hinanden. Integrationstilgangen kan dermed ses som en form for begrundelsesmæssig kohærentisme (jf. Sayre-McCord, 1996), hvor en påstand groft sagt er begrundet i den udstrækning, den hænger godt sammen med andre påstande.

Den anden komponent i integrationstilgangen består i en uddybning og generalisering af Rawls' krav om, at retfærdighedsteorier også skal vurderes på deres videre konsekvenser. Den hævder, at teorier om de centrale politiske begreber skal respektere to forbundne formål: For det første (a) skal de indfange bestemte former for *uret* eller *fortræd*, individer lider eller gøres, hvis de nægtes det, begrebet dækker. For det andet (b) skal de indfange bestemte former for *værdi* knyttet til begrebernes status som idealer, og dette kræver, at begrebsopfattelserne kan forklare, hvordan realiseringen af bestemte idealer kan understøtte realiseringen af andre politiske idealer og dermed bidrage positivt til folks liv. Ideen er her, at en begrebsopfattelse må kunne godtgøre, at der rent faktisk er tale om noget værdifuldt, noget der er værd at stræbe efter – et ideal; hvis en redegørelse for et begrebsindhold resulterer i en opfattelse af begrebet, som ikke synes værd at efterstræbe, eller som det ikke virker forkert at nægte nogen adgang til, er der grund til at være skeptisk over for denne opfattelse.

I Dworkins (2006a: 114-115) diskussion af Isaiah Berlins (2005) frihedsbegreb eksemplificeres (a). Berlin hævdede, at frihed (*liberty*) er fraværet af andres indgriben. Men Dworkin opstiller nu følgende udfordring for denne opfattelse. Antag at Dworkin ønsker at dræbe sine kritikere. At hindre Dworkin i at gøre dette ville ifølge Berlins frihedsopfattelse være en (retfærdiggjort) begrænsning af Dworkins frihed. Men dette synes ikke at være plausibelt, hvis en frihedsopfattelse skal kunne forklare den uret, en person lider ved at blive nægtet sin frihed til at gøre noget bestemt. For Dworkin synes ikke at lide nogen som helst uret ved at blive nægtet muligheden for at dræbe sine kritikere – det ville overhovedet ikke være forkert på nogen måde at forhindre ham i at gøre det. (a) kan således bruges som en test af foreslåede begrebsopfattelser: Begår vi en uret ved at nægte individer adgang til det, begrebet dækker?

Men som (b) ovenfor udtrykker, skal vi også forsøge at sige noget mere positivt om den værdi, realiseringen af et bestemt ideal har, og det kræver en redegørelse for, hvordan idealet understøtter andre idealer. Understøttelse betyder her to ting; for det første har understøttelse en negativ dimension, nemlig kompatibilitet. To idealer er kompatible, hvis realiseringen af det ene ikke har negative konsekvenser (logisk eller empirisk) for realiseringen af det andet. For det andet har understøttelse en positiv dimension: et ideal A understøtter et andet ideal B i denne forstand, hvis realiseringen af A gør B nemmere at realisere eller er en nødvendig forudsætning for, at B kan realiseres.⁹ Som jeg beskriver nedenfor, kunne man fx. hævde, at frihed er en nødvendig forudsætning for, at lighed kan realiseres. Kun hvis lovene er konstrueret således, at de maksimerer folks frihed, kan en distribution af ressourcer være lige (ifølge dette synspunkt).

Grunden til, at vi skal formulere opfattelser af de politiske begreber, som understøtter hinanden, er, at de har *integreret værdi* (Dworkin, 2006b: 156-159): De skal ses som integreret med vores interesse i et godt liv; en integreret værdi har (noget af) sin værdi i kraft af, at anerkendelse og organisering af vores liv omkring realiseringen af den bidrager positivt til vores muligheder for at leve vellykkede liv. Integrerede værdier er ting eller størrelser, som delvist får deres værdi ved at være en del af et større værdifuldt hele. Et eksempel kunne være venskab, som både har værdi i sig selv, men som delvist får sin værdi ved at bidrage til vennernes liv på andre måder. Det liv, der realiserer venskab, er bedre end et liv uden venskab, og et venskab, som bidrager til vennernes vellykkede liv, er bedre end et venskab, som ikke gør dette – ja det er uklart, om det sidste overhovedet kan kaldes et rigtigt venskab. Som det fremgår af Dworkins diskussion (fx. 2006b: 158), skal relationen mellem den integrerede værdi og personers muligheder for at leve vellykkede liv ikke betragtes som snævert

instrumentelt. Det er ikke tilfældet, at én integreret værdi blot kan udskiftes med en anden værdi med den ”samme” effekt på folks liv. Der er snarere tale om, at bestemte integrerede værdier på uerstattelig vis har en positiv effekt på folks muligheder for at leve vellykkede liv. Hvis et liv mangler venskab, kan det muligvis være nok så vellykket i andre dimensioner, men disse dimensioner kan ikke erstatte det manglende venskab.

Mener vi, at et politisk ideal har integreret værdi, må vi undersøge, hvordan virkeliggørelsen af bestemte opfattelser heraf bidrager til realiseringen af folks vellykkede liv i det hele taget, og vi må i særdeleshed undersøge, hvordan realiseringen af idealet kan bidrage til realiseringen af andre integrerede idealer, som ligeledes er centrale for, at folk kan leve vellykkede liv. Det skyldes, at idealer synes mere værdifulde, hvis de er kompatible med og gensidigt understøtter hinanden, og at folks muligheder for at leve vellykkede liv påvirkes positivt ved, at de lever i samfund, hvor disse idealer alle er virkelighed. Så hvis vi således antager, at de centrale politiske begreber står for idealer, som har integreret værdi, betyder det, at vi må forsøge at formulere begrebsopfattelser for disse begreber, som holistisk forsøger at fortolke begreberne i lyset af hinanden. Vi må forsøge at formulere opfattelser af begreberne, hvor vi lader os styre af, hvorvidt vores opfattelse af et givet begreb og den vigtighed, vi tilskriver det, bedst passer sammen med vores opfattelser af, hvilke andre dimensioner et vellykket liv har (Dworkin, 2006b: 160). Hvis vi fx. antager, at lighed har integreret værdi, betyder det, at lighed er værdifuldt delvist som følge af lighedsidealets bidrag til folks liv blandt andet ved at bidrage til realiseringen af *andre* politiske idealer som fx. fællesskabsidealet.

Hvis vi accepterer integrationstilgangens påstand om, at vi skal formulere opfattelser af begreber, som yder retfærdighed til de politiske begrebers status som idealer, synes det plausibelt at hævde, at disse begreber dækker over integrerede værdier; som tidligere nævnt, synes idealer mere værdifulde eller ønskværdige – mere ”ideale” – hvis de er gensidigt kompatible og gensidigt understøttende. Endvidere gør opfattelsen af de politiske begreber som integrerede værdier det muligt at forbinde (a) og (b) for disse begreber. Tag igen lighedsbegrebet: Antagelsen om, at lighed har integreret værdi, ville kunne bidrage til at forklare, hvorfor det ville være forkert og gøre en person uret at nægte hende en lige andel af samfundets goder. Sådant en nægtelse ville nemlig bevirke, at personens liv ville være dårligere, end det ellers ville have været.

Integrationstilgangen lægger således op til en værdimonistisk opfattelse af, hvordan de forskellige politiske værdier relaterer sig til hinanden. Men det er værd at bemærke, at værdimonismen ikke er en uundgåelig konsekvens af at anvende integrationstilgangen. Det er nemlig muligt, at vi må konkludere i

sidste ende, at den bedst integrerede teori, vi kan formulere, indebærer, at visse værdier er i konflikt. Men dette vil i så fald være et resultat af en omfattende analyse og argumentation snarere end den antagelse, vi starter fra. Udgangspunktet for integrationstilgangen er, at værdierne ikke er i modstrid med hinanden, fordi konflikt ville gøre værdierne mindre værdifulde.

Før jeg fortsætter til en redegørelse for isolationstilgangen og nogle indvendinger mod integrationstilgangen, vil jeg kort opsummere denne sektionens hovedpåstande samt give et eksempel på, hvordan integrationstilgangen fungerer i praksis. Jeg har for det første redegjort for, hvordan integrationstilgangen tager sit udgangspunkt i den (delvise) enighed, der kan etableres vedrørende politiske begrebers abstrakte indhold, paradigmeeksempler på begrebet og den overordnede rolle, begrebet skal leve op til. Integrationstilgangen adskiller sig fra andre tilgange gennem den måde, den tilskriver formål og værdi til politiske begreber på. Formuleringen af teorier for politiske begreber skal ifølge integrationstilgangen respektere, at (a) folk lider uret ved at blive nægtet adgang til det, begrebet dækker; og (b) begrebernes status som idealer, hvis realisering bidrager til, at folk kan leve vellykkede liv blandt andet ved at understøtte realiseringen af andre idealer.

Nu til eksemplet, nemlig Dworkins lighedsteori (2000: kap. 2 og 3). Denne teori siger, at folk er lige, når de har den samme mængde ressourcer, og at dette blandt andet kræver en bestemt form for auktion. I denne auktion har alle folk den samme abstrakte købekraft. Dette sikrer, at alle har lige indflydelse på priserne på de forskellige former for materielle ressourcer, der er til rådighed. For at der kan herske ressourcelighed, må auktionen resultere i en misundelsesfri distribution af ressourcer, hvilket betyder, at ingen foretrækker nogen andens ressourcebundt frem for sit eget. Nu er problemet imidlertid, at afhængigt af hvordan folks frihedsrettigheder konstrueres, vil auktionen levere forskellige misundelsesfri distributioner. Vi kunne fx. tænke os, at loven forbød anvendelsen af ler til bestemte formål, fx. til at lave satiriske skulpturer af den muslimske profet Muhammed. Dette ville betyde, at nogle individer, som ellers ville have budt på ler, ikke længere ønsker dette, og at prisen på ler, lige så vel som prisen på andre ressourcer, som disse individer ville byde på i stedet for at byde på ler, derfor ville være forskellig fra, hvad den ville have været, hvis en sådan lov ikke eksisterede. En anden misundelsesfri distribution af ressourcerne ville derfor blive resultatet.

Hvornår er ressourcerne så lige fordelt? I tråd med integrationstilgangens forskrifter om at formulere teorier, således at de forskellige centrale begreber gensidigt understøtter hinanden, argumenterer Dworkin for, at ressourcelighed kræver en bestemt form for rettighedsstruktur, hvor alle generelt er frie

til at gøre, hvad de ønsker med deres ressourcer, så længe andres sikkerhed¹⁰ respekteres (2000: 150-151). Den mest *lige* distribution af ressourcer er samtidig den mest *frie*. Dworkin konstruerer således en opfattelse af lighed, som samtidigt forudsætter og understøtter værdien af frihed; ja, vi kan faktisk slet ikke sige, hvordan lighed bør forstås uden at referere til frihed.

Isolationstilgangen¹¹

I sin kritik af konstruktivismen (i særdeleshed Rawls' version) som metode i politisk filosofi formulerer G.A. Cohen (2008: 274-286; se også Cohen, 2011) nogle indvendinger mod denne, som også kan rettes mod integrationstilgangen. Den konstruktivistiske metode til formuleringen af normative principper er ifølge Cohen det synspunkt, at principper får deres normative berettigelse i kraft af at være produkter af en sund udvælgelsesprocedure (Cohen, 2008: 274). Cohens fokus er udelukkende konstruktivisme mht. retfærdighed, men hans argumenter ville kunne appliceres *mutatis mutandis* på andre værdier. Jeg vil dog følge Cohens eksempel ved at fokusere på retfærdighed i det følgende.

Hvad er der galt med konstruktivismen? Konstruktivismen fejler ifølge Cohen, fordi den behandler retfærdighed som sensitiv over for en særlig slags empiriske kendsgerninger, og fordi den sammenblander retfærdighed og andre værdier (Cohen, 2008: 275). Begge fejltagelser skyldes, at konstruktivismen behandler retfærdighedsprincipper som det optimale sæt af principper at leve efter alt taget i betragtning, men netop fordi disse principper er de bedste at leve efter alt taget i betragtning, er de ikke nødvendigvis de bedste principper set udelukkende fra et retfærdighedsperspektiv (2008: 275).

Cohen påpeger, at det er vigtigt at foretage to sondringer, hvis sammenblanding karakteriserer konstruktivismen (2008: 276-277). Vi bør skelne dels mellem grundlæggende normative principper på den ene side og reguleringsregler på den anden, dels mellem principper, der tjener værdien af retfærdighed, og principper, der tjener andre værdier. Grundlæggende retfærdighedsprincipper er svar på spørgsmålet, hvad retfærdighed er, og for dette spørgsmål er empiriske kendsgerninger¹² og andre grundlæggende værdier ganske irrelevante. Fundamentale retfærdighedsprincipper repræsenterer ifølge Cohen vores ultimative overbevisninger, og disse principper tjener værdien af retfærdighed. Reguleringsregler på den anden side er nogle, vi vælger i lyset af de generelle konsekvenser af at gøre dette, og for at vurdere disse konsekvenser må vi trække på de fundamentale principper såvel som empiriske kendsgerninger. Reguleringsregler er således både afhængige af fundamentale retfærdighedsprincipper, empiriske kendsgerninger og andre grundlæggende principper, og de bør derfor ikke blandes sammen med et svar på spørgsmålet, hvad retfærdighed i sig selv

er. Reguleringsregler afspejler både principper, som tjener retfærdighed, principper, der tjener andre værdier, og empiriske kendsgerninger.

Problemet med konstruktivismen er således både, at den sammenblander fundamentale normative principper med reguleringsregler, og at den sammenblander principper, der tjener andre værdier end retfærdighed, med principper, der tjener retfærdighed. Den sidste del af denne kritik synes ligeledes at finde anvendelse på integrationstilgangen, for integrationstilgangen behandler spørgsmålet om, hvordan retfærdighed skal opfattes, som afhængigt af, hvad der ligger i andre værdier end retfærdighed. Dvs. integrationstilgangen kan ligesom konstruktivismen anklages for at sammenblende principper, som tjener retfærdighed, med principper, som tjener andre værdier, og generelt for at sammenblende principper, som tjener forskellige værdier, med hinanden. Dworkin gør sig fx. skyldig i den nævnte sammenblanding i sin lighedsteori. Som beskrevet ovenfor, indeholder Dworkins opfattelse af ressourcelighed en irreducibel henvisning til frihed, idet Dworkin hævder, at egentlig ressourcelighed forudsætter, at folk er frie til at anvende deres ressourcer til, hvad end de ønsker.

Indeholdt i Cohens kritik er det positive synspunkt, jeg vil kalde *isolationstilgangen*. Ifølge denne tilgang til, hvordan vi bør formulere opfattelser af politiske begreber, bør vi forsøge at afdække, hvad der ligger i hvert enkelt begreb i isolation fra spørgsmålet om, hvad der ligger i andre begreber, samt hvad de empiriske kendsgerninger er, men også spørgsmålet om, hvad der er normativt rigtigt at gøre alt taget i betragtning. Der er således en tredje distinktion, der er helt central for isolationstilgangen, nemlig mellem det, at noget er normativt rigtigt (godt eller værdifuldt) i sig selv, og det, at noget er normativt rigtigt (godt eller værdifuldt) alt taget i betragtning. Isolationstilgangen indebærer, at vi først bør foretage en afklaring af, hvad et begreb dækker i isolation fra andre begreber, og hvori dets værdi består i sig selv, for derefter at afklare spørgsmålet hvad der er værdifuldt alt taget i betragtning på baggrund af vores begrebsafklaringer og opfattelser af værdiernes værdi i sig selv.

Et bud på, hvordan dette mere præcist kunne foregå, er, at vi skal forsøge, at opstille forskellige eksempler, som kun varierer mht. det begreb, vi vil undersøge, for derved at udlede de principper, der bedst forklarer vores intuitive vurderinger i disse eksempler. Men hvordan ved vi, at vores intuitive vurderinger af, hvad et begreb indeholder, rent faktisk er korrekt? Her ser jeg to muligheder: Enten kunne tilhængere af isolationstilgangen hævde, at deres intuitive vurderinger i konkrete eksempler er udtryk for lingvistiske intuitioner, som er funderet i deres kompetencer som sprogbrugere i et bestemt sprogfællesskab, og som giver adgang til de konventionelle kriterier, som styrer begrebernes kor-

rette anvendelse; alternativt kunne de hævde, at deres intuitioner simpelthen var udtryk for en særlig evne til at opfatte begrebslige sandheder forstået a la matematiske sandheder.

Uanset hvad er ideen, at vi gennem intuitive vurderinger i konkrete eksempler vil kunne forfine vores opfattelser af, hvilke principper der udtrykker bestemte politiske begreber uafhængigt af, hvad indholdet af andre politiske begreber er. Hvis vi følger disse forskrifter, må vi ifølge Cohen forvente, at de principper, vi finder frem til knyttet til forskellige begreber, er i modstrid med hinanden, idet de ikke alle kan tilfredsstilles samtidigt (2008: 4). Endvidere har vi ikke nogen overordnet metode til systematisk at kombinere dem (2008: 4). Vi må foretage vores endelige normative vurderinger gennem en intuitiv afvejning af disse modstridende principper (Cohen, 2008: 4-5). Isolationstilgangen indebærer, at dette simpelthen er "a fact of life", som vi må lære at leve med, selvom det måske synes utilfredsstillende.

Hvor integrationstilgangen således medfører, at vi må forsøge at konstruere teorier om politiske begreber, som tjener og understøtter hinanden, og at vi derfor altid må undersøge begreber i sammenhæng med hinanden, vil isolationstilgangen insistere på, at vi forsøger at isolere begreberne fra hinanden og blot må acceptere det som et uomgængeligt faktum, hvis vores normative principper ofte er i konflikt. Hvor integrationstilgangen kræver, at vi altid forsøger at formulere principielle løsninger på, hvad vores politiske værdier kræver af os, indebærer isolationstilgangen, at dette mål er illusorisk, og at vi i stedet må acceptere, vi i sidste ende må forlade os på en (ikke-principiel) intuitiv afvejning.

I de følgende sektioner vil jeg forsøge at argumentere for, at Cohens argumenter er utilstrækkelige til at vise, at integrationstilgangen er fejlagtig af rent lingvistiske grunde; at vi må afgøre, hvilken tilgang vi bør anvende ved at spørge til, hvilke substantielle grunde der kan begrunde dette valg; og at det er uklart, hvordan isolationstilgangen i modsætning til integrationstilgangen kan underbygges af substantielle normative grunde. Men først vil jeg give et eksempel på isolationstilgangen i aktion.

I en diskussion af, hvorvidt Pareto-optimalitet kan være en begrænsning på foreslåede opfattelser af retfærdighed, giver Cohen blandt andet følgende eksempel for at vise, at dette ikke kan være tilfældet: Antag at Jane er medlem af et fredeligt, anarkisk samfund, hvor manna regelmæssigt falder ned fra himlen og bliver fordelt ligeligt mellem samfundets medlemmer, fordi de betragter dette som retfærdigt. Antag videre at et ekstra stykke uflytteligt, men destruerbart, manna falder ned på Janes græsplæne. Til dette siger Jane: "Jeg vil ikke have dette ekstra manna, da det er uretfærdigt, hvis jeg får mere, end I andre har, så jeg vil lave et bål af det i stedet". Cohen mener, at dette eksempel viser,

at retfærdighed og Pareto-optimalitet er inkompatible. Jane handler retfærdigt, men Pareto-optimalitet ville kræve, at hun beholdt sin manna (Cohen, 2008: 317-318). Denne konklusion bygger tilsyneladende på Cohens intuitive vurdering af, hvad retfærdighed kræver (lighed), og viser, hvordan isolations-tilgangen fordrer, at vi holder fast i denne vurdering, selvom det betyder, at retfærdighed og en anden (formodet) værdi er i konflikt.

I modsætning hertil vil integrationstilgangen foreskrive, at vi genovervejer, om retfærdighed kræver (streng) lighed, eller om den form for lighed, Cohens eksempel involverer, er den form for lighed, retfærdighed kræver. Tilhængere af integrationstilgangen kunne fx. indtage det såkaldte prioritetssynspunkt i lyset af Cohens eksempel, nemlig at retfærdighed i stedet for lighed kræver, at vi maksimerer summen af vægtede goder i samfundet, hvor goderne vægtes således, at de har højere vægt, jo dårligere folk er stillet. Dette, kunne de hævde, var et bedre udtryk for, hvad retfærdighed kræver af os end (streng) lighed. Alternativt kunne de hævde, at retfærdighed kræver en form for betinget lighed, nærmere bestemt at retfærdighed kræver, at vi vælger den mest lige, Pareto-optimale fordeling af goderne; Pareto-optimalitet er en konstitutiv del af en retfærdig fordeling.

Utilstrækkelige argumenter imod integrationstilgangen

I denne sektion vil jeg kritisere Cohens argumenter imod integrationstilgangen og argumentere for, at vi ikke kan afgøre, hvilken tilgang vi bør vælge på baggrund af rent lingvistiske overvejelser. Min første observation er, at Cohens argumenter egentlig slet ikke implicerer noget, som venner af integrationstilgangen må benægte. Cohen (2008: 280) hævder som en begrebslig sandhed, at fundamentale retfærdighedsprincipper udelukkende reflekterer retfærdighed, eller at de udelukkende reflekterer ikke-retfærdighed, men at de *ikke* kan reflektere både retfærdighed og andre værdier eller kendsgerninger. Cohen argumenterer videre for, at de fundamentale retfærdighedsprincipper faktisk udelukkende reflekterer retfærdighed. Jeg antager for argumentets skyld, at dette er korrekt. Implikerer det, at integrationstilgangen må forkastes til fordel for isolationstilgangen?

Det gør det ikke. Fortalere for integrationstilgangen kan medgive, at retfærdighedsbegrebet, og de abstrakte principper det udtrykker, ikke reflekterer andet end retfærdighed, men insistere på, at hvordan dette abstrakte begreb og disse abstrakte principper fortolkes, er et substantielt politisk-moralsk spørgsmål, hvor det er relevant, hvordan principperne hænger sammen med andre værdier end retfærdighed. De kan medgive, at vi kan skelne på et abstrakt

begrebsligt niveau mellem forskellige værdier, men benægte, at vi kan udfylde værdiernes indhold uden at henvise til deres relation til andre værdier.

Antag fx. at det abstrakte retfærdighedsbegreb implicerer et princip om, at arbitrære forskelle er uretfærdige (Rawls, 1971: 5). Vi kunne også antage, sådan som Cohen tilsyneladende tilskynder os til, at retfærdighedsbegrebet implicerer et princip om, at alle bør have det, der tilkommer dem (Cohen, 2008: 7). Venner af integrationstilgangen kan udmærket acceptere begge disse fundamentale retfærdighedsprincipper, men samtidigt insistere på, at det egentlig interessante politisk-filosofiske spørgsmål går på, hvordan disse principper skal fortolkes, og dette er et spørgsmål om at formulere den bedste substantielle politisk-moralske opfattelse af principperne. Som fortalere for integrationstilgangen vil de selvfølgelig videre hævde, at den bedste opfattelse af disse principper er den, som tilbyder den bedst muligt integrerede redegørelse for retfærdighed og andre vigtige værdier. Hvis Cohen svarer, at den foreslåede opfattelse derved i en relevant forstand reflekterer ikke-retfærdighed og derved krænker hans distinktioner, så skylder han os en nærmere redegørelse for, hvorfor vi bare *må* forstå distinktionerne mellem fundamentale principper og reguleringsregler, samt mellem principper, der tjener retfærdighed, og principper, der tjener andre værdier på netop denne måde.

Så Cohens distinktion mellem fundamentale normative principper og reguleringsregler samt mellem principper, der tjener retfærdighed, og principper, der tjener andre værdier, kan ikke i sig selv undergrave integrationstilgangen. På den anden side er det stadig muligt, at isolationstilgangen bør foretrækkes af andre grunde. Pointen er bare, at der ikke er noget i det, Cohen fremfører, som afgør striden; hvorvidt integrationstilgangen eller isolationstilgangen er den bedste tilgang til politisk teori, er stadig et åbent spørgsmål. I resten af denne sektion vil jeg undersøge og afvise én strategi for at besvare dette spørgsmål, som indikeres af Cohens sprogbrug, nemlig at henvise til rent lingvistiske overvejelser. Cohen hævder nemlig eksplicit (fx. 2008: 292, 305, 324), at vi bare ved, grundet vores viden om retfærdighedsbegrebet, at teorier om retfærdighed, der anvender en konstruktivistisk metode, er falske. Jeg vil argumentere for, at denne strategi ikke fungerer. I den næste sektion vil jeg derfor undersøge, hvilke andre grunde vi kan have til at foretrække den ene tilgang frem for den anden. Hvis disse grunde ikke er rent lingvistiske, må de være af en mere substantiel normativ karakter, dvs. de må sige os noget om, hvad der taler for vores valg af tilgang ved at pege på gode, værdifulde eller på anden vis normativt betydningsfulde træk ved at vælge således.

Så jeg vil nu undersøge et argument for isolationstilgangen, som hævder, at denne må foretrækkes, fordi det ikke bare er en begrebslogisk sandhed, at fun-

damentale retfærdighedsprincipper udelukkende må reflektere retfærdighed (eller udelukkende ikke-retfærdighed), men også at *opfattelser* af retfærdighed, dvs. fortolkninger af disse principper, udelukkende må reflektere retfærdighed. Jeg antager i det følgende, at retfærdighedsbegrebet kan beskrives ved det fundamentale princip, at alle bør have, hvad der tilkommer dem. For at tjene den nævnte lingvistiske strategi til fordel for isolationstilgangen må synspunktet så være, at dette princip *kun* kan fortolkes på en sådan måde, at integrationstilgangen udelukkes, og vel at mærke af lingvistiske eller begrebslogiske grunde. Venner af denne strategi kunne således hævde, at det simpelthen er indeholdt i betydningen af det abstrakte retfærdighedsprincip, at andre værdier såsom frihed, stabilitet, fællesskab, demokrati osv. ikke er relevante. Dette kan også udtrykkes sådan, at kriterierne for korrekt anvendelse af retfærdighedsbegrebet har et sådant indhold, at de udelukker integrationstilgangen. Hvis ikke man følger disse kriterier, så taler man i virkeligheden om noget andet end retfærdighed.¹³ (Alternativt kunne de hævde, at isolationstilgangens korrekthed følger af en rationel, begrebslig intuition, som giver direkte adgang til begrebslige sandheder i den platoniske himmel. Hvis dette hævdes, kan vi imidlertid afkræve dem et svar på, hvori denne intuitive evne består, hvorfor den er en pålidelig måde at opnå viden på, og hvorfor kun venner af isolationstilgangen besidder denne evne i lyset af de politiske begrebers omstridte natur.)

Jeg betragter dette synspunkt som umiddelbart uplausibelt. Folk er uenige om, hvordan begreber som retfærdighed skal anvendes. Hvis den foreslåede begrebsanalyse antages, betyder det, at folk enten ikke kan finde ud af at anvende begreberne ordentligt, eller at de rent faktisk taler om forskellige ting. I begge tilfælde må folk, der opstiller og diskuterer forskellige politiske begreber, betragtes som grundlæggende afsporede. For antag fx. at Peter nu sætter sig for at diskutere den normative betydning af retfærdighed, men ikke mener, at retfærdighed er det samme som ”streng lighed”, men i stedet ”den mest lige, Pareto-optimale fordeling af goderne” (eller en af de mangfoldige andre teorier om retfærdighed, der eksisterer i litteraturen), så må Cohen ud fra den foreslåede analyse fælde den dom, at Peter simpelthen modsiger sig selv. Han betvivler, at retfærdighed er retfærdighed. Han har ikke forstået, hvad han taler om.

Alternativt kunne Cohen sige, at Peter simpelthen taler om et andet begreb (med andre kriterier tilknyttet), nemlig *pretfærdighed*. Men i så fald vil en diskussion mellem Søren, som mener ”retfærdighed = streng lighed”, og Peter, som mener, at ”pretfærdighed = den mest lige, Pareto-optimale fordeling af goderne”, være omsonst, da de simpelthen taler forbi hinanden. Så implikationen af denne semantik er, at alle de Peter’er og Søren’er, der går derude og taler om retfærdighed, som om de diskuterede den samme ting, ikke forstår, hvad det

er, de laver. Dette synes ikke at være en særlig venlig eller plausibel fortolkning. Det synes meget mere plausibelt at tilskrive Peter og Søren forskellige teorier om den samme størrelse, nemlig retfærdighed. Hvad end man kan sige om uenighederne inden for politisk teori, så synes de ikke at være af rent sproglig karakter. Dette skal ikke forstås sådan, at der ikke kan findes opfattelser af, hvordan et begreb skal forstås, som må siges at bunde i misforståelser og manglende sproglige kompetencer. Hvis John fx. mener, at 7 er det mest uretfærdige af alle primtal, er det svært at se, hvordan det kan fortolkes som andet end en manglende evne til at forstå, hvad retfærdighed går ud på (jf. Dworkin, 2006b: 151), dvs. det ville formentlig være mest plausibelt at fortolke John som om, han faktisk havde noget andet end retfærdighed i tankerne. Men noget sådant vil sjældent være tilfældet for politiske teoretikere (og politisk engagerede borgere i det hele taget).

Jeg har således hævdet, at den foreslåede begrebsanalyse synes problematisk i lyset af dens konsekvenser for uenighedens status, da det ofte ville være langt mere plausibelt at fortolke parterne i sådanne uenigheder som havende en *substantiel uenighed* angående, hvordan vi mere konkret skal karakterisere bestemte værdier eller betydningsfulde forhold, snarere end som talende forbi hinanden; de er uenige om fortolkningen af abstrakte begreber, men enige om, at det er disse begreber, de strides om. Men selv hvis vi så bort fra dette problem, rejser der sig med det samme et andet, nemlig hvordan vi skal afgøre, hvilke kriterier for korrekt anvendelse af et givet begreb der er de rigtige i lyset af divergerende sprogbrug (uenighed). Med andre ord, hvorfor er det Søren og ikke Peter, der har ret angående retfærdighed?

Et muligt svar her er, at foreslåede kriterier for et begreb skal vurderes i lyset af sprogbruget i sprogfællesskabet som helhed. Det er sprogfællesskabets enighed om bestemte kriterier, som er definatoriske for bestemte begreber, der udgør den ultimative målestok for, hvad et begreb betyder. Men hvorfor skulle vi mene, at der var enighed i sprogfællesskabet som helhed om de centrale politiske begreber, når folk nu tilsyneladende bruger dem så forskelligt? Dvs. der synes ikke at være nogen konventionelle kriterier for fortolkningen af disse omtvistede begreber, der kan afgøre striden til fordel for Cohens argument, om end der synes at være en vis enighed om en række eksempler (jf. Burge, 2007).

Min pointe er således, at vi ikke blot kan henvise til sprogbrug eller lingvistiske sandheder for at afgøre, hvilken tilgang til formuleringen af teorier om politiske begreber vi bør vælge. Men hvordan skal vi så afgøre, hvilken tilgang vi bør vælge? Her er min påstand, at vi må spørge, hvilken tilgang der kan mønstre de bedste substantielle, normative grunde til sit forsvar, dvs. hvilken tilgang som bedst indfanger, eller som rummer den bedste chance for

at indfange, hvad vi finder normativt betydningsfuldt og værdifuldt. Jeg vil afslutningsvis pege på, hvorfor jeg mener, at svaret er integrationstilgangen.

Integration eller isolation?

Jeg har præsenteret to bud på, hvordan teorier og opfattelser af begreber bør formuleres og vurderes, nemlig henholdsvis integrations- og isolationstilgangen. Integrationstilgangen hævder, at vi må vurdere begrebsopfattelser ud fra, om de tilbyder en sammenhængende redegørelse for, hvordan de forskellige politiske begreber er værd at promovere i lyset af hinanden, mens isolationstilgangen hævder, at vi må isolere hvert enkelt begreb fra andre begreber for at undersøge, hvilke principper det intuitivt implicerer, når det betragtes i sin rene form. Jeg har endvidere argumenteret for, at henvisningen til sprogbrug og meningsanalyse af de politiske begreber ikke kan støtte nogen af tilgangene, da begge er kompatible med begrebernes omtvistede natur. Hvilken tilgang vi bør acceptere, er derimod et spørgsmål om, hvilken af dem der kan bakkes op af de bedste substantielle grunde. Med substantielle grunde mener jeg grunde, der ikke kan henledes til lingvistiske eller formelle, begrebslogiske begrænsninger, men som derimod består i, at bestemte egenskaber er værd at promovere, normativt betydningsfulde på anden vis eller favoriserer bestemte synspunkter og handlinger. Substantielle normative grunde siger noget værdimæssigt forpligtende om, hvorfor vi bør have bestemte overbevisninger.

Hvilke substantielle grunde kunne underbygge integrationstilgangen henholdsvis isolationstilgangen? For integrationstilgangens vedkommende følger det umiddelbart af beskrivelsen ovenfor. Integrationstilgangen hævder, at vi bør formulere teorier om begreber, der kan yde retfærdighed over for deres status som idealer; tilgangen implicerer blandt andet, at vi skal pege på attraktive egenskaber ved at opfatte et bestemt begreb på en bestemt måde i form af andre værdifulde konsekvenser, dette vil have. Integrationstilgangen knytter endvidere begreberne sammen med bestemte former for uret, vi kan lide ved at blive behandlet på bestemte måder. Begge dele giver os grund til at acceptere integrationstilgangen; den medfører, at de opfattelser af begreber, vi får, vil kunne retfærdiggøre, hvorfor vi overhovedet bør bekymre os om det pågældende begreb. Det er på den anden side uklart for mig, hvilke substantielle grunde vi har til at acceptere isolationstilgangen, selvom jeg ikke vil afvise, at de findes.

Venner af isolationstilgangen vil givetvis indvende hertil, at det giver os tilstrækkeligt substantiel grund til at acceptere denne tilgang, at den bedst indfanger vores intuitioner om, hvad der er politisk og moralsk relevant. Dette kunne de fx. underbygge med den påstand, at mange har intuitioner om, at de politiske værdier er i konflikt med hinanden. Men her må vi skelne mellem, om

kritikeren forstår de relevante intuitioner i en sproglig eller moralsk betydning. Hvis de forstås sprogligt, dvs. som teoretikerens fornemmelse af, hvad der ville være korrekt sprogbrug i et givet eksempel, så synes dette at være irrelevant i lyset af, hvor uenige folk er om sprogbrug i disse tilfælde. Endvidere er det uklart, hvorfor vi skulle tillægge folks tilbøjelighed til at tale på en bestemt måde nogen vægt overhovedet, hvis der er gode moralske grunde til at tænke og tale anderledes.

Men måske skal de pågældende intuitioner forstås i en moralsk eller værdimæssig forstand.¹⁴ Indvendingen er så, at vi ikke kan gøre, hvad integrationstilgangen foreskriver, uden at overse eller ignorere visse moralsk betydningsfulde grunde eller værdier, og at dette viser sig i vores intuitive moralske overbevisninger. Men selvom vi antager, at vi rent faktisk har overbevisninger, som er i modstrid med bestemte anvendelser af integrationstilgangen, dvs. vi finder bestemte redegørelser for bestemte politiske begreber konstrueret gennem denne tilgang problematisk, fordi de synes at indebære, at ting, vi finder vigtige, forsvinder fra vores horisont, så kan vi ikke konkludere, at integrationstilgangen som sådan er problematisk. Tværtimod vil integrationstilgangen foreskrive, at vi i den tænkte situation må genoverveje vores begrebsopfattelser, da de tydeligvis er partielle; integrationstilgangen sigter mod den bedst integrerede teori, som kan imødekomme alle relevante hensyn. Det er selvfølgelig muligt, at vi i sidste ende ikke kan integrere alle relevante hensyn, men dette må være konklusionen på et langt argument snarere end startantagelsen, som nærværende indvending synes at indebære.

Integrationstilgangen er således kompatibel med den underliggende bekymring, som ovenstående indvending implicerer, og muligheden for konflikt mellem vores værdier som sådan kan således ikke underbygge isolationstilgangen *a priori*. Tværtimod vil jeg hævde, at integrationstilgangens behandling af bekymringen for at overse mulige moralsk relevante konflikter er mere attraktiv end isolationstilgangens. Integrationstilgangen indebærer nemlig, at vi, ligesom isolationstilgangen foreskriver, tager de nævnte intuitive moralske overbevisninger appelleret til i indvendingen alvorligt, men i modsætning til isolationstilgangen hævder integrationstilgangen tillige, at vi må tage alle andre moralsk relevante hensyn med i teorikonstruktionen. Integrationstilgangen giver os derfor ikke kun dele af sandheden, som isolationstilgangen i bedste fald gør, men vil resultere i det samlet set mest kohærente og fuldstændige billede af vores politiske værdier og deres betydning for os.

Konklusionen er således, at striden mellem integrations- og isolationstilgangen ikke kan afgøres ved at se på sprogbrug eller lingvistisk analyse, men derimod ved at se på de substantielle grunde, vi måtte have til at konstruerer

begrebsopfattelser på den ene eller anden måde. Her synes disse grunde at falde ud til integrationstilgangens fordel. I det mindste stilles hermed en udfordring til venner af isolationstilgangen om at levere et forsvar for deres position, som kan sige os, hvorfor den er værd at indtage.

Noter

1. Tak til Nils Holtug, Klemens Kappel, Kasper Lippert-Rasmussen, Sune Lægaard, Søren Flinch Midtgaard, Per Mouritsen, Lasse Nielsen og Tore Vincents Olsen for stimulerende kommentarer og kritik.
2. Jeg skelner i denne sammenhæng ikke mellem politisk teori og filosofi.
3. Her forudsætter jeg, at politisk filosofi/teori i hvert fald delvist er en *teoretisk* disciplin, og at David Owen og James Tullys kritik af såkaldt teoretiske tilgange til politisk filosofi/teori kan tilbagevises (Owen og Tully, 2007). Se Sune Lægaards bidrag til dette nummer for en diskussion af disse kritikeres position.
4. Jeg forudsætter her en intuitiv forståelse af, hvad der skal forstås ved et politisk begreb, og at de i teksten oplyste falder herunder.
5. Man kan skelne mellem en svag og en stærk form for værdimonisme. En stærk form hævder, at der kun eksisterer én (form for) værdi, mens den i teksten nævnte svagere form blot hævder, at alle værdier, for så vidt de virkelig er forskellige, er i harmoni med hinanden.
6. Jeg anvender her ”teorier” og ”opfattelser” synonymt.
7. Der er her tale om en bestemt, og i mine øjne plausibel, læsning af de pågældende passager hos Rawls, og som alle sådanne læsninger er den kontroversiel. Jeg er imidlertid ikke interesseret i eksegesi, og hvis læseren mener, at Rawls skal forstås anderledes på dette punkt, er han/hun velkommen til at udskifte ”Rawls” med ”Rawls+”, hvor ”Rawls+” hævder det, jeg tillægger ”Rawls” i teksten.
8. At retfærdighed og andre centrale politiske begreber er omtvistede skal ikke forstås således, at der ikke findes mere eller mindre korrekte svar på, hvad der skal forstås ved disse begreber. Men det indebærer, at vi må konstruere vores teorier om disse begreber på en måde, så den herskende uenighed giver mening. Se også diskussionen af Cohens position nedenfor.
9. Er understøttelseskravet et krav om realiserbarhed som sådan? Det afhænger af, hvordan realiserbarhed forstås. En mulig årsag til, at fx. retfærdighed ikke kan realiseres, kan være, at folk er egoistiske. De har ikke de rette motiver. Dette udgør ikke en god grund til at revidere en bestemt retfærdighedsopfattelse ifølge integrationstilgangen. Hvis en bestemt retfærdighedsopfattelse derimod er umulig at realisere, selv hvis folk besad de rette motiver, ville det være en god grund til at revidere denne opfattelse.

10. Dette skal ikke forstås således, at folk ville være mere frie i den relevante forstand, hvis de ikke var begrænset af hensynet til andres sikkerhed. Frihed kan derimod forstås som muligheden for at handle ubegrænset, *givet* ens lige andel af ressourcerne og hensynet til andres grundlæggende rettigheder.
11. Isolationstilgangen er relateret til, men ikke identisk med det, Nils Holtug i sit bidrag til dette nummer kalder isolationsmetoden. Her skal blot bemærkes, at Holtugs isolationsmetode forudsætter, at de forskellige begreber, der undersøges, allerede er indholdsbestemt, og at dette kan gøres uafhængigt af deres relation til andre politiske begreber.
12. Se Jubb (2009) og Sune Lægaards bidrag til dette nummer for en kritik af Cohens position med hensyn til forholdet mellem principper og kendsgerninger.
13. En sådan kriteriel tilgang forsvares af Joseph Raz (2009) og kritiseres af Nicos Stavropoulos (1996). En alternativ tilgang findes hos Michael Smith (1994). Ifølge Smith består mestringen af et bestemt begreb i, at man er disponeret til at foretage bestemte slutninger og vurderinger involverende det ord, som udtrykker begrebet (1994: 30). Disse slutningsmæssige relationer og vurderinger er udtrykt i såkaldte "platituder". Et eksempel på en platitude for retfærdighed er, at "alle bør have, hvad der tilkommer dem". Ifølge Smith skal begrebsanalyse forstås som et forsøg på at indfange og systematisere de platituder, der er tilknyttet til et bestemt begreb. Denne opfattelse af begrebsanalyse er ikke ukontroversiel (se Williamson, 2007). Problemet er, at det altid vil være muligt at finde eksempler på folk, som vil benægte bestemte platituder om et bestemt begreb, men hvor det samtidig ikke er plausibelt at sige, at de ikke mestrer begrebet. I denne sammenhæng er dette imidlertid mindre relevant, for selv hvis vi antager, at der er en række platituder om retfærdighed og de andre centrale politiske begreber, som alle opfattelser af disse må passe med, vil der være *mange* forskellige opfattelser af begreberne, som er kompatible hermed. Platituderne er ikke selvfølgelig.
14. Nils Holtugs og Kasper Lippert-Rasmussens bidrag til dette nummer indeholder langt mere detaljerede diskussioner af intuitioners rolle i politisk teori.

Litteratur

- Berlin, Isaiah (2005). "To slags frihed", pp. 175-263 i Isaiah Berlin, *Den ideale stræben og andre essays*, København: Gyldendal.
- Burge, Tyler (2007). "Intellectual Norms and Foundations of Mind", pp. 254-274 i Tyler Burge, *Foundations of Mind*, Oxford: Clarendon Press.
- Cohen, Gerald (2008). *Rescuing Justice and Equality*, Cambridge, MA: Harvard University Press

- Cohen, Gerald (2011). "How to Do Political Philosophy?", pp. 225-235 i Michael Otsuka (red.), *On the Currency of Egalitarian Justice, and Other Essays in Political Philosophy*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Dworkin, Ronald (1986). *Law's Empire*, Oxford: Hart Publishing.
- Dworkin, Ronald (2000). *Sovereign Virtue*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Dworkin, Ronald (2006a). "Moral Pluralism", pp. 105-116 i Ronald Dworkin, *Justice in Robes*, Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Dworkin, Ronald (2006b). "Hart's Postscript and the Point of Political Philosophy", pp. 140-187 i Ronald Dworkin, *Justice in Robes*, Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Dworkin, Ronald (2011). *Justice for Hedgehogs*, Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Jubb, Robert (2009). "Logical and Epistemic Foundationalism About Grounding: The Triviality of Facts and Principles", *Res Publica*, 15. årg., nr. 4, pp. 337-353.
- Owen, David og James Tully (2007). "Redistribution and Recognition: Two Approaches", pp. 265-291 i Anthony Laden og David Owen (red.), *Multiculturalism and Political Theory*, New York: Cambridge University Press.
- Rawls, John (1971). *A Theory of Justice*, Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Raz, Joseph (1986). *The Morality of Freedom*, Oxford: Oxford University Press.
- Raz, Joseph (2009). "Two Views of the Nature of the Theory of Law: A Partial Comparison", pp. 47-90 i Joseph Raz, *Between Authority and Interpretation*, Oxford: Oxford University Press.
- Sayre-McCord, Geoffrey (1996). "Coherentist Epistemology and Moral Theory", pp. 137-189 i Walter Sinnott-Armstrong and Mark Timmons (red.), *Moral Knowledge? New Readings in Moral Epistemology*, Oxford: Oxford University Press.
- Smith, Michael (1994). *The Moral Problem*, Oxford: Blackwell.
- Stavropoulos, Nicos (1996). *Objectivity in Law*, Oxford: Clarendon Press.
- Williamson, Timothy (2007). *The Philosophy of Philosophy*, Singapore: Blackwell.

Holger Højlund

Samordning gennem samarbejde

Forebyggelse og sundhedsfremme har fået en stadig mere central placering i den danske sundhedspolitik. Gennem de seneste årtier har en række reformer og lovændringer givet anledning til ideer om en lokalt forankret sundhedsindsats med borgerne i centrum. Denne artikel sammenfatter og konkluderer på resultaterne fra en interviewundersøgelse omhandlende forebyggelse og sundhedsfremme gennemført i 72 af de 98 storkommuner. Med udgangspunkt i kommunernes besvarelser udpeger artiklen en række udfordringer i forhold til forebyggelse og sundhedsfremme baseret på tværgående samarbejde. Snarere end at se de tværgående koblinger som erstatning for allerede etablerede strukturer, lægger artiklen op til at forstå samarbejde som en sideordnet struktur ved siden af en traditionel organisering i fagforvaltninger.¹

I Danmark er en væsentlig del af sundhedspolitikken blevet et kommunalt anliggende. I 2008 blev der oprettet et ministerium for sundhed og forebyggelse. I 2009 udkom en 466 sider lang betænkning, *Vi kan leve længere og sundere* (Forebyggelseskommissionen, 2009) med ambitioner om at blive efterfulgt af en egentlig national forebyggelsesplan. Og som det måske vigtigste blev der tilbage i 2005 med virkning fra 1. januar 2007 vedtaget en sundhedslov, som gav kommunerne hovedansvar for forebyggelse og sundhedsfremme (Lov nr. 546). Loven byggede videre på tanker, som i snart mange år havde præget de nationale handleplaner for sundhedsområdet. Tidligere havde en regeringsplan, "Sund hele livet", fra 2001 bygget videre på en folkesundhedsplan fra 1998, hvor begge planer tog udgangspunkt i principper om nærhed i sundhed gennem en lokalt forankret forebyggende indsats (Højlund og Larsen, 2001). I loven fra 2005 kunne principperne om nærhed i sundhed genfindes. I loven blev der ikke formuleret krav om specifikke tiltag eller initiativer i forbindelse med forebyggelse og sundhedsfremme, men kommunerne fik ansvar for en række nye sundhedsopgaver såsom behandling for alkohol- og narkotikamisbrug og genoptræning efter sygehusophold. I forhold til den mere generelle forebyggelse og sundhedsfremme blev kravene holdt i relativt åbne formuleringer: "Det er blevet kommunalbestyrelsens ansvar at skabe rammer for en sund levevis blandt alle borgere. Dette skal ske dels gennem varetagelse af kommunens opgaver, dels gennem at etablere forebyggende og sundhedsfremmende tilbud til borgerne" (Lov nr. 546 af 24. juni 2005, kapitel 35, § 119).

Indtrykket er, at et nyt opgaveområde er blevet lagt ud i kommunerne, hvor målsætningerne er tværgående, og hvor ideer om nærhed ligger indlejret i aktiviteterne.

I dag er det spørgsmålet, hvor langt kommunerne er nået i arbejdet med at forankre forebyggelse og sundhedsfremme tæt på borgerne. Nylige undersøgelser har vist, at størstedelen af kommunerne har valgt at følge Sundhedsstyrelsens og Kommunernes Landsforenings anbefaling om at formulere sundhedspolitikker. Sundhedsfremme og forebyggelse er således indskrevet i de kommunale politikker på linje med andre opgaveområder. Der er altså ikke tvivl om, at et politisk fokus er etableret i kommunerne. Til gengæld er det mere uvist, hvordan det står til med en egentlig implementering af den borgernære forebyggelse og sundhedsfremme (Sundhedsstyrelsen, 2006, 2008; Kommunernes Landsforening, 2006a, 2006b; Statens Institut for Folkesundhed, 2007).

Sundhedsfremme blandt børn og unge

Der er tre gode grunde til at formode, at nye tværgående strukturer er ved at blive etableret i kommunerne. For det første er der et organisatorisk pres for reformer. Efter strukturreformen er sundhed for alvor kommet i søgelyset både som et område med stigende udgiftspres og som et område med behov for arbejdsdeling mellem stat, regioner og kommuner samt involvering af organisationer fra den frivillige og private sektor (Pedersen, et al., 2008). Samtidig er ansvaret for forebyggelse og sundhedsfremme ikke entydigt, fordi flere organisatoriske niveauer er involverede, sådan som det ses mest tydeligt på genoptræningsområdet, hvor der er spændinger i forholdet mellem den patient- og borgerrettede genoptræning, hvor de to typer genoptræning er placeret i henholdsvis regioner og kommuner (Vinge et al., 2009; Knudsen og Højlund, 2010).

En anden grund til at forvente reformer er politisk. Sundhedsfremme er de seneste år fra politisk hold formuleret i eksplicitte tværgående termer.

Tanken er, at nærheden til borgerne giver kommunerne gode muligheder for at følge og påvirke borgernes sundhed. Hertil kommer, at kommunerne har mulighed for at tilrettelægge en sammenhængende indsats på tværs af fx den sociale indsats, skole, fritidsliv, fysiske rammer mv. (Forebyggelseskommissionen, 2009: 14).

Citatet er hentet fra Forebyggelseskommissionen og afspejler en generel politisk ambition om *New Public Health*, som i udlandet såvel som i Danmark har kædet sundhed sammen med livsstil. Med livsstilspolitikken er hverdagen ble-

vet et tværgående indsatsområde (Petersen og Lupton, 1996; Højlund, 2003; Larsen, 2010). Sådan som det indikeres i det efterfølgende citat fra Sundhedsstyrelsen:

Sundhedsfremme og forebyggelse foregår ikke kun i sundhedssektoren. Det sker i høj grad også inden for børne- og ungeområdet, arbejdsmarkedsområdet, socialområdet samt teknik- og miljøområdet. For at få den bedste effekt er det afgørende, at kommunen tænker i sundhedsfremme på tværs af forvaltninger (Sundhedsstyrelsen, 2005: Sundhed går på tværs af sektorer).

Et tredje og sidste forhold, som peger i retning af tværgående samordning, er de seneste års vægtning af borgerinddragelse (Kjær og Petersen, 2010; Newman og Clarke, 2009; Højlund, 2006, 2009). Der er fra nationalt, politisk hold forventninger til kommunerne om strukturer, der gør det muligt at inddrage borgerne aktivt i beslutningerne.

Med udgangspunkt i de tre ovenstående forhold giver det mening at forvente nye samordningsstrukturer på området for forebyggelse og sundhedsfremme. Artiklen opsamler de vigtigste konklusioner fra en undersøgelse omhandlende forebyggelse og sundhedsfremme for børn og unge. Undersøgelsen bygger på telefoninterviews med 72 kommuner foretaget i perioden 1. april til 30. juni og 10. til 17. august 2008. Samtlige af landets 98 kommuner er blevet ringet op. Kommunernes sundhedschefer har været første kontaktpersoner. I de fleste tilfælde har sundhedscheferne herefter henvist til en nøgleperson i kommunen, såsom en sundhedskoordinator, en ledende sundhedsplejerske eller en anden fagligt ansvarlig, som efterfølgende er blevet kontaktet og har deltaget i et interview. Hvert enkelt interview har typisk varet 15-20 minutter. Et standardiseret spørgeskema omhandlende de nedenstående tre temaområder har ligget til grund for interviewene.

- Overordnet placering af sundhedsfremme og forebyggelse i den kommunale organisation
- Organisering af indsatsen for børn og unge med fokus på ansvarsforhold, samarbejdsformer og netværk med eksterne aktører
- Pædagogiske principper i konkrete projekter

Under de tre temaområder har ligget spørgsmål af både åben og lukket karakter. En del spørgsmål har haft underkategorier med anmodning om at begrunde eller eksemplificere. Flere spørgsmål har berørt temaet samordning, fx. er spurgt til samarbejdsstrukturer i forskellige projektfaser (tidlig idefase,

aktivitetsfase og afrapportering), til nøglepersoners organisatoriske placering og ansvarsområder, og endelig er der spurgt til samarbejde mellem interne institutioner og samarbejde med eksterne aktører.

Undersøgelsens data er blevet analyseret i vinteren 2008/2009. Før en præsentation af undersøgelsens resultater er det formålstjenligt at tage en omvej over en del af organisationslitteraturens teorier om samordning gennem samarbejde.

Sociologiske teorier om samordning gennem samarbejde

Når man kigger i de organisationsteoretiske grundbøger, indgår begrebet samarbejde sammen med andre uformelle samspilsformer som en definitorisk modsætning til organisering (fx. Türk, 1989; Morgan, 1997). I lærebøgerne er det således en bærende antagelse, at der kun er tale om samarbejde ved fravær af hierarki, regler og rutiner. En sådan præmis gør det vanskeligt at lægge et eksplicit fokus på organiseret samarbejde og samordning, da sådanne typer samspil på forhånd er defineret ude.

Kigger man i faktiske organisationsteorier, er der også her en tendens til at udelade begreber om samarbejde, i hvert fald på strukturniveau, hvorimod begreber for samarbejde på personniveau kan findes i flere varianter, se fx. organisationssociologen Neil Fliegsteins begreber om *social skill* og *persons in fields* (Fliegstein, 2001).

Nogle teorier har netværksbegreber for eksterne relationer (se Weier, 2000; Teubner, 2008 for oversigt), mens andre teorier gennem et veludviklet begrebsreservoir for omverdenen forholder sig til samarbejde mellem organisationer som en mere eller mindre eksplicit forudsætning i omgivelserne, sådan som det fx. er tilfældet i organisationsøkologien, hvor det antages næsten som en definitorisk forudsætning for organisering, at samarbejde finder sted mellem organisationer, der i andre sammenhænge er hinandens konkurrenter (Hannan et al., 2007). En tredje type teorier fokuserer på sektorer med særlige betingelser for samspil, fx. politiske teorier om neokorporatisme og policy networks (Streeck og Schmitter, 1985; La Porte, 1996; Börzel, 1998), mens der i institutionelle teorier om *organizational fields* (DiMaggio og Powell, 1983: 148), *governance structure of fields* (Scott et al., 2000), *multiorganisational fields* (Klandermans, 1989) ligger en implicit forudsætning om feltspecifikke samordningsformer. Magtteorier om *interorganisational alliances and coalitions* (Klandermans, 1992), teorier om *identity movement* (Rao et al., 2003), *association* (Greenwood og Hinings, 1993), *community* (Putnam, 2000), *embeddedness* (Granovetter, 1985; Rao et al., 2000), *clusters* (Breschi og Malerba, 2005) og *settlements* (Rao og Kennedy, 2008) siger ikke noget direkte om samarbejde, men bygger på bre-

dere antagelser om en gevinst ved sociale relationer. I disse teorivarianter virker det som om, samarbejde snarere vedrører de sociale omgivers beskaffenhed i mere almen forstand, end det vedrører de organisatoriske præmisser for samspil i mere konkret henseende.

Det kan slås fast, at samarbejde, forstået som en særlig organisationsform, hvor organisationer opretholder grænser, selvom de i nogle sammenhænge indgår i tætte relationer med hinanden og altså i nogle forhold lader processer og operationer afhænge af hinandens bidrag og fordringer, spiller en tilbagetrukket rolle i mange teorier. Men ikke alle. I det følgende vil en række teorier blive præsenteret, hvor samarbejde har haft afgørende betydning for forståelsen af organisatoriske samspil.

I den tidlige litteratur om nye sociale bevægelser blev samarbejde sammen med andre ikke-formelle samspilsformer præsenteret som et alternativ til hierarkiet og en mulig erstatning for bureaukratiet (Zald og Ash, 1966; Herbst, 1976; Zald og Berger, 1978), hvilket skabte en del modstand blandt mere traditionelle organisationsteoretikere. I følgende citat ses Charles Perrow i et forsvar for rutinen og med sarkastisk bid rettet mod teorier om nye sociale bevægelser: "... men de [efterbureaukratiet-skolen] kan ikke se, i hvilken udstrækning rutinen gennemsyrrer alle organisationer og på den måde nødvendiggør en betragtelig grad af bureaukrati selv i de rumalder-organisationer, der siges at skulle frelse os fra autoritære systemer" (Perrow, 1974: 193). Perrows forsvar er kendetegnende for den klassiske skoles tilgang. I den klassiske skole er rutiner og bureaukrati en forudsætning for effektiv opgaveløsning. Senere tilhængere af teorier om sociale bevægelser har løbende sat spørgsmålstegn ved den klassiske skoles antagelser og præsenteret alternative organiseringsformer herunder samarbejde og andre inter-organisatoriske samspil som ramme for opgavevaretagelse (Schneiberg og Lounsbury, 2008; Davis et al., 2005).

Endnu en teoriretning, hvor samarbejde har haft en central placering, er den politiske del af nyinstitutionel teori. I den politiske nyinstitutionalisme er udenomsparlamentarisk samarbejde og korporatistiske arrangementer inden for rammene af staten blevet præsenteret som kanaler for politisk indflydelse. Som Johan P. Olsen, en af hovedarkitekterne bag politisk nyinstitutionel teori, slog fast i et indlæg om offentlig politik i den norske magtudredning:

Offentlig politik fastlægges ikke bare i de konstitutionelle organ, men i et komplekst samspil mellom folkevalgte instanser, administrative organer som departementene, direktoratene, fylkes- og kommuneadministrasjoner, internasjonale instanser, interesseorganisasjoner, bedrifter, massemedier, forskningsinstitusjoner etc. (Olsen, 1978: 10).

Komplekse samspil tegner den offentlige politik, er antagelsen i nyinstitutionel politisk teori. Samarbejde modsvarer de formelle, konstitutionelle beslutningsveje og udgør et alternativt grundlag for politikdannelse, er antagelsen, samarbejde både som et normativt ideal om *appropriativeness* og som et strukturelt begreb for relationer på tværs af den formelle organisering (March og Olsen, 1989, 1995, 1998).

Spørgsmålet er, hvordan det ser ud med begrebet om samarbejde i andre grene af den nyinstitutionelle teori (Meyer og Rowan, 1977; DiMaggio og Powell, 1983; Jepperson, 1991; Friedland og Alford, 1991; Scott og Meyer, 1994; for samlet oversigt se Scott, 2008a, 2008b). Svaret er, at nyinstitutionel teori har en lang række beslægtede begreber uden dog at have et decideret begreb for samarbejde. Samarbejde er ikke etableret som en entydig kategori i den institutionelle approach, hverken forstået som en selvstændig organisationsform eller forstået som en ydre betingelse for organisering i flere niveauer. I den netværksorienterede del af nyinstitutionel teori har samarbejde mellem organisationer dog været set som en vigtig forudsætning for feltdannelse.

In the former setting [human therapeutic and diagnostic biotechnology industry], multiple logics of discovery associated with different types of organizational partners encourage biotechnology firms to create and maintain diverse network ties in order to innovate and develop novel products. These ties span multiple types of organizations to form a field where relationships and outcomes alike are stamped by the categorical features of partners (Owen-Smith og Powell, 2008: 606).

En sådan beskrivelse af biotekindustrien er kendetegnende for den institutionelle netværkstilgang. Antagelsen er, at der dannes samarbejdsrelationer mellem aktører med forskellig viden og kunnen. Disse aktører har en fælles interesse i at frembringe et eller flere produkter. Samarbejde er en forudsætning for at udvikle komplekse produkter, og aktørerne forstår hinanden som partnere. Den enkelte deltagers motiv for at indgå i samarbejde er gerne forskelligt fra de andre deltageres, men målet er fælles, nemlig et givent produkt. Med begreber om *inter-organizational collaboration* og *competitive cooperation* åbner den nyinstitutionelle netværksteori for en samarbejdsorienteret tilgang til tværgående organisering (Powell og Brantley, 1992; Powell, 1996; Powell et al., 2005). Det kan i denne sammenhæng tilføjes, at der i den nordiske variant af nyinstitutionel netværksteori har været arbejdet med samarbejde som kategori for overlejrende strukturer mellem allerede etablerede organisationer. I bogen *Meta-organizations* (2008) har Göran Ahrne og Niels Brunsson udviklet en teori om

tværgående organisering, mens andre nordiske teoretikere har arbejdet med lignende tanker om meta-samarbejde i forhold til *global governance* (Djelic og Sahlin-Andersson, 2006).

En sidste teori, der vil blive behandlet her, er den systemteoretiske organisationsteori, som ifølge Whittington (2002) er en af organisationsteoriens nyklassikere. I systemteorien har der traditionelt været en vis tilbageholdenhed i forhold til begreber som eksempelvis samarbejde. Nærmere bestemt var der særligt i tidligere varianter modstand mod at udvikle begreber for tværgående relationer mellem organisationer (se fx. Luhmann, 1994). Antagelsen var, at organisationer er lukkede om egne operationer, hvilket virkede begrænsende for udviklingen af et perspektiv på tværgående samarbejde.

En væsentlig grund til forbeholdet i den systemteoretiske organisationsteori mod at integrere begreber om tværgående relationer mellem organisationer har været teoriens fundament i en bredere samfundsteori om det moderne samfunds differentieringer. Ser man i Niklas Luhmanns to hovedværker om samfundet og dets organisationer, henholdsvis *Die Gesellschaft der Gesellschaft* (1997) og *Organisation und Entscheidung* (2000), tager Luhmann i disse værker tydeligt afstand fra alle typer uformelle netværk og samarbejdsrelationer ved siden af eller på tværs af samfundets formelle organisationer. Med henvisning til Sovjetunionen, Italien og Thailand beskriver Luhmann alternative samordningsformer som parasitære vedhæng på samfundets normalorganisationer. Uformelle netværk og samarbejde udviser den for ham afgørende differentiering mellem organisationer, der varetager forskellige funktioner på delområder i samfundet. I tilfældet Sovjetunionen sker der en opløsning af forskellen mellem politiske organisationer og økonomiske, retslige, militære og uddannelsesmæssige organisationer. I tilfældene Italien og Thailand opløses forskellen mellem formelle organisationer og familienetværk (se også Luhmann, 2002).

I nyere systemteori, som udgør den teoretiske ramme for denne artikels analyse, har der været større åbenhed over for samarbejde og tværgående organisering.² Den tyske retssociolog Gunther Teubner har vedholdende arbejdet med at udvide systemteorien til at indfange forskellige former for tværgående organisering (Teubner, 1993). Hos Teubner er grundtanken, at organisationer opstår med forskellige grader af kompleksitet. Argumentet er, at organisationer opbygger en egen-kompleksitet, mens de samtidig er bundet sammen i netværksstrukturer. Organisationer er derfor afhængige dels af egne selvreferentielle processer, dels af fælles processer i netværk. Beslutninger antages at være stabiliseret af flere strukturlag. Teubner taler i denne sammenhæng om organisationer som hybride og mangehovede. Organisationer kan agere sammen i netværk og som individuelle enkeltorganisationer. Det betyder, at dobbeltori-

enterede beslutninger er mulige, dvs. beslutninger, der på same tid er tilskrevet enkelt-organisationer og netværk bestående af flere organisationer (Teubner, 1994, 1996). Teorien har i forskellig sammenhæng været anvendt til at analysere konkrete empiriske netværksfænomener (Joerges et al., 2004; Andersen, 2006; laCour og Højlund, 2008a, 2008b; Teubner, 2008).

Dobbelte strukturer som udgangspunkt for samordning

En teori om dobbelte strukturer er brugbar i en analyse af samordning i en offentlig kontekst, hvor organisationer ofte vil være formelt afgrænset fra hinanden og alligevel indgå i forskellige typer samspil, hvilket fx. ses, når institutioner tilordnet forskellige forvaltninger mødes om fælles opgaver, planlægger aktiviteter og udfører disse i rammerne af et projekt. I sådanne tilfælde vil der i hver enkelt organisation være gjort et stykke individuelt forarbejde. Ude i de enkelte organisationer vil projektet være blevet tænkt ind i den eksisterende opgaveportefølje, der vil være afsat ressourcer til projektet, der vil være formuleret målsætninger for arbejdsopgaverne, og der vil være lagt tidsmæssige rammer for medarbejdernes involvering. Der vil kort sagt være sket en samordning af beslutningskontekster, der ellers er afgrænsede fra hinanden, hvorved der er sket en dobbelt indlejring, hvor opgaverne både vil være båret af hensyn til fælles målsætninger og partikulære interesser.

Når teorien om dobbelte strukturer bruges i analyser af samordning, er det vigtigt at holde fast i, at de koblinger, som opstår i en given dobbeltstruktur, er operationelle snarere end rumlige. Hvilken betydning en kobling har på et givent område, er bestemt af de deltagende systemers interne strukturer, således gælder, at selvom en aktivitet er placeret i et selvstændiggjort projekt, i et tværgående center eller en fælles styregruppe, så vil de afledede koblinger ikke være fuldstændig selvstændiggjort.³

Man kan sige, at tværgående koblinger, snarere end at give liv til system-eksterne processer, åbner for en slags parasitære logikker i de involverede institutioner eller organisationer, hvor organisationerne, når de indgår i relationer, på en vis måde bliver afhængige af hinandens strukturer, uden at det dog betyder, at deres samlede eksistens står og falder med samarbejdsrelationerne. I en offentlig kontekst handler det fx. om, at to kommuner, når de har valgt at lægge deres opgaver i et fællesprojekt, både har bragt disse opgaver på afstand af andre opgaver og samtidig har skabt et rum for selvstændig udvikling af opgaverne, netop fordi opgaverne er bragt på afstand. De to kommuner har måske nok egne målbeskrivelser, men er samtidig bundet til de fælles målsætninger.

I forhold til samordning er det afgørende, hvilken karakter et givent institutionelt arrangement har. Samordning kan være baseret på formelle regler,

men vil ofte være stabiliserede af andre strukturer end ved traditionel opgaveløsning. Koblinger hænger naturligt sammen med fleksible samspilsformer, hvor koblingerne fx. kan basere sig på fælles værdiformuleringer, strategiprogrammer og formålserklæringer, eller hvor de også kan være båret af personlige kontakter. Antagelsen er med andre ord, at der sker en samordning baseret på andre samspilslogikker end de tætte formaliserede, som kendetegner hverdagen i mange organisationer.

Dermed ikke sagt at det er tilstrækkeligt for at tale om tværgående samordning, at to eller flere institutioner i en kommune bidrager med ydelser til eller på anden måde stiller kompleksitet til rådighed for hinanden på *ad hoc*-basis. Samordning fordrer selvstændiggjorte strukturer af en vis varighed i tid. De involverede institutioner skal i rammerne af samordningen sætte specifikke betingelser for de fælles aktiviteter og processer over en given periode.

Det er relevant at stille sig spørgsmålet, hvordan en systemteoretisk inspireret analyse af samordning baseret på dobbelte strukturer adskiller sig fra andre beslægtede tilgange til tværgående samordning såsom en governance-approach til samordning på tværs af skellet mellem den offentlige og private sektor (Clark og Newman, 1997; Pierre og Peters, 2000; Pollit et al., 2007) og fra neden-teorier om samordning gennem lokale fællesskaber (Howe og Cruikshank, 1999; Bang et al., 2000) og velfærdsstatslig netværksdannelse (Sørensen, 2005).

En første væsentlig forskel handler om normativ orientering. I en systemteoretisk analyse ligger der ikke som i de andre positioner værdimæssige forudsætninger til grund for analysen. Der er ikke som i governance-traditionen en forhåndsantagelse om tværgående partnerskaber som en type organisering specielt gearet til komplekse organisationer i komplekse samfund. Heller ikke er der som i fra neden-traditionen en bagvedliggende antagelse om det særligt mægtiggørende ved deltagelsespraksisser med positiv virkning for befolkningens sociale kapital og dens demokratiske dyder. Ligesom systemteorien heller ikke baserer sig på forhåndsantagelser om samfundsmæssige forandringer med netværket som den seneste og mest sofistikerede reguleringsform.

En anden forskel gør sig gældende i forhold til analyseniveauet, hvor den systemteoretiske tilgang lægger op til analyser på niveauet for organisering snarere end niveauet for fra neden-aktiviteter eller fra oven-velfærdsregulering. I modsætning til både governance- og fra neden-netværks-traditionen, der har tendens til ret hurtigt at konkludere samfundsmæssige forandringer, så afholder systemteorien sig fra sådanne konklusioner og forbliver gerne på niveauet for organisering.

Efter disse teoretiske afklaringer er det tid at gå til kommunerne. Hvordan ser det ud med det nye opgaveområde for forebyggelse og sundhedsfremme,

kan man her finde tegn på andre samordningsformer end de traditionelle? Er der begyndende aftegninger af dobbelte strukturer i organiseringen? Et umiddelbart svar er bekræftende. Således ses en første indikation på tværgående organisering på det politiske niveau, hvor Sundhedsstyrelsen og Kommunernes Landsforening aktivt har arbejdet for at udbrede en tværgående forståelse af sundhedsfremme og forebyggelse (Sundhedsstyrelsen, 2005; Kommunernes Landsforening, 2006a, 2006b, 2006c).

Sundhed på tværs af forvaltninger

I den undersøgelse, der ligger til grund for nærværende artikel, er en tværgående tilgang til sundhed bekræftet på det politiske niveau. I forhold til udvalgsarbejde fremgår det af de gennemførte interview, at samtlige deltagende kommuner drøfter forebyggelse og sundhedsfremme rettet mod børn og unge i mindst to politiske udvalg, mens hver fjerde kommune (24 pct.) svarer, at de også inddrager andre politiske udvalg, som fx. kultur- og fritidsudvalg, idrætsudvalg, integrationsudvalg og teknisk udvalg, når dette findes relevant (Højlund et al., 2009: 22).

I forhold til et forvaltningsniveau er en tværgående tilgang ligeledes bekræftet. Af kommunernes besvarelser fremgår det, at langt de fleste kommuner, dvs. godt 80 pct., har én eller flere personer med ansvar for forebyggelse og sundhedsfremme for børn og unge. Disse personer har frihed til at gå på tværs af eksisterende politikområder i forhold til at koordinere og facilitere aktiviteter på tværs. Flere kommuner giver i uddybende besvarelser udtryk for, at de pågældende nøglepersoner har en tovholderfunktion, hvor det at bringe relevante aktører sammen om konkrete projekter, er en væsentlig opgave. I godt to tredjedele (66 pct.) af kommunerne er den eller de relevante nøglepersoner placeret i en tværgående enhed. Som eksempler på sådanne enheder nævnes i interviewene tværgående sekretariater, centre for sundhedsfremme, sundhedskoordinationsgrupper og styregrupper tilknyttet sundhedscentre. Andre enheder, der nævnes, er tværgående faglige grupper, faglige enheder baseret på distriktssamarbejder. Flere kommuner fremhæver desuden mere *ad hoc*-prægede enheder såsom puljemiddelbaserede grupper og erfaringsnetværk (Højlund et al., 2009: 24-26).

De politisk-strategiske målsætninger i kommunerne er med andre ord tværgående, er indtrykket. De valgte modeller varierer, både med hensyn til hvor mange og hvilke ledelsesniveauer der er involveret. I nogle kommuner er det øjensynligt kun på forvaltningschefsniveau, der for alvor finder tværgående koordinering sted, mens en tværgående koordinering i andre kommuner også involverer mellemledere og udførende medarbejdere. Sådanne forskelle til

trods er indtrykket ikke desto mindre entydigt. Med tværgående enheder på forvaltningsniveau og politisk udvalgsarbejde i flere udvalg er der i forhold til forebyggelse og sundhedsfremme tale om politisk og strategisk dobbeltorientering dels mod sundhed som en fælles målsætning for alle forvaltninger, dels en orientering i hver enkelt forvaltning mod sektorspecifikke sundhedsrelaterede målsætninger.

Uden at have spurgt direkte til arbejdet i kommunernes tværgående enheder, er det indtrykket efter at have snakket med de kommunale repræsentanter, at man i mange kommuner forstår det tværgående arbejde som erfaringsbaseret.

Samarbejde som grundlag for ideudveksling

Efter at have set på et politisk-strategisk niveau er spørgsmålet, hvordan det ser ud på niveauet for konkrete projekter for sundhedsfremme og forebyggelse. Her er indtrykket det samme som på det politisk-strategiske niveau, nemlig at en del tværgående skibe er sat i søen. Således adspurgt om hvordan ideer til projekter opstår, giver flere interviewpersoner udtryk for, at ideer gerne opstår lokalt, men senere formes i samarbejde mellem forvaltning og institutioner. Dette er ikke i sig selv overraskende, men set sammen med at projektprocesserne tilsyneladende er struktureret, så ledere og medarbejdere fra flere institutioner bidrager med konkret viden og ekspertise, så markerer det en væsentlig tendens til, at der etableres tværgående netværksstrukturer i flere faser af projekters forløb (Højlund et al., 2009: 35).⁴

En interviewperson fra en større kommune fortæller, at man i hans kommune har skabt en fast ramme for de indledende, og ofte mere uformelle, overvejelser vedrørende projekter. Ifølge interviewpersonen får man ideer og input via tværgående møder, hvorefter projekterne følges på enkeltforvaltningsniveau. I forhold til de enkelte projekter har kommunen, som interviewpersonen formulerer det, en interesse i at ”følge med uden at kigge over skuldrene”, og i forhold til de overordnede prioriteringer en interesse i at sikre bredden (Højlund et al., 2009: 36).

Et generelt indtryk er, at flere kommuner benytter både uformelle kanaler og mere formaliserede samspil mellem medarbejdere og forvaltning til at understøtte ideer og lade ideer blive til egentlige projekter. En interviewperson fra en mellemstor sjællandsk bykommune fortæller om faste samarbejds møder.

Eksempelvis ønskede kommunen at sætte fokus på børn med overvægt. I den forbindelse inviterede man 6-7 forslagsstillere til at deltage i møder, hvor man ville indhente ideer til konkrete projekter. Alle forslagsstillere havde noget med børn og overvægt at gøre, og alle forslagsstillere havde ideer til konkrete pro-

jekter. Ingen ideer blev forkastet på forhånd. Ideerne fik lov til at opstå lokalt og bredt. I forhold til selve projektudviklingen var det ikke alle forslagsstillere, der deltog på fuld kraft, hvilket heller ikke er nødvendigt (Højlund et al., 2009: 41).

I eksemplet bliver uformel dialog koblet sammen med en formaliseret mødepraksis. Folk bliver bragt sammen under mere uformelle former, upåagtet at de i andre sammenhænge har mere formelle relationer til hinanden.

På de første møder er flere faglige vinkler blevet kombineret. Det har både handlet om at tage fat på spisesituationen som en social aktivitet, etablere viden hos deltagerne om de mere fysiologiske sider af fedme samt inddrage bredere aspekter omkring mad- og kropskultur. Denne brede tilgang har vi kun opnået, fordi vi har haft faste møder i kommunen, hvor fagpersoner har været vandt til at udveksle erfaringer med hinanden (Højlund et al. 2009: 41).

I forskellige varianter er billedet det samme i flere kommuner, nemlig at kommunerne har etableret en eller flere tværgående enheder for ideudveksling i tidlige faser uden nødvendigvis at have tværgående forankring af opfølgningen. Sådanne tidlige enheder kan være med til at sikre en løbende dialog, hvor ideer tages op og diskuteres – også før de bliver til egentlige projekter. I den forstand har man i kommunerne skabt en dobbeltstruktur, hvor man dels har aktiviteter forankret i de tværgående ideudvekslingsenheder, dels har aktiviteter placeret i de udførende enkeltforvaltninger.

Det er et indtryk fra interviewene, at man i de større kommuner har mere eller mindre formelle kanaler for ide-input, mens ideerne i de mindre kommuner i højere grad kanaliseres ind i projekter via mere eller mindre uformelle samarbejdsnetværk. Som en interviewperson fra en mindre kommune fortæller, er det ofte personlige kontakter, der sætter projekter i gang, eller som former dem, sådan som det ses i nedenstående citat.

I børnehaverne har vi kørt en dialogbaseret kampagne, der hedder ”Er du skidt Mads” ... Vi har købt kampagnen af en anden kommune. Kampagnen blev faktisk opfundet af min chef, da hun arbejdede der. Hun har taget ideen med til vores kommune. Kampagnen er sammentænkt med de pædagogiske fokuspunkter, vi har for vores børnehaver. Vores pædagogiske konsulent på børneområdet arbejdede jeg sammen med om et program, som hed et sundt børneliv, der faldt sammen med kampagnen” (Højlund et al., 2009: 39).

Eksemplet anskueliggør, hvordan uformelle kontakter kan have betydning. Andre eksempler viser, at det kan være gennem mere formelle relationer, projekter henter input.

Vi udvikler selv aktiviteterne i kommunen, men vi søger midler, når vi kan se et behov. I forhold til overvægt fandt vi en pulje til at lave sundhedsfremmende tiltag. Vi lavede et projekt, hvor vi besøgte alle 3 til 5-årige og deres familier for at snakke kost og bevægelse. Vi har fået meget ros for projektet. Sundhedsstyrelsen finansierede det og var meget tilfredse. Vi prøver med det igen”. Der er lavet en rapport – ideen er blevet overtaget i andre kommuner (Højlund et al., 2009: 40).

I forhold til samarbejde i de indledende faser er det samlede indtryk, at mange kommuner ikke har systematiske retningslinjer for deres samarbejde omkring prioritering og udvælgelse af forebyggende og sundhedsfremmende projekter. En positiv effekt af dette er, at kommunerne holder mange kanaler åbne for input. En udfordring kan ligge i, at en tæt aktivitetsstyring først bliver mulig i senere faser end udvælgelsesfasen.

Tidlig involvering af målgrupper

Involvering er en politisk målsætning bag aktiviteter på sundhedsområdet. På området for forebyggelse og sundhedsfremme er en involverende politik desuden understøttet af den fremherskende pædagogiske faglighed hos de involverede medarbejdere (jf. Wistoft et al., 2009). En leder fra en kommune fortæller om et projekt med en høj grad af involvering:

Projektet kom til at handle om de unge piger, fordi vi vidste, at de havde nogle særlige problemstillinger. I sammenligninger med regionen og resten af landet, er der flere unge piger i vores kommune, der har migræne og flere har et lavt selv-vurderet helbred. Fokus blev derfor borgerinddragelse af de unge piger i forhold til at skabe aktiviteter med fokus på selvværd og helbred. Vi kombinerede de to ting. Ideen var, at de skulle deltage dels i større tværgående workshops og dels i mindre fokusgrupper, det skulle være en kombination med oplæg og foredrag samt nogle ting, hvor de unge piger var direkte involverede. Pigerne fremhævede meget dans, som noget de gerne ville, hvis de skulle være fysisk aktive, så der skulle være workshops med dans (Højlund et al., 2009: 37-38).

I en sådan projektramme er det deltagerne, dvs. de unge piger selv, der er med til at bestemme indholdet af de igangsatte aktiviteter. For at skabe de rette betingelser for deltagelse er projektet opbygget, så pigerne indgår i grupper med forskellig sammensætning. Pigerne indgår i workshopgrupper, fokusgrupper, foredragsgrupper og aktivitetsgrupper. Forskellige faggrupper har ansvar for aktiviteterne i de respektive grupper, hvilket bidrager til, at grupperne udvikler særlige karakteristika. Nogle grupper bygger på en involverende pædagogik, mens andre er mere regelstyrede. Som helhed er projektet formet som en fleksibel ramme for sammenkobling af flere separate kontekster for deltagelse. Nogle grupper er nære og giver et umiddelbart tilhørsforhold, hvor pigerne kan komme med ideer uden at skulle tænke dem ind i en større sammenhæng; andre grupper er mindre intime, hvilket giver pigerne mulighed for at orientere sig bredere.

Eksemplet viser en inddragelse baseret på en kombineret samarbejds- og netværksstruktur. I eksemplet er et netværk bygget op omkring mindre enheder koblet sammen i rammerne af et samlet initiativ. Som et resultat af den fleksible struktur opnår man, som det fremgår af det næste citat, en inddragelse, som peger ud af projektet og ind i privatsfæren: ”De unge piger blev nøglepersoner, både fordi de snakkede med hinanden og fordi der skete kommunikation begge veje, både fra kommunen til unge, men også fra de unge til kommunen. Det var vigtigt for os at tage udgangspunkt i, hvad pigerne fandt relevant, hvad de havde brug for” (Højlund et al., 2009: 38).

I et andet eksempel fra interviewundersøgelsen er billedet af en positiv synergi ved flerniveauorganisering understøttet. I eksemplet inviterer elever en professionel tredjepart til at lave et radiospot.

Her fik eleverne selv ide til at lave et materiale om sund skolefrokost. De lavede kampagnemateriale, de lavede billeder på plakater, hvor man kan se, at dem der spiser usundt ender i en grav. Det var et meget voldsomt sprog, de brugte, om hvordan vi ender, hvis vi ikke passer på os selv. Eleverne fik kontakt med nogle fra The Voice, hvis vi ikke passer på os selv. Eleverne fik kontakt med nogle fra The Voice, som lavede en jingle, som de spillede på skolen (Højlund et al., 2009: 38).

Interviewpersonen fortæller videre:

Projektet var virkelig en stor succes. Eleverne havde selv udviklet materialet, og skolen samarbejdede herefter med eleverne om at få materialet trykt. Ved siden af plakaterne lavede vi også noget materiale til ungdomsskolen, hvor vi satte vi fokus på nogle sunde frokostboller, som eleverne har bagt og solgt i ungdoms-

skolens aftencafe. Og så har vi sponsoreret det sådan, at børnene, hver gang de har købt noget andet usundt i cafeen, for det skal der også være, for at de gider være der, så har de samtidig fået noget gratis sundt med i posen, f.eks. gulerodstænger eller vindruer. Det har været eleverne der har stået for projektet hele vejen igennem. De fik ideen og det er dem, der står og hakker og snitter, og de lønnes fra kommunen. Ideen er kommet fra dem, og vi har ligesom taget dem på ordet. De har også haft ønske om at få en sundere skolekost. Nu prøver vi at få det forankret i forvaltningen (Højlund et al., 2009: 39).

Både migræneprojektet og projektet med sund kost er udtryk for projekter formet af modtagerne. Selvom initiativerne er baseret på forhåndsfastlagte målsætninger, så er indholdet af aktiviteterne formuleret af de unge. Ud fra den tidligere opstillede definition er der tale om samarbejdsbaserede projekter, fordi de unge gennem deres deltagelse har mulighed for at påvirke rammerne for de planlagte aktiviteter. Projekterne bygger desuden på andre samspilsformer end de gængse formaliserede. Denne åbenhed betyder, at de involverede deltagere og medarbejdere sammen har mulighed for at udvikle en faglighed og identitet i det enkelte projekt. De kan udvikle særlige måder at gøre tingene på og sætte sig konkrete mål med aktiviteterne.

Forankring af en tværgående faglighed

Interesserer vi os herefter for, hvordan kommunerne tænker forholdet mellem en intern og ekstern forankring i forbindelse med forebyggelse og sundhedsfremme, så er indtrykket efter at have interviewet kommunerne, at de i mange tilfælde søger en bred faglig forankring af arbejdet, hvor sundhedspleje, skoler og daginstitutioner er væsentlige aktører.⁵

Således har der i projekterne, vi er blevet præsenteret for i undersøgelsen, ofte været tale om en tværgående forankring hos flere faggrupper siddende i forskellige institutioner. Som en interviewperson eksempelvis fortæller om et sundhedseksperimentarium for kommunens 8. klasser, var der her involveret ikke færre end seks forskellige faggrupper i projektet: SSP-politifolk, misbrugskonsulenter, fysioterapeuter, kostvejledere og sundhedsplejersker, ud over de involverede skolelærere, der var ankerpersoner. De enkelte fagpersoner tog ansvar for forskellige aktiviteter i projektet, fx. lavede sundhedsplejerskerne konditest på børnene og tog blodtryk, mens kostvejlederne testede blodsukker og gennemførte individuelle kostsamtaler med børnene, misbrugskonsulenterne viste film, og folkeskolelærerne bandt aktiviteterne sammen og gav en mere generel indføring i og viden om sundhed (Højlund et al., 2009: 45).

Projektet er et eksempel på samarbejde mellem faggrupper, der ellers arbejder på afgrænsede felter. Det er kendetegnende, at der bliver formet koblinger mellem fagpersoner, der i andre sammenhænge sidder langt fra hinanden, men her er samlet om en række fælles aktiviteter.

At det kan være en udfordring at skabe samarbejde mellem medarbejdere, der i andre sammenhænge sidder placeret med andre opgaver, vidner en udmelding fra en leder i en anden sjællandsk kommune om: ”Alle kan være enige om at forebyggelse og sundhedsfremme er en væsentlig opgave, men når det kommer til mere konkrete indspark i projekter er det nogen gange vanskeligt at finde fælles fodslag. Folk har nok at gøre med at leve op til egne målsætninger” (Højlund et al., 2009: 46).

Uden at negligere de konkrete udfordringer i forbindelse med internt samarbejde så er det generelle indtryk fra interviewene, at kommunerne har gode erfaringer med at bringe medarbejdere sammen om tværgående projekter. En interviewperson fortæller om medarbejdernes positive indstilling: ”Medarbejderne fik mulighed for at mødes i et netværk, hvor de kunne holde viden ved lige og udveksle erfaringer. Formålet var at få bevægelse og motion ud, hvor børnene er. Netværket opstod for at få færre overvægtige børn, der har vi en stor udfordring” (Højlund et al., 2009: 46).

I forhold til ekstern involvering er billedet, at der foregår en del tværgående samarbejde. Kommunerne er blevet bedt om at angive, hvilke eksterne parter de samarbejder med om konkrete aktiviteter. Foreninger, herunder særligt idrætsforeninger og frivillige interesseorganisationer bliver hyppigst nævnt, men også private firmaer nævnes. Tværgående offentlige institutioner samt vidensproducerende institutioner såsom universiteter, Kræftens bekæmpelse, Sundhedsstyrelsen eller andre bliver omtalt som samarbejdsparter.

Indtrykket er, at der i kommunerne er stor åbenhed i forhold til at involvere aktører uden for den kommunale organisation. Godt 2/3 af kommunerne (48 kommuner) henviser til læring og udvikling som begrundelse for at inddrage eksterne parter, færre kommuner (21 i alt) henviser til manglende kompetencer i egen organisation som argument for at opstarte et samarbejde (Højlund et al., 2009).

Konklusion: Samordning gennem samarbejde

Det kan konkluderes, at samarbejde er en etableret organiseringsform i forbindelse med forebyggelse og sundhedsfremme. Denne artikel argumenterer for kommunalt, tværgående samarbejde i alle faser fra strategilægning til implementering. Der er fundet samarbejde baseret på netværkslignende strukturer og mere eller mindre løstkoblede samarbejdssystemer på alle niveauer i den

kommunale organisation, samarbejde ikke som en type organisering, der sætter andre og mere formelle strukturer ud af kraft, men samarbejde som en organisering, der lægger sig på siden af de formelle strukturer.⁶

Artiklen har udpeget en tendens i den kommunale organisering, som fremtidige undersøgelser kan gå mere i dybden med. Det er givet, at kommunerne gør brug af samarbejdsformer baseret på koblinger etableret mellem systemer, der ellers er afgrænsede fra hinanden. I kommunerne i dag er de eksisterende forvaltningsstrukturer stadigvæk gældende, således er kommunerne stadigvæk inddelt i fagforvaltninger eller har enhedsforvaltninger med underliggende institutioner, men samtidig ses tegn på policy-områder baseret på tværgående samarbejde. En sådan løsere organisering ved siden af den traditionelle organisering kan have sine fordele.

Den tyske organisationsforsker Dirk Baecker (2005) har fremsat den tese, at samfundet er gået fra klassisk korporatisme over moderne formel organisering til en postklassisk situation kendetegnet af mere fleksible organisationsformer. Denne tese er understøttet af nærværende undersøgelse. I forhold til forebyggelse og sundhedsfremme er der ikke tale om samarbejde i en klassisk kooperativ forstand, dvs. samarbejde holdt inden for en offentlig kontekst. Heller ikke er der tale om formelle samspil. Derimod er der i de mange projekter tale om fleksible netværk etableret omkring de deltagende aktører.

Brugen af projekter afspejler en strategisk udfordring, kommunerne står over for i forhold til forebyggelse og sundhedsfremme. Fordi området er nyt, står kommunerne foran både at skulle selvstændiggøre et nyt strategisk fokusområde på det øverste politiske og ledelsesmæssige niveau, mens det samtidig handler om at indlejre aktiviteter i en allerede institutionaliseret kontekst. Brugen af projekter gør begge dele muligt, både at etablere et selvstændigt fokusområde fra oven og at indlejre aktiviteter fra neden. I det enkelte projekt kan man give sundhedsfremme særlig prioritering, samtidig med at man skaber koblinger mellem institutioner, der ellers ligger afgrænset fra hinanden.

Som ramme for selvstændiggjorte koblinger giver projektsamarbejde mulighed for andre typer samspil end de gængse. Flere eksempler fra kommunerne viser, at der i projekter bliver trukket på kompetencer uden for den kommunale organisation. Andre eksempler viser, at der eksperimenteres med koblinger mellem egne institutioner med mulighed for at lade koblingerne falde, hvis tingene går skævt. Kort sagt: Flere kommuner bruger samarbejdsprojekter som en slags sekundære strukturer møntet på eksperimenter og alternative aktiviteter.

Hvis man som kommune ønsker at udnytte den energi, der kommer ud af mange forskellige rationaler for de samme aktiviteter, er det vigtigt at formulere de strategier, der styres efter, og de målsætninger, der arbejdes ud fra, med

en åbenhed, der gør fortolkning mulig. Det at have forskellige målsætninger for et samarbejde behøver ikke nødvendigvis at betyde manglende fælles fodslag i det konkrete arbejde. I stedet kan det handle om at vende forskellighed til en dyd. Der er en mulig strategisk pointe i diversitet.

Det kan med andre ord være en offensiv strategi at tillade forskellighed. Fra undersøgelsen er det indtrykket, at de kommuner, der har opretholdt en vis åbenhed omkring strategilægningen, har haft held med det. Her har de deltagende aktører haft mulighed for at formulere en fælles-strategisk grund for arbejdet, samtidig med at de har haft forskellige grunde til at indgå i og opretholde aktiviteterne i stedet for at påtvinge det enkelte samarbejdsprojekt en fælles horisont.

Som struktur for koblinger er projektsamarbejde en mulighed for kommuner til at bringe interesser sammen, som ellers ville være uforenelige. I projektsamarbejdet er det muligt at opdyrke en anderledes type lydhørhed i forhold til behov og interesser. En del kommuner har i interviewundersøgelsen givet udtryk for, at man i sine samarbejdsprojekter søger at dyrke en kontakt og en åbenhed, som man ellers ikke kan tillade sig i den daglige kontakt med borgerne. I forhold til forebyggelse og sundhedsfremme, hvor en afgørende målsætning netop er at trække borgerne ind som aktive medspillere, virker samarbejdsprojektet derfor som et nærliggende valg. I systemteoretisk sprogbrug kan man tale om samarbejde som en struktur med et højt irritationspotentiale. Det ligger i samarbejdsformen, at aktører, der deltager i et samarbejde, er åbne for hinandens bidrag. Samarbejdsprojekter giver mulighed for gensidig irritation i en struktur, hvor de deltagende aktører er løsrevet fra deres almindelige opgaver og derfor kan tillade sig andre samspilsformer end ellers.

At placere opgaver i projekter baseret på samarbejde er ikke lig med fred og ingen fare. Snarere end at skabe harmoni åbner samarbejdsprojekter for udvikling gennem forskellighed. De erfaringer, vi i undersøgelsen er blevet præsenteret for, viser, at det at indgå i et samarbejde samtidig er at indgå i en demokratisk struktur. I et samarbejde er det afgørende, at de deltagende institutioner eller organisationer har blik for det fælles og samtidig er tro mod egne interesser.

Samarbejdet kan bevæge sig i mange retninger. Hver deltagende organisation kan tørre ind som følge af overdreven altruisme og hensyntagen til hinanden. Et samarbejde kan dø, fordi der sker en implosion, forstået som det, at strukturer udviskes, institutioner falder sammen og bliver én, fx. når institutioner ender med at dele interesser. Eller modsat: Et samarbejde kan dø, hvis de deltagende parter ender i konflikt, og samarbejdet eksploderer.

Tydeligt er det, at kommunerne arbejder aktivt på at indløse en målsætning om at integrere en tværgående indsats for forebyggelse og sundhedsfremme. At kommunerne, når de vælger samarbejdsprojektet, vælger en strukturform baseret på opretholdte differentieringer og dobbelte strukturer, har denne artikels analyser vist.

Artiklen har opsamlet de vigtigste indtryk fra en første fase med forebyggelse og sundhedsfremme i kommunerne. Det bliver interessant at følge udviklingen i fremtiden. Og uden at trække forudsigelserne for hårdt op vil det måske i endnu højere grad end i dag være muligt at tale om en velfærdsmodel baseret på et *samarbejdende lokalniveau*, i hvert fald ser det sådan ud på området for forebyggelse og sundhedsfremme, hvor nye strukturer for samordning tilsyneladende er ganske veletablerede i de danske kommuner.

Noter

1. Til grund for denne artikel ligger dels en tværgående interviewundersøgelse, dels fem kvalitative implementeringsstudier gennemført som en del af projekt, Risikable børn 2007-2010, finansieret af Forskningsrådet for Samfund og Erhverv (Wistoft et al., 2007; Højlund og Wistoft, 2008; Højlund et al., 2009).
2. Der er efterhånden en del nyere systemteori om organisationer (Andersen, 2006; Baecker, 2003; Bakken og Hernes, 2003; la Cour et al., 2007; la Cour og Højlund, 2007; Højlund 2009; Højlund og Knudsen, 2003, 2008; Knudsen, 2006; Seidl og Becker, 2005; Cybernetics and Human Knowing, 2005; Tække og Paulsen, 2008).
3. Luhmann taler i denne sammenhæng om, at ”koblingssystemer” ikke kan udvikle en egen ”operationsmåde” og derfor heller ikke autopoiesis (Luhmann, 1997: 788).
4. At kommunerne i vid udstrækning gør brug af projekter i forbindelse med forebyggelse og sundhedsfremme er bekræftet i en undersøgelse gennemført af sundhedsstyrelsen (Sundhedsstyrelsen, 2008: 22).
5. Resultat understøttes af en undersøgelse fra Sundhedsstyrelsen, der på baggrund af interviews i kommunerne angiver skolerne som den primære arena i forhold til alkohol, usikker sex, tobak og stofmisbrug, mens både skoler og daginstitutioner er arena for fysisk aktivitet, kost og overvægt (Sundhedsstyrelsen, 2008: 24).
6. Denne artikels konklusioner dækker området for forebyggelse og sundhedsfremme. Samarbejde som organiseringsform findes desuden på socialområdet, beskæftigelsesområdet og i forhold til erhvervsudvikling og infrastruktur gennem ideer om *Public-Private-Partnerships* (Hardis, 2004; Wettenhall, 2003; Højlund, 2004; Hodge og Greve, 2005; Sørensen, 2005; Andersen, 2006; la Cour og Højlund, 2008c; Petersen, 2009).

Litteratur

- Ahrne, Göran og Niels Brunsson (2008). *Meta-organisations*, Northampton: Edward Elgar Publishing.
- Andersen, Niels Åkerstrøm (2006). *Partner-skab*, København: Hans Reitzels Forlag.
- Baecker, Dirk (2003). *Organisation und Management*, Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Baecker, Dirk (2005). "Cross and Call: A Network Model of General Management", upubliceret paper, version 5, november.
- Bakken, Tore og Tor Hernes (red.) (2003). *Autopoietic Organisation Theory. Drawing on Niklas Luhmann's Social Systems Perspective*, Oslo: Abstrakt, Liber, Copenhagen Business School Press.
- Bang, Henrik, Allan Dreyer Hansen og Jens Hoff (red.) (2000). *Demokrati fra neden. Casestudier fra en dansk kommune*, København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
- Breschi, Stephano og Franko Malerba (red.) (2005). *Clusters, Networks, and Innovation*, Oxford: Oxford University Press.
- Börzel, Tanja A. (1998). "Organizing Babylon – On the Different Conceptions of Policy Networks", *Public Administration*, 76. årg., pp. 253-273.
- Clark, John og Janet Newman (1997). *The Managerial State*, London: Sage Publications.
- Cybernetics and Human Knowing (2007). "Luhmann Applied", *Cybernetics and Human Knowing*, 14. årg., nr. 2-3.
- Davis, Gerald F., Doug McAdam, W. Richard Scott and Mayer N. Zald (red.) (2005). *Social Movements and Organization Theory*, Cambridge: Cambridge University Press.
- DiMaggio, Paul og Walter W. Powell (1983). "The Iron Cage Revisited: Institutional Isomorphism and Collective Rationality in Organizational Fields", *American Sociological Review*, 48. årg., pp. 147-160.
- Djelic, Marie-Laure og Kerstin Sahlin-Andersson (red.) (2006). *Transnational Governance. Institutional Dynamics of Regulation*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Fliegstein, Neil (2001). "Social Skill and the Theory of Fields", *Sociological Theory*, 19. årg., nr. 2, pp. 105-125.
- Forebyggelseskommissionen (2009). *Vi kan leve længere og sundere. Forebyggelseskommissionens anbefalinger til en styrket forebyggende indsats*. Betænkning 1506, København.
- Friedland, Roger og Robert R. Alford (1991). "Bringing Society back in: Symbols, practices, and institutional contradictions", pp. 232-263 i Walter Powell og Paul de Maggio (red.), *The New Institutionalism in Organizational Analysis*, Chicago: Chicago University Press.
- Granovetter, Mark (1985). "Economic Action and Social Structure: the Problem of Embeddedness", *American Journal of Sociology*, 91. årg., nr. 3, pp. 481-510.

- Greenwood, Royston og C. R. Hinings (1993). "Understanding Strategic Change: The Contribution of Archetypes", *Academy of Management Journal*, 36. årg., nr. 5, pp. 1052-1081.
- Hannan, Michael T., Laszlo Polos og Glenn R. Carrol (2007). *The Logics of Organization Theory: Audiences, Codes and Ecologies*, Princeton: Princeton University Press.
- Hardis, Jeanette (2004). *Sociale partnerskaber - et socialkonstruktivistisk casestudie af partnerskabsaktørers virkelighedsopfattelse mellem identitet og legitimitet*, Ph.d. serie, København: Samfundslitteratur.
- Herbst, Ph. G. (1976). *Alternatives to Hierarchies*, Leiden: Nijhoff.
- Hodge, Graeme og Carsten Greve (2005). *The Challenge of Public-Private Partnerships. Learning from International Experience*, Cheltenham: Edward Elgar.
- Howe, Louis og Barbara Cruikshank (1999). *The Will to Empower: Democratic Citizens and Other Subjects*, Cornell: Cornell University Press.
- Højlund, Holger (2003). "Forebyggelsens fornuft", *Social Kritik*, nr. 90, pp. 4-17.
- Højlund, Holger (2004). *Markedets politiske fornuft. Et studie af velfærdens organisering perioden 1990-2003*, København: Forlaget Samfundslitteratur.
- Højlund, Holger (2006). "Den frit vælgende ældre", *Dansk Sociologi*, 17. årg., nr. 1, pp. 41-66.
- Højlund, Holger (2009). "Hybrid Inclusion – The New Consumerism of Danish Welfare Services", *Journal of European Social Policy*, 19. årg., nr. 5, pp. 421-431.
- Højlund, Holger og Morten Knudsen (red.) (2003). *Organiseret Kommunikation – systemteoretiske analyser*, København: Forlaget Samfundslitteratur.
- Højlund, Holger og Morten Knudsen (2008). "Den multikoblede offentlige sektor", pp. 257-278 i Dorthe Pedersen, Carsten Greve og Holger Højlund (red.), *Genopfindelsen af den offentlige sektor. Ledelsesudfordringer i reformernes tegn*, København: Børsens Forlag.
- Højlund, Holger og Lars Thorup Larsen (2001). "Det sunde fællesskab", *Distinktion*, nr. 3, pp. 73-90.
- Højlund, Holger og Karen Wistoft (2008). "Fire kommuners organisering af forebyggelse og sundhedsfremme – et pilotstudie". Working Paper, Copenhagen Business School/Danmarks Pædagogiske Universitet, marts.
- Højlund, Holger, Karen Wistoft og Liv Nanna Hansson (2009). *Forebyggelse og sundhedsfremme rettet mod børn og unge. Indsatsen i kommunerne*, København: Forlaget Lundtofte.
- Jepperson, R. (1991). "Institutions, Institutional Effects, and Institutionalism", pp. 143-163 i Walter Powell og Paul de Maggio (red.), *The New Institutionalism in Organizational Analysis*, Chicago: Chicago University Press.
- Joerges, Christian, Inger-Johanne Sand og Gunther Teubner (red.) (2004). *Transnational Governance and Constitutionalism*, London: Hart Publishing Ltd.

- Kjær, Peter og Anne Reff Petersen (red.) (2010). *Ledelse gennem patienten - nye styringsformer i sundhedsvæsenet*, København: Handelshøjskolens Forlag.
- Klandermand, Bert (1989). *Organizing for Change: Social Movement Organizations in Europe and the United States*, New York: JAI Press.
- Klandermand, Bert (1992). "The Social Construction of Protest and Multiorganizational Fields", pp. 77-103 i Aldon D. Morris og Carol McClurc Mueller (red.), *Frontiers in Social Movement Theories*, New Haven: Yale University Press.
- Knudsen, Morten (2006). "Autolysis Within Organizations: A Case Study", *Soziale Systeme: Zeitschrift für soziologische Theorie*, 12. årg., nr. 1, pp. 79-99.
- Knudsen, Morten og Holger Højlund (2010). "Grænser for inddragelse. En analyse af inddragelsestendenser og beslutningsprogrammer på genoptræningsområdet", i Peter Kjær og Anne Reff Petersen (red.), *Ledelse gennem patienten - nye styringsformer i sundhedsvæsenet*, København: Handelshøjskolens Forlag.
- Kommunernes Landsforening (2006a). *Kommunal Sundhedspolitik – en KL-vejledning om indhold og indsætter*, København: Kommunernes Landsforening, 15. marts.
- Kommunernes Landsforening (2006b). *Kommunernes Landsforening vejledning om sundhedspolitik*, København: Kommunernes Landsforening, 20. marts.
- Kommunernes Landsforening (2006c). *Program for folkesundhed – 7 forslag til bedre forebyggelse*, København: Kommunernes Landsforening, maj.
- la Cour, Anders og Holger Højlund (2007). "Voluntary Social Work as Paradox", *Acta Sociologica*, 68. årg., nr. 4, pp. 41-55.
- la Cour, Anders og Holger Højlund (2008a). "Third Order Political Actors – Encounters between J. March and N. Luhmann", Scancor 20th Anniversary Conference Sessions, 21.-23. november, Stanford University.
- la Cour, Anders og Holger Højlund (2008b). "Samarbejdets dobbelte strukturer", pp. 177-196 i Jesper Tække og Michael Paulsen (red.), *Luhmann og organisation – teori, empiri og analyse*, København: Unge Pædagoger.
- la Cour, Anders og Holger Højlund (2008c). "Velfærd gennem det superviserede samarbejde", pp. 197-226 i Kaspar Villadsen og Camilla Sløk (red.), *Velfærdsledelse*, København: Hans Reitzels Forlag.
- la Cour, Anders, Steen Vallentin, Ole Thyssen, Betina Rennison og Holger Højlund (2007). "Opening Systems Theory: A Note on the Recent Special Issue of Organisation", *Organisation*, 14. årg., nr. 6, pp. 929-938.
- La Porte, Todd R. (1996). "Shifting Vantage and Conceptual Puzzles in Understanding Public Organization Networks", *Journal of Public Administration Research and Theory*, 6. årg., nr. 1, pp. 49-74.
- Larsen, Lars Thorup (2010). "The Birth of Lifestyle Politics", i Thomas Lemke, Susanne Krasmann og Ulrich Bröckling (red.), *Governmentality: Current Issues and Future Challenges*, London: Routledge.

- Luhmann, Niklas (1994 [1964]). *Funktionen und Folgen formaler Organisation*. 4. Aufl. mit einem Epilog, Berlin: Duncker und Humblot.
- Luhmann, Niklas (1997). *Die Gesellschaft der Gesellschaft Band 1 und 2*, Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Luhmann, Niklas (2000). *Organisation und Entscheidung*, Opladen/Wiesbaden: Westdeutscher Verlag.
- Luhmann, Niklas (2002 [1995]). "Inklusion og eksklusion", *Distinktion*, nr. 4, pp. 121-139.
- March, James G. og Johan P. Olsen (1989). *Rediscovering Institutions – The Organizational basis of Politics*, New York: The Free Press.
- March, James G. og Johan P. Olsen (1995). *Democratic Governance*, New York: The Free Press.
- March, James G. og Johan P. Olsen (1998). "The Institutional Dynamics of International Political Orders", *International Organization*, 51. årg., nr. 4, pp. 943-969.
- Meyer, John and Brian Rowan (1977). "Institutionalized Organizations. Formal structure as myth and ceremony", *American Journal of Sociology*, 83. årg., pp. 340-363.
- Morgan, Gareth (1997). *Images of Organization*, New York: Sage.
- Newman, Janet and John Clarke (2009). *Publics, Politics & Power. Remaking the Public in the Public Services*, London: Sage.
- Olsen, Johan P. (red.) (1978). *Politisk organiserings*, Bergen: Universitetsforlaget.
- Owen-Smith, Jason and Walter W. Powell (2008). "Networks and Institutions", pp. 596-623 i Greenwood Royston, Christine Oliver, Roy Suddaby og Kerstin Sahlin (red.), *Organisational Institutionalism*, London: Sage.
- Pedersen, Dorthe, Carsten Greve og Holger Højlund (red.) (2008). *Genopfindelse af den offentlige sektor. Ledelsesudfordringer i reformens tegn*, København: Børsens Forlag.
- Perrow, Charles (1974 [1972]). *Organisationsteori – en kritisk analyse*, København: Forlaget Fremad.
- Petersen, Alan og Depora Lupton (1996). *The New Public Health. Health and the Self in the Age of Risk*, London: Sage.
- Petersen, Ole H. (2009). "Comparative Public Management Reform: Public-Private Partnerships in Ireland and Denmark". Upubliceret paper, Scancor, Stanford University.
- Pierre, Jon og Guy B. Peters (2000). *Governance, Politics and the State*, London: MacMillan Press.
- Pollitt, Christopher, Sandra Van Thiel og Vincent Homburg (red.) (2007). *New Public Management in Europe. Adaption and Alternatives*, London: Palgrave.
- Powell, Walter W. (1996). "Inter-organizational Collaboration in the Biotechnology Industry", *Journal of Institutional and Theoretical Economics*, 120. årg., Nr. 1, pp. 197-215.

- Powell, Walter og Peter Brantley (1992). "Competitive Cooperation in Biotechnology: Learning through Networks", pp. 266-294 i Robert Eccles og Nitin Nohria (red.), *Networks and Organizations*, Boston: Harvard University Press.
- Powell, Walter W., Doug White, Ken Koput og Jason Owen-Smith (2005). "Network Dynamics and Field Evolution: The Growth of Inter-organizational Collaboration in the Life Sciences", *American Journal of Sociology*, 110. årg., nr. 4, pp. 1132-1205.
- Putnam, Robert (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*, New York: Simon and Schuster.
- Rao, Hayagreeva og Martin Kennedy (2008). "New forms as Settlements", pp. 352-370 i Royston Greenwood, Christine Oliver og Kerstin SahlinRoy Suddaby (red.), *Organisational Institutionalism*, London: Sage.
- Rao, Hayagreeva, Philippe Monin og Rodolphe Durand (2003). "Institutional Change in Toque Ville: Nouvelle Cuisine as an Identity Movement in French Gastronomy", *American Journal of Sociology*, 108. årg., pp. 795-843.
- Rao, Hayagreeva, Calvin Morrill og Mayer N. Zald (2000). "Power Plays: How Social Movements and Collective Action Create New Organizational Forms", *Research in Organizational Behaviour*, 22. årg., pp. 239-289.
- Schneiberg, Marc og Michael Lounsbury (2008). "Social Movements and Institutional Analysis", pp. 650-672 i Royston Greenwood, Christine Oliver, Kerstin Sahlin og Roy Suddaby (red.), *Organisational Institutionalism*, London: Sage.
- Scott, W. Richard (2008a). *Institutions and Organizations: Ideas and Interests*, 3rd ed., Thousand Oaks, CA: Sage.
- Scott, W. Richard (2008b). "Approaching Adulthood: the Maturing of Institutional Theory", *Springer Science* online 11 June 2008.
- Scott, W. Richard og John W. Meyer (red.) (1994). *Institutional Environments and Organizations: Structural Complexity and individualism*, Thousand Oaks, CA: Sage.
- Scott, W. Richard, Martin Ruef, Peter J. Mendel og Carol A. Caronna (2000). *Institutional Change and Health Care Organizations: From Professional Dominance to Managed Care*, Chicago: University of Chicago Press.
- Seidl, David og Kai Helge Becker (red.) (2005). *Niklas Luhmann and Organisation Studies*, København og Malmø: CBS Forlag og Liber.
- Statens Institut for Folkesundhed (2007). *De kommunale sundhedspolitikker i Danmark – en kortlægning*, København: Statens Institut for Folkesundhed, oktober.
- Streeck, Wolfgang og Philippe C. Schmitter (1985). "Community, Market, State – and Associations? The Prospective Contribution of Interest Governance to Social Order", pp. 1-29 i Wolfgang Streeck og Philippe C. Schmitter (red.), *Private Interest Government: Beyond Market and State*, Beverly Hills, CA: Sage.
- Sundhedsstyrelsen (2005). *Sundhed i kommunerne – nye opgaver og muligheder*, København: Sundhedsstyrelsen, december.

- Sundhedsstyrelsen (2006). *Borgerrettet forebyggelse i kommunen – rådgivning fra Sundhedsstyrelsen*, København: Sundhedsstyrelsen, marts.
- Sundhedsstyrelsen (2008). *Kortlægning af kommunernes forebyggelses- og sundhedsfremmeindsats*, København: Sundhedsstyrelsen, 14. maj.
- Sørensen, Eva (2005). *Netværksstyring: Fra government til governance*, Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.
- Teubner, Gunther (1993 [1989]). *Law as an Autopoietic System*, Oxford: Blackwell Publishers.
- Teubner, Gunther (1994 [1993]). "The Many-Headed Hydra: Network as Higher-Order Collective Actors", pp. 41-60 i Joseph McCahery, Sol Picciotto og Colin Scott (red.), *Corporate Control and Accountability*, Oxford: Clarendon Press.
- Teubner, Gunther (1996). "Double Bind: Hybrid Arrangements as De-Paradoxifiers. Comment", *Journal of Institutional and Theoretical Economics*, 152. årg., pp. 59-64.
- Teubner, Gunther (2008 [2004]). *Network as Connected Contracts*, Social Science Research Network.
- Türk, Klaus (1989). *Neuere Entwicklungen ind der Organisationsforschung: Ein Trend Report*, Stuttgart: Enke.
- Tække, Jesper og Michael Paulsen (red.) (2008). *Luhmann og organisation – teori, empiri og analyse*, København: Unge Pædagoger.
- Vinge, Sidsel, Susanne Reindahl Rasmussen og Anni Ankjær-Jensen (2009). *Genoptræning under forandring. En analyse af træningsområdets udvikling og de umiddelbare konsekvenser af strukturreformens udflytning af genoptræning til kommunerne*, Dansk Sundhedsinstitut. DSI rapport 2009.02.
- Weier, Arnold (2001). *Unternehmensnetzwerke: Konstitution und Strukturierung*, Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Wettenhall, Roger (2003). "The Rhetoric and Reality of Public-Private Partnerships", *Public Organization Review: A Global Journal*, 3. årg., pp. 77-107.
- Whittington, Richard (2002). *Hvad er strategi? Og spiller den noen rolle?*, Oslo: abstrakt forlag.
- Wistoft, Karen, Holger Højlund og Dan Grabowski (2009). *Sammenhæng i den kommunale indsats. Med fokus på børn og unges sundhed*, København: Forlaget Lundtofte.
- Wistoft, Karen, Holger Højlund, Bjarne Bruun Jensen og Niels Åkerstrøm Andersen (2007). *Risikable børn*, Forskningsrådet for Samfund og Erhverv (FSE), 1.9.2007-31.12.2009.
- Zald, Mayer og Roberta Ash (1966). "Social Movement Organizations in Growth, Decay and Change", *Social Forces*, 44. årg., nr. 3, pp. 327-341.
- Zald, Mayer N. og Michael A. Berger (1978). "Social Movements in Organisations: Coup d'Etat, Insurgency and Mass Movements", *American Journal of Sociology*, 83. årg., pp. 823-861.

Anmeldelse

Poul Erik Mouritzen (red.). *Opfundet til lejligheden. Evaluering af regionernes politiske styreform*. Odense: Syddansk Universitetsforlag, 2010, 353 s., kr. 299.

I 2007 gennemførtes århundredets administrative reform i Danmark. Den omtales normalt som kommunalreformen. Det er imidlertid misvisende, for der skete også store ændringer i amternes verden. Men mens vi ved en del om den kommunale del af reformen, har den regionale del levet et stille liv. Det er der nu rådet bod på, for *Opfundet til lejligheden* giver læseren et solidt og mangefacetteret indblik i de nye regioners virke.

Bogen er en antologi skrevet af et forfatterhold på fem personer. Den slags værker kan godt få et lidt usammenhængende præg. Det gælder ikke her. Der er gjort meget ud af at lave en helstøbt fremstilling. Det gælder helt ned i tekniske detaljer som skaleringen af empiriske mål, der er standardiseret på tværs af kapitler. Resultatet er et meget læsevenligt produkt.

Bogens sigte er at evaluere regionernes styreform. De gamle amter fungerede under udvalgsstyre på samme måde som kommunerne fortsat gør det. De nye regioner blev påtvunget en rådsmodel. Her ligger den umiddelbare forvaltning enten hos regionsrådet eller hos dettes forretningsudvalg. Der er ikke stående udvalg som i de gamle amter, men der kan dog nedsættes rådgivende udvalg.

Forfatterne ønsker at gennemføre en såkaldt teoribaseret evaluering. Det vil sige, at styreformen evalueres efter teoretisk fastsatte standarder, ikke reformens officielle målsætninger. Der er dog ikke meget teori i bogen, og her ligger nok dens største svaghed. Der er ellers mange muligheder for teoretiske udgangspunkter. Genstandsfeltet er regionale parlamentariske forsamlinger, men der trækkes ikke på den omfattende nationale og internationale parlamentsforskning. Læserne må her nøjes med nogle helt overordnede pejlemærker i den nyinstitutionelle teori. Normativt opstiller forfatterne tre demokratiske hensyn, som rådsmodellen holdes op imod. De er snævert forankret i kommunalforskningen og trækker ikke på den bredere normative demokrati-litteratur. Eksempelvis er der ikke trukket på litteraturen om demokratisk legitimitet, hvor der sondres mellem input-legitimitet (procedure-legitimitet) og output-legitimitet (performance-legitimitet). Bogen beskæftiger sig alene med input-legitimitet – hvorfor? Trods det lidt svage, eller underspillede, teoretiske udgangspunkt når forfatterne dog frem til evalueringsmål, som de fleste vil anerkende som centrale demokratiske hensyn. Til forsvar for nedprioriteringen af teori kan anføres, at bogens eksplicitte målgruppe er den bredere danske offentlighed. Den er formentlig mere interesseret i fakta om regionerne end

i politologiske teorier. Det skal også retfærdigvis siges, at det svage teoretiske udgangspunkt delvist bliver imødegået i bogens forskellige kapitler.

Bogens empiriske materiale er til gengæld overordentlig solidt, og her ligger bogens klare styrke. Forfatterne har indsamlet mange typer data: Spørgeskemaundersøgelser, interviews, telefonsurveys, observationsstudier af møder i regionerne og dokumentarisk materiale. Empirisk står forfatterne dog over for en meget stor udfordring. En evaluering må i sagens natur bero på en ”før-efter” sammenligning. Og forfatterne har ikke mange muligheder for at lave ”før”-studier, dvs. indsamle data om de gamle amter. Her udviser de dog en beundringsværdig kreativ tilgang. Dels udnytter de foreliggende undersøgelser, der på mange punkter giver mulighed for sammenligninger med de gamle amter. Dels indsamler de nye data om de gamle amter. Fx måler de, hvor lang tid forskellige aktører taler på hhv. amtsråds- og regionsrådsmøder. Det giver mulighed for at sammenligne adfærd hos udvalgsformænd før og efter reformen, amtsborgmestre med regionrådsformænd mv. Empirisk er forfatterne klædt særdeles godt på til at vurdere regionernes virke.

Bogens enkelte kapitler går i dybden med udvalgte dele af regionernes politiske system. I kapitel 1 giver Simon Krogh en fin oversigt over det politiske spil, der førte til amternes nedlæggelse og regionernes fødsel. I kapitel 2 redegør Poul Erik Mouritzen for tilrettelæggelsen af bogens empiriske undersøgelser og indsamlingen af data. I kapitel 3 diskuterer Niels Dyhrberg, Simon Krogh og Niels Opstrup styreformsbegrebet og argumenterer for de demokratiske hensyn, som regionerne vurderes efter. Kapitlet indeholder også en grundig redegørelse for regionernes styreform, rådsmodellen.

I kapitel 4 tager Niels Dyhrberg så fat på bogens empiriske analyser. Det sker ved en undersøgelse af den politiske beslutningsproces i regionerne. Dels redegøres for processens faser og aktører. Dels analyseres de forskellige aktørers betydning. Kapitlet beror her på flere typer data. Forretningsudvalgets rolle belyses ved en dokumentanalyse af omfanget af hhv. beslutninger og indstillinger til regionsrådet. De enkelte aktørers betydning belyses ved deres taletid på regionrådsmøder sammenlignet dels med hinanden, dels med deres pendanter i de gamle amter. Endelig anvendes surveys, der giver mulighed for at sammenligne regionspolitikernes vurderinger af udvalgte spørgsmål med de gamle amtspolitikeres vurderinger. Kapitlet dokumenterer på denne baggrund, at rådsmodellen indebærer en betydelig koncentration af den politiske magt sammenlignet med udvalgsstyret i de gamle amter. Regionrådsformændene er stærkere end de gamle amtsborgmestre, forretningsudvalgene er mere centrale end de amtslige økonomiudvalg, de faglige udvalg er svækkede, og udvalgsformandsposterne er langt fra så attraktive som i gamle dage.

I kapitel 5 undersøger Niels Dyhrberg og Niels Opstrup politisk lederskab i regionerne. Primært på baggrund af surveydata vises, at rådsmodellen styrker mulighederne for politisk lederskab. Rådsformanden er nu den ubestridte politiske leder. Det skyldes især afskaffelsen af de gamle amters stående udvalg, og dermed også de stærke udvalgsformænd. På trods af styrkelsen af det politiske lederskab viser det sig dog også, at amternes gamle konsensusnorm lever videre i regionerne.

I kapitel 6 stiller Simon Krogh skarpt på et aspekt af regionernes styre, som har givet anledning til megen frustration i den regionale verden, nemlig de midlertidige udvalg. Til forskel fra de gamle amter må regionerne ikke lave udvalg med beslutningskompetence. Endvidere er det kun muligt at give udvalgsmedlemmer vederlag, hvis udvalgene er midlertidige. Kapitlet gør igen kreativ brug af en flerhed af data. Det dokumenteres, at de midlertidige udvalg har mindre indflydelse end de gamle amters stående udvalg, og at de i dag er blandt de mindst indflydelsesrige organer i regionerne. Dette sker til trods for, at regionerne i praksis prøver at gøre de midlertidige udvalg permanente, typisk ved at gamle udvalg erstattes af nye med næsten samme mandat og personsammensætning.

I kapitel 7 ser Niels Dyhrberg og Niels Opstrup på forholdet mellem politikere og embedsmænd. På baggrund af surveydata viser de, at der ikke er de helt store forskelle i regions- og amtspolitikeres rolleopfattelser. Derimod er der en klar opfattelse af, at administrationen har fået mere indflydelse end tidligere.

I kapitel 8 undersøger Niels Opstrup regionspolitikernes arbejdsbetingelser. Kapitlet er igen præget af fin og kreativ dataanalyse. Det dokumenteres, at de almindelige regionspolitikere bruger overraskende mange timer om ugen på deres politiske arbejde, er ret utilfredse med deres arbejdsbetingelser og er præget af lavere trivsel end de menige politikere i de gamle amtsråd. Det giver naturligt anledning til bekymring over rekrutteringen til regionsrådene – en bekymring som yderligere næres af kapitlets påvisning af en faldende tendens i både antallet af opstillede kandidater til regionsvalg og i de valgte politikeres genopstillingsrate.

I kapitel 9 og 10 belyses to forhold, der ligger lidt uden for bogens tema. Først analyserer Christian Elmelund-Præstekær regionernes mediedækning. Han finder, at regionernes synlighed i medierne er lav, endda mindre end de gamle amters. Herefter vurderer Poul Erik Mouritzen borgernes opfattelse af regionerne. Han finder, at der ikke er sket de store ændringer, når der måles på forhold som borgernes tilknytning til det regionale niveau, regionalpolitisk interesse, viden og tillid.

I bogens afsluttende kapitel opstiller forfatterholdet fem alternative måder at organisere det regionalpolitiske system på og diskuterer på indsigtfuld vis fordele og ulemper. Men der drages ingen konklusioner, og der gives ingen anbefalinger. Man kan sige, at forfatterne her udviser klædelig videnskabelig beskedenhed. Man kan også sige, at det er lidt ærgerligt, at forfatterne ikke tør vove et øje og bruge deres betydelige indsigt i regionernes verden til at vurdere, hvordan tingene kan gøres bedre.

Den sammenfattende vurdering er, at vi nu har en gedigen analyse af regionerne. Den har vi længe haft brug for. Den er derfor uomgængelig læsning for alle med interesse for den kommunale verden, den offentlige sektor og konsekvenserne af århundredets administrative reform i 2007. Bogen byder på en guldgrube af data og kreative empiriske analyser. Den er skrevet til et bredt dansk publikum og opfylder fint dette formål. Men man kan kun opfordre forfatterne til at bruge det store arbejde til også at bidrage til den internationale forskning og dialogen med deres internationale fagfæller. Deres data giver dem masser at byde på.

Jens Blom-Hansen
Institut for Statskundskab
Aarhus Universitet

Abstracts

Nils Holtug

Method in Political Theory

The methodology of contemporary analytic political philosophy includes the following four elements: conceptual analysis, consistency/universalizability, rationales, and moral intuitions. These four elements are characterized and exemplified and the relations between them are scrutinized. It is argued that the four elements constitute legitimate methodological requirements in light of a wide range of theories about the epistemic and ontological status of political norms.

Kasper Lippert-Rasmussen

Experimental Political Theory?

Contemporary, mainstream political theory assumes the view of method and justification embodied in Rawls' idea of reflective equilibrium. An important feature thereof is that moral intuitions determine, in part, which normative principles are justified. This assumption has been challenged by so-called experimental philosophy. This research program explores intuitions using the techniques of empirical sciences, i.e. experiments and statistical analysis. In its most radical versions, it argues that intuitions have no evidential weight and, accordingly, that the idea of reflective equilibrium must be discarded. I argue that even if experimental philosophy justifies a local skepticism about certain intuitions – and for that reason constitutes a research program political theory can and should benefit from – it demonstrates neither that intuitions have no evidential role, nor that the idea of reflective equilibrium is flawed.

Sune Løgaard

Facts and Normative Political Theory

Normative political theory seeks to formulate and justify political principles. Principles are general claims about what reasons there are for setting society up in specific ways or what conditions the societal set-up should satisfy, e.g. to ensure justice or legitimacy. The question is what the relationship is between such normative claims and descriptive claims about facts. This is simultaneously the question about what the relationship is between normative political theory and empirical political science. 1) How and why does political theory involve general normative principles? 2) What degree of “realism” can and should one expect of political theory and what does it mean to say that a political theory

is realistic? 3) In what way is realizability a relevant requirement on political theories? 4) Does the justification of political principles depend on facts or does any reference to facts in the justification of principles presuppose the existence of fact independent principles?

Søren Flinch Midtgaard

The Circumstances of Justice

The so-called "circumstances of justice" is a classic theme in the theory of justice. The question is of substantial import in that an answer to it determines which states of affairs are to be regulated by principles of justice. It is also methodologically important in that it concerns a subset of social facts that may be important in our acceptance of certain principles of justice. It affects, for example, the degree to which a theory of justice should reflect or take its point of departure in existing practices. The central conceptions of the circumstances of justice are: (a) David Hume's conception; (b) the basic structure (John Rawls); (c) the global basic structure (Thomas W. Pogge); (d) (feasible) social interaction (Charles R. Beitz I and II). Egalitarian liberal intuitions motivate an extension of the scope of justice, but there are strong countervailing reasons for restricting the application of the principles of justice to the domestic level.

Rasmus Sommer

Concepts and Ideals in Political Theory

I present two views concerning how theories of a range of important political concepts should be constructed and assessed. According to the first view, i.e. the integration approach, we should construct and assess proposed conceptions of political concepts in light of how they relate to and support other important political concepts. Only then will we be able to justify that these concepts in fact represent ideals that are worth pursuing. According to the second view discussed, i.e. the isolation approach, we should rather try to isolate different political concepts from each other so that we can clarify their contents in their purest form. I argue that the contest between the two approaches cannot be decided on purely linguistic or conceptual grounds; rather, we have to decide by examining which approach can be supported by the best substantive political-moral reasons, and I contend that these seem to favor the integration approach.

Holger Højlund

Integration through Partnering

Prevention and health promotion have come to occupy a rather central role in modern welfare societies. With empirical evidence from Danish municipalities the article discusses recent organizational trends such as multidisciplinary and cross-sectoral involvement. Partnering is found to be a guiding principle in the prevention projects discussed. The article argues for project organization as a double-structure going together with traditional sector governance.

Om forfatterne

Rasmus Sommer Hansen, cand.mag. i filosofi og samfundsfag fra Aarhus Universitet, ph.d.-stipendiat ved Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet. Hans ph.d.-projekt handler om, hvad den rette målestok for lighed er, og hvad lighed under ikke-ideelle omstændigheder kræver. Har publiceret i *Res Publica* og *Politica*. E-mail: rsh@ps.au.dk

Nils Holtug, dr.phil., ph.d., leder af Center for Studier af Lighed og Multikulturalisme og lektor i filosofi, Københavns Universitet. Har blandt andet publiceret *Persons, Interests, and Justice* (Oxford University Press, 2010), *Nationalism and Multiculturalism in a World of Immigration* (Palgrave Macmillan 2009, red. med Kasper Lippert-Rasmussen og Sune Lægaard), *Egalitarianism* (Clarendon Press 2006, red. med Kasper Lippert-Rasmussen), og i tidsskrifter som *Analysis, Economics and Philosophy*, og *Journal of Ethics*. Arbejder pt. blandt andet med lighed, migration, social sammenhængskraft og multikulturalisme. E-mail: nhol@hum.ku.dk

Holger Højlund, lektor, ph.d., Institut for Ledelse, Politik og Filosofi, Copenhagen Business School. Forsker i velfærdsledelse, offentlig styring, beslutningsprocesser, brugerroller og involvering. Kerneområder er ældre, sundhed, børn og unge. Teoretiske interesser er systemteori, poststrukturalisme, nyere diskursteori og psykoanalytiske begreber anvendt i organisationsanalyse. Har blandt andet publiceret i *Journal of European Social Policy* og senest bidraget til bogen *Patienten i centrum* fra 2010. E-mail: hoh.lpf@cbs.dk

Kasper Lippert-Rasmussen, dr. phil., D.Phil. fra University of Oxford, professor i politisk teori, Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet. Har blandt andet publiceret artikler inden for politisk teori i *Economics and Philosophy*, *Philosophy & Public Affairs* og *Journal of Political Philosophy*. Arbejder pt. på en bog om diskrimination (under kontrakt med OUP). E-mail: lippert@ps.au.dk

Sune Lægaard, cand.mag., ph.d. i filosofi (KU), lektor i praktisk filosofi, Institut for Kultur og Identitet, Roskilde Universitet, forskningslektor, Center for Studier af Lighed og Multikulturalisme, Københavns Universitet. Er redaktør (sammen med Jonathan Seglow) af tidsskriftet *Res Publica* (udgivet af Springer). Har publiceret i blandt andre *Political Studies*, *Ethnicities*, *Ethics and Global Politics* og *Critical Review of International Social and Political Philoso-*

phy. Arbejder i øjeblikket med spørgsmål om tolerance og multikulturalisme.
E-mail: laegaard@ruc.dk

Søren Flinch Midtgaard, lektor, Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet. Har blandt andet publiceret i *Analyse & Kritik*, *Acta Politica*, *Journal of Applied Philosophy*, og *Basic Income Studies*. Har endvidere skrevet flere introducerende bidrag om John Rawls' retfærdighedsteori. Arbejder i øjeblikket primært med temaer inden for global retfærdighed og egalitarisme. E-mail: midtgaard@ps.au.dk